

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
TEISĖS ISTORIJOS KATEDRA

REGINA AUKŠČIONIENĖ
Teisės ir valdymo studijų programa

REFORMATŲ BAŽNYČIOS TEISINIAI ASPEKTAI LIETUVOS
RESPUBLIKOJE 1918-1940 metais

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas-
Dr. doc. Alfonsas Tikuišis

Vilnius, 2004

TURINYS

Įvadas.....	3 psl.
Reformatų bažnyčios teisiniai aspektai Lietuvos respublikoje 1918-1940 m.:	
1.Evangelikų reformatų bažnyčios sinodinė savivalda.....	13 psl.
2. Reformatų bažnyčios sinodo turtiniai santykiai.....	33 psl.
3. Reformatų bažnyčia ir jos tikintieji.....	39 psl.
4. Reformatų bažnyčia ir švietimas.....	51 psl.
Išvados.....	61 psl.
Naudotos literatūros sąrašas.....	73 psl.
Santrauka lietuvių kalba.....	74 psl.
Santrauka anglų kalba.....	77 psl.
Priedai.....	79 psl.

Ivadas

Pasaulio išmintis jau ne kartą įrodė, kad geras istorinės praeities žinojimas yra sėkmingos ateities garantas. Silpnas yra tas, kuris, nežinodamas praeities, bando kurti ateitį, nes jo nesaugo praeities kartų išmintis ir patyrimas. Nedidelė, bet turtinga savo sudėtinga ir audringa istorija yra lietuvių tauta. Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės istorijoje bene pats įdomiausias yra XVI amžius, kuriame dėka reformacijos, renesanso ir humanizmo idėjų pasireiškė staigus kultūrinis pakilimas. Tuo laikotarpiu buvo sukurti valstybinio pobūdžio istoriniai paminklai: Lietuvos metrika, trijų redakcijų- 1522, 1566 ir 1588 metų statutai, kurie buvo tokios rūšies pirmieji Europoje. Veikiant reformacijai, 1544-1588m. laikotarpiu sudarytuose Lietuvos valstybės pasaulietiniuose teisės kodeksuose pirmiausia buvo suformuota visuomenės sąmonėje pasaulietinės teisės vertė, suformuotos teisinės normos, kurios siejo dvasininkų luomą su to meto visuomene ir Lietuvos valstybe. Nepaprastai didelę reikšmę reformacija turėjo ir Lietuvos DK teisės ir teisėtvarkos modernizavimui. Reformacija sukūrė lietuviškąjį raštą ir padėjo pagrindus lietuvių kalbos plėtotei.

O vis gi kas yra toji reformacija? Reformacija neturi tikslaus apibrėžimo ir jos vienu sakiniu nenusakysi. Reformacija nebuvo vien tik religinis sąjūdis. Ji buvo kartu ir valstybinis bei tautinis judėjimas, nukreiptas prieš katalikybės universalumą, kuri nepripažino tautų skirtumo ir neigė nepriklausomybės idėją. Ji žadino liaudies tautinę sąmonę. Reformacija, atmesdama romėnišką kosmopolitizmą, pasisakė už tautines valstybes su savomis kultūromis, vietoje autokratijos ir despotizmo- už demokratinę santvarką. Reformacija, iškeldama naują sąžinės ir tikėjimo laisvės principą, atidarė žmonijai duris į laisvės, tolerancijos ir laimės šalį, gražindama žmonėms galvojimo ir tikėjimo laisvę. Laikotarpį, per kurį reformacija Lietuvos visuomenėje buvo dominuojantis reiškinys, kaip teigia dr. I. Lukšaitė, ir būtų galima vadinti reformacija (*I. Lukšaitė. XVI-XVIIa. Reformacijos Lietuvoje reikšmė: naujovių keliai// Protestantizmas Lietuvoje: istorija ir dabartis.-Vilnius: Apyaušris, 1994. P. 9.*)

Reformacijos judėjimas jau nuo pat pradžių tapo daugiakryptis, tačiau žymesnės jo srovės buvo dvi: liuteroniškoji, paremta kun. Martyno Liuterio (1483-1546) idėjomis ir šveicariškoji (kalvinistų), paremta teologo Ulricho Cvinglio (1484-1531) bei jo idėjų pratęsėju, teologo, teisininko J. Kalvino (1509-1564) mokymu. Tradiciškai visas reformacijos metu susiformavusias bažnyčias ir jų tikinčiuosius imta vadinti bendru terminu- evangelikai arba protestantai. M. Liuterio pasekėjus imta vadinti evangelikais liuteronais, o J. Kalvino pasekėjus-

evangelikais reformatais (kalvinistais), kurių veikla nepriklausomoje Lietuvoje ir yra pasirinktojo tiriamojo darbo objektas.

Lietuvoje reformacines idėjas vienas iš pirmųjų skelbti pradėjo humanistas reformatas Abraomas Kulvietis (1510-1545), kuris buvo aukštesnio tipo klasikinės mokyklos-kolegijos Vilniuje įsteigėjas. Vėliau šveicariškos reformacijos idėjas Lietuvoje skleidė lietuvių didikų sūnūs. Lietuvos Didžiojoje kunigaikštystėje reformacijos kalvinizmo atšakos pasekėjų pirmiausia atsirado iš trijų LDK didikų giminių: Radvilų, Kęstgailių ir Chodkevičių. Radvilų giminė Lietuvai padovanojo ne vieną evangeliško tikėjimo puoselėtoją, globėją, lyderį ir gynėją. Tai buvo Radvilos Juodasis ir Rudasis, padėję ne tik plisti evangeliškam tikėjimui, bet ir padėję susikurti bažnytinei organizacijai. XVIa. Viduryje Vilnius jau buvo tapęs reformacijos centru. Nuo pat Lietuvos reformacijos pradžios M.Radvila Juodasis užmezgė tiesioginius ryšius su Europos reformacijos centrais ir žymiausiais teologais: jis norėjo įsitikinti religinės argumentacijos svarumu ir pats jos ieškojo bei ją kūrė. J.Kalvinas parodė didelį susidomėjimą Lietuva ir jos likimu, artimai bendraudamas su kunigaikščiu M.Radvila Juodoju. Būtent jo išsakytos kunigaikščiui Radvilai Juodajam idėjos, kad bažnyčia neturi priklausyti nuo pasaulinės valdžios ir valdovų, kad bažnyčią turi valdyti patys tikintieji- buvo pamatas reformatų bažnyčios sinodinės santvarkos suformavimui. Reformatoriaus J.Kalvino paveiktas ir įtikintas, Radvila Juodasis, pasižymėjęs aukšta erudicija teologiniuose ir filosofiniuose klausimuose (nors ir nebūdamas dvasiškiu), atsidūrė Lietuvos reformacijos priešakyje. Gerai suvokdamas naujovių poreikį Lietuvos DK visuomenei ir jų teikiamas galimybes, M.Radvila Juodasis pasirinko reformaciją kaip kelią joms realizuoti, o evangelikų tikėjimą, kaip asmeninį apsisprendimą. Jis stengėsi reformatų tikėjimą išplatinti ne tik Vilniuje, bet ir savo skaitlinguose dvaruose. 1553m. savo Lukiškių dvaro rūmuose, įsteigė bažnyčią ir mokyklą. Ten pat apie 1557m. pastatė reformatų bažnyčią. Kadangi Lietuvoje reformatų kunigų nebuvo, jis juos kvietė iš visų kraštų: iš Lenkijos, Olandijos, Anglijos, Škotijos. Po Žygimanto Senojo mirties, reformacija Lietuvoje suklestėjo. Galingo ir įtakingo kunigaikščio Mikalojaus Radvilos Juodojo, to meto galingiausio asmens po karaliaus, kanclerio ir Vilniaus vaivados, globoje jau buvo susidaręs nemažas reformatų parapijų skaičius. Tikėtina, kad 1557m. buvo sušauktas pirmasis Lietuvos evangelikų reformatų bažnyčios sinodas, kurį atidarė pats kunigaikštis Radvila Juodasis, kaip pirmasis sinodo direktorius. Kunigas Simonas Zacijus surašė pirmuosius sinodo memorialus ir kanonus. Lukiškių dvare prie Vilniaus bažnyčios varpams suskambėjus, Mikalojaus Radvilos rūmuose buvo įkurta Lietuvos evangelikų reformatų bažnyčia **Unitas Lithuaniae** (*S.Neimanas.Bendri bruožai iš Lietuvos ev.reformatų bažnyčios gyvenimo//Mūsų sparnai,1969.Nr.26.P.46-47.*). Pirmuoju sinodu jaunos ir silpnos

parapijos buvo sujungtos ir įpareigos pavieniai įgytą ir sunkiai iškovotą laisvę išlaikyti ir ginti. Reikia pažymėti, kad Lietuvos evangelikų reformatų bažnyčia nebuvo pavaldi Lenkijos bažnytinei organizacijai. Lietuvos DK evangelikų reformatų bažnyčia atsisakė vyskupijų, kaip teritorinių jos padalinių. Jos padaliniai buvo vadinamieji distriktai. Kaip rodo istoriniai šaltiniai, iš pradžių distriktai buvo du: Vilniaus ir Paliesės. Aukščiausias viso distrikto dvasininkas superintendentas buvo renkamas distrikto bažnyčių dvasininkų ir globėjų. Pirmaisiais metais abiem distriktams vadovavo vienas superintendentas Simonas Zacijus. Evangelikų reformatų bažnyčios pagrindas buvo bendruomenė, kurioje dvasininkas svarbiausius reikalus sprendė kartu su bažnyčios globėju, o stambiose bendruomenėse- su išrinktais bendruomenės nariais, pasauliečiais seniūnais(senjorais). Taigi visa atsakomybė atiteko rinktų asmenų kolegialiems sprendimams su vyraujančia sinodo nuomone tikėjimo klausimais ir globėjų ar seniūnų nuomone materialiniais klausimais.

Tačiau reformatų bažnyčios įkūrėjas ir globėjas M.Radvila Juodasis buvo labai kritikuojamas didikų katalikų ir popiežiaus atstovų. Paminėtinas istorijoje popiežiaus legato A.Lipomano vizitas Vilniuje. Jo vizito tikslas- įteikti popiežiaus raštą, kuriame, be kitų priekaištų, M.Radvila Juodasis buvo smerkiamas kaip protestantų globėjas. Legatas visai stengėsi perkalbėti vaivada sugrįžti į katalikiškąjį tikėjimą, o nepavykus to padaryti, buvo parašytas raštas dėl M.Radvilos eretiškumo. Kaip atsakymą į tai M.Radvila Juodasis 1556m. Vilniuje parašė laišką popiežiaus legatui A.Lipomanui, kuris tapo viešu M.Radvilos Juodojo išpažinimu ir teologiniu tikėjimo teiginių argumentavimu. Šis Vilniaus vaivados traktatas buvo įtrauktas į draudžiamų raštų sąrašą apie 150 metų. Laiške M.Radvila drąsiai gina savo sąžinės ir tikėjimo tyrumą: „*nieko daugiau negalvoju ir nesiekiau, tik ištikimai atlikti doro vyro, tikro krikščionio <...> pareigas. Tiek piliečių valdymo klausimais, tiek tikėjimo ir religijos reikaluose rodžiau švairią, tyrą, be jokios dėmės ar kaltės, gryną, kiek tai nuo manęs priklausė, sąžinę. Taigi aš prisipažįstu, kad ir esu, ir būsiu draugas, o ne vadas tų žmonių, kuriuos Tu, Gerbiamasis Pone, iš pykčio ir nepakantumo norėdamas įžeisti, vadini eretikais*”. M.Radvilos Juodojo rūpesčiu, bažnyčiose buvo pasiektas gimtosios kalbos naudojimas pamaldų metu. Savo laiške apie tai M.Radvila rašo: „*apie apeigų atlikimą gimtąja kalba aš manau štai ką: visi žmonės turi garbinti ir šlovinti Dievą, kreiptis turi į Jį, turi Jam dėkoti, bet tai turi būti suprantama ir plaukti iš pačios širdies. Kas gali būti absurdiškiau už dalyvavimą pamaldose, atliekamos lotynų ar graikų kalba?! Čia yra pašlovinimų, ir kreipinių, ir dėkojimų, kuriuos jis turi paskirti Dievui. Bet kaip jis gali atverti širdį ir sielą, jei nieko nesupranta? Todėl esu įsitikinęs ir manau, kad kokia kalba šneka atskiros tautos, tokia būtinai turi būti atliekami sakramentai ir apeigos.*” (A.Krištaponienė.M.Radvila Juodasis-didysis XVIa. Reformacijos

judėjimo globėjas Lietuvoje ir evangeliško tikėjimo teiginių, tyros sąžinės, tikėjimo laisvės gynėjas. www.religija.lt).

Istoriniai šaltiniai byloja, kad 1566m. Lietuvos Ponų Taryboje apie pusę visų narių buvo evangelikai. Evangelikai buvo ir svarbiausi valstybės ministrai: kancleris, pakancleris, abu išdininkai, lauko etmonas (*I.Lukšaitė.Reformacija LDK ir Mažajoje Lietuvoje.- Vilnius:Baltos lankos,1999.P.257.*). Biržų ir Dubingių kunigaikščio M.Radvilos Rudojo ir kitų žymių pareigūnų dėka 1563m. ir 1568m. buvo išgautos karališkos privilegijos, pagal kurias visoms konfesijoms pripažįstamos lygios teisės, o taip pat ir nekatalikams bajorams suteikiamos lygios teisės su katalikais (*S.Neimanas.Bendri bruožai iš Lietuvos ev.reformatų bažnyčios gyvenimo//Mūsų sparnai,1969.Nr.26.P.46-47.*).

Siekiant Lietuvos ir Lenkijos valstybėse suvienodinti ev.reformatų bažnytinę veiklą, buvo sušaukti 1633 ir 1634 metais abiejų valstybių bendri reformatų (kalvinistų) sinodai, kuriuose buvo nutarta išleisti bažnytinių nuostatų knygą-Agenda. Ši knyga buvo parašyta pagal daugelį jau veikusių atskirų agendų ir pavadinta Didžiąja Agenda. Ji buvo išleista 1637m. Dancige, skirta ev.reformatų tikybos sutvarkymui. Ją naudojo Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės ir Lenkijos ev.reformatų susirinkimai. Kaip pažymi J.Mikelėnas „ši Didžioji Agenda ir išlaikė vieningumą reformatuose iki šių laikų“(*J.Mikelėnas.Didžioji Agenda//Mūsų sparnai,1955.Nr.8-9.P.29.*).

Vilniaus sinodui priklausė ne tik Lietuvos, bet ir Baltgudijos parapijos, kurios buvo suskirstytos į šešis distriktus: Vilniaus, Užnerio-Biržų, Pagirių, Žemaitijos, Baltgudijos ir Naugardelio. Kaip rodo distriktų parapijų skaičiaus 1704-1755m. analizė pagal kun. S.Neimaną, kad parapijų skaičius mažėjo, tačiau Biržų ir Naugardelio distriktai išsilaikė mažiausiai pakitę (*žr.Ilentelę*). (*S.Neimanas.Bendri bruožai iš Lietuvos ev.reformatų bažnyčios gyvenimo//Mūsų sparnai,1969.Nr.26.P.46-47.*).

Rusijos caras Petras Didysis, susipažinęs su Vakarais ir juos pamėgęs, protestantams, gyvenusiems jo valdose, suteikė didesnes teises. Jo 1702m. išleistame manifeste rašoma „Aukščiausiojo mums dovanota galia nenorime žmogaus sąžinės prievartauti ir mielai leidžiame kiekvienam krikščioniui pagal jo sąžinę rūpintis savo sielos išganymu“. Didėjant parapijų skaičiui, caras panorė visas protestantų parapijas, įskaitant ir reformatų, apjungti ir paskyrė Maskvos liuteronų kunigą visų Rusijoje esančių protestantų parapijų superintendentu. Tačiau reformatai šios valdžios nepripažino ir jis liko tik liuteronų superintendantas. Reformatai gi tvarkėsi atskirai iki Teisių Kolegijos, kuriai buvo pavesta rūpintis kitatikių reikalais, įsteigimo. Teisių kolegijos žinioje buvo tik skyrybų bylos ir galutiniai sprendimai,

liečiantys su išlaidomis susijusius parapijų reikalus, o tikybiniai klausimai buvo palikti parapijų žinion.

Po 1795m. trečiojo Lenkijos ir Lietuvos padalinimo ir prijungimo prie Rusijos, visos parapijos su Vilniaus sinodu pateko tos pačios rusų Teisių Kolegijos žinion, kuri nesugebėjo sėkmingai veikti. 1819m. buvo išleistas įsakymas dėl Evangelikų Konsistorijos įsteigimo Petrapilyje, kuriai turėjo pereiti visos Rusijoje esančios parapijos, taip pat ir evangelikų reformatų sinodas Vilniuje. Lietuvos evangelikų reformatų sinodas Vilniuje griežtai atsisakė priklausyti nuo vyskupo, pasiremdamas tuo, kad evangelikai reformatai nepripažįsta kitos bažnyčios galvos, o tik Jėzų Kristų ir kad jos bažnyčios santvarka nuo seno yra sinodalinė, presbiterinė. Panašios pozicijos laikėsi ir Livonijos (Latvijos) reformatų konsistorija. Tuomet rusų valdžia 1830m. patvirtino ev.reformatų bažnyčios teises, kuriomis Lietuvos ev.reformatų bažnyčia naudojosi iki pat nepriklausomybės atstatymo. Rusijos imperijos laikais Lietuvos ev.reformatų bažnyčia tvarkėsi pagal sinodų nutarimus, Didžiąją Agendą, parapijų įstatus ir Rusijos įstatymo sąvado XI tomo 1 dalies 2-os knygos 984-986str.(juose konkrečiai minėtas Vilniaus sinodas), kurie užtikrino savivaldą ir autonomiją. Tačiau rusai buvo uždraudę reformatų bažnyčiai vadintis *Unitas Lithuaniae*.

Istoriniai šaltiniai byloja, kad Vilniaus sinodas ev.reformatų turtą valdė iki 1863m. Tais metais rusų valdžios išdas paėmė visą sinodo turtą savo žinion, už tai mokėdamas nuomą pinigais. Be to, rusų valdžia dar mokėjo tris stipendijas: dvi teologams studentams Dorpato universitete ir vieną teisininkui Petrapilio universitete. Pagal kun. S.Neimaną, paskutiniai studentai, pasinaudoję skirtomis rusų valdžios stipendijomis buvo reformatai teologai Adomas Šernas ir Jonas Škrabalas; reformatai teisininkai- nepriklausomybės akto signataras Jokūbas Šernas ir Adolfas Neimanas (stipendija buvo skirta vienam studentui, tačiau tikėtina, kad abu būsiami teisininkai ja dalijosi).

Vilniaus sinode dominavusi lenkų įtaka pradėjo silpnėti ir lietuvių vardas pradėtas dažniau minėti po lietuvių spaudos 1904m. atgavimo, o ypač lietuviybė sustiprėjo įsijungus į bažnytinį gyvenimą lietuviams patriotams reformatų kunigams P.Jakubėnui, J.Šepečiui, A.Šernui. Kartu pradėjo nykti dvarininkų bajorų reikšmė ir pasireikšti bažnyčiai atsidavusių, iš valstiečių kilusių, lietuvių reformatų bažnyčios kuratorių veikla. Jau 1908m. buvo leista rinkti delegatus į sinodą, po du atstovus valstiečius iš kiekvienos parapijos. 1909m. sinode buvo išrinktas kuratoriumi pirmas atstovas iš valstiečių tarpo A.Sketeris, tautinio atgimimo atstovas, aušrininkas. Lietuvos evangelikai reformatai pradėjo leisti lietuvių kalba mėnesinį žurnalą „Pasiuntinys“ (redaktorius kun. J.Šepetyš). Reformatų bažnyčios sinodas įsteigė stipendijų fondą, besimokantiems studentams šelpti, nes reformatams labai trūko savo srities teologų.

1910m. buvo atspausdintas naujas giesmynas ištaisyta lietuvių kalba, gotiškos raidės buvo pakeistos į lotynišką. Kalbą giesmyne ištaisė ir jo išleidimu rūpinosi aušrininkas Jonas Dagilis. Vienas iš svarbesnių to meto sinodo nutarimų buvo didesnės savivaldos suteikimas parapijoms. 1910m. buvo priimti ir patvirtinti naujieji ev.reformatų parapijų įstatai. Taip ev.reformatų parapijos Lietuvoje ruošėsi sulaukti per amžius siektą nepriklausomybę, tačiau tam sutrukdė I pasaulinis karas. 1915m. vokiečių kariuomenei okupuojant Lietuvos kraštą, rusų valdžios įsakymu kunigai, kaip valstybės tarnautojai, turėjo palikti savo parapijas ir evakuoti į Rusiją. Prieš išvykdamis turėjo atiduoti valdžiai visus bažnyčių varpus, kaip varį karo reikalams.

Vokiečių okupacijos metais bažnytinis gyvenimas buvo apmiręs, Lietuvos bažnytkaimiuose nutilęs varpų skambėjimas, bet tikėjimas parapijose išliko nepalaužtas. Pasibaigus I pasauliniam karui, į savo parapijas Lietuvoje vyresnioji reformatų kunigų karta nebegrižo. Superintendentas kun. V.Meškauskas, vos spėjęs sušaukti istorinį pirmąjį nepriklausomos Lietuvos evangelikų reformatų sinodą Švobiškyje, 1920m. pasimirė. Kunigas A.Neimanas, pasirošęs kelionei iš Sibiro į Lietuvą, taip pat nebegrižo- jis mirė 1921m. Nesulaukė Lietuvos nepriklausomybės ir pirmojo reformatų giesmyno lietuvių kalba leidėjas, aušrininkas, poetas S.Dagilis (miręs 1915m.). Visi Lietuvos evangelikų reformatų rūpesčiai gulė ant kunigo P.Jakubėno pečių, kuris sugebėjo šią naštą pakelti ir deramai paruošė reformatų inteligentią darbui nepriklausomos Lietuvos labui.

1918m. paskelbus Lietuvos valstybės atstatymą, tikybos problema buvo sprendžiama pirmame konstituciniame dokumente- Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatiniuose dėsniuose(1918), kuriuose apie pamatines piliečių teises sakoma, kad visų tikybų piliečiai turi lygias teises bei garantuojama asmenų tikybos laisvė. Lietuvos respublikos nuolatinėse konstitucijose tikybai buvo skirti atskiri skyriai: „Tikybos ir kulto reikalai” (1922,1928) ir „Tikyba” (1938). Pirmosios nuolatinės Lietuvos respublikos konstitucijos tikybinėms organizacijoms suteikė juridinio asmens teises, tame tarpe ir reformatų bažnyčios sinodo kolegijai, suteikė teisę sudaryti civilinius teisės aktus, leido laisvai skelbti savo tikėjimą, steigti mokyklas, įgyti kilnojamą ir nekilnojamą turtą (*K.L.Valančius. Lietuvos valstybės konstitucijos.-Vilnius:Ekonomikos mokymo centras, 2001.P.31,41,45*). Pagal 1938m. Lietuvos konstituciją tikybinių organizacijų padėtį galima buvo nustatyti ir atskiru susitarimu su valstybe arba įstatymu. Reikia pažymėti, kad tiriamuoju laikotarpiu ev.reformatų bažnyčia sutarties su Lietuvos valstybe nebuvo sudariusi, nors paruošiamieji darbai vyko (*LVCA.F.1778.A.1.B.9.Lap.48.*). Analizuojamu laikotarpiu reformatų sinoduose šiai problemai buvo skiriamas nuolatinis dėmesys, tačiau dėl neaiškių priežasčių, tai nebuvo padaryta iki

galo. Tikybų reikalų departamentas 1926m. rugsėjo 21d. raštu Nr. 11243 siūlė evangelikų reformatų kolegijai kartu su evangelikų liuteronų bažnyčia sudaryti vieną bendrą bažnyčių vyriausią organą, tačiau šį pasiūlymą reformatų kolegija ir sinodas atmetė. Taip pat reikia paminėti, kad Valstybės Taryba, speciali institucija įstatymų suderinamumo klausimams spręsti, įkurta 1928m., nepabaigė iki galo paruošti ir evangelikų bažnyčioms skirtą įstatymą.

Nepriklausomoje Lietuvoje visoms protestantų bažnyčioms, tame tarpe ir reformatų bažnyčioms, buvo taikomi Rusijos imperijos įstatymų sąvado XI tomo 1 dalies 2 knygos 252-898 str., kai kurie XVI tomo 2 dalies straipsniai (civilinės teisenos įstatymai) bei 1937m. spalio 27d. Vyriausiojo Tribunolo sprendimas (*J.Robinsonas.Lietuvos įstatymai.-Kaunas: Raidė, 1940.L. 23*). Vien tik evangelikų reformatų bažnyčioms galiojo ir Rusijos imperijos įstatymų sąvado XI tomo 2 dalies 984-986 str., apibrėžiantys reformatų bažnyčios savivaldą (*Сводъ законовъ Россійской имперіи.Книга III.Т.X-XII.-Москва:Тверская, 1910.Л. 118-119.*). Klausimus, liečiančius žmonių civilinius santykius (sutuoktuves, skyrybas), reformatų bažnyčia sprendė prisilaikydama Civilinių įstatymų X tomo I dalies 72¹ ir 74¹ str., Teismų santvarkos įstatymo 24, 26, 76,79,90 str. bei Civiliniame procese numatytos tvarkos. Taip pat reformatų bažnyčioms galiojo Lietuvos Respublikos Vyriausiojo Tribunolo nutarimai apie skyrybų procesą (*LVCA.F.1778.A.1.B.21.L.150-151.*).

Protestantiškų bažnyčių administravimas, jų valdymas ir institucijų raida, bažnyčios administracinė politika valstybės atžvilgiu ir valstybės požiūris į bažnyčią nepriklausomos Lietuvos laikais (1918-1940m.) bei kiti su šiais dalykais susiję klausimai dar nėra pakankamai detaliai išnagrinėti. Pasirinkto tiriamojo darbo problema yra konfesinės mažumos t.y. evangelikų reformatų bažnyčios (vienos iš protestantų krypties) savivaldos formavimasis nepriklausomos Lietuvos laikotarpiu, jos prisitaikymas prie pakitusių politinių, ekonominių, socialinių sąlygų, sprendžiant savivaldos, švietimo, turtinius klausimus bei santykius su Lietuvos valstybe.

Darbo tikslas: išnagrinėti Lietuvos evangelikų reformatų bažnyčios teisinę padėtį nepriklausomoje Lietuvoje, nustatyti, kaip formavosi reformatų bažnyčios savivalda, kokie buvo santykiai su Lietuvos valstybe, kaip visa tai veikė konfesinės inteligentijos formavimąsi. Tyrime bus siekiama atskleisti sinodo kompetenciją ir jo vietą bažnyčios administravimo sistemoje, tiriamuoju laikotarpiu reformatų bažnyčios savivaldoje įvykusius kiekybinius ir kokybinius.

Darbe keliami uždaviniai: ištirti iki šiol mažai analizuotus sisteminius šaltinius, fiksuojančius sinodo veiklą, išsiaiškinti ir išnagrinėti kasmetinių sinodų kanonus ir memorialus nepriklausomos Lietuvos laikotarpiu 1918-1940m., teikiančius medžiagą apie reformatų

bažnyčios savivaldos kiekybinius ir kokybinius pokyčius, jos santykius su valstybe, jos vykdomą švietimo politiką, bažnyčios (sinodo) turtų administravimo aspektus.

Tiriamąjį darbo objektą yra nepriklausomos Lietuvos evangelikų reformatų bažnyčia (išskyrus Klaipėdos kraštą), kaip konfesinė mažuma, jos galimybės ir būdai prisitaikyti pasikeitus politinėms aplinkybėms (1919m. okupavus Vilnių ir Vilniaus kraštą) ir priverstinai suskaldžius reformatų bažnyčią. Pažymėtina, kad tiriamajame darbe nuo teologinių dogmų atsiribojama, nes tai jau atskiras tyrimo objektas. Pamatiniai teologiniai reformatų tikėjimo išpažinimo teiginiai bus pateikti darbo „reformatų bažnyčia ir jos tikintieji“ dalyje, tačiau tik tiek, kiek tai reikalinga bendram reformatų tikėjimo supratimui atskleisti. Klaipėdos krašto ev. reformatų padėtis darbe nebus analizuojama dėl darbo apimties ribotumo, nes susiklosčiusios istorinės aplinkybės (1919m. atskyrimas nuo Vokietijos, 1923m. prijungimas prie Lietuvos) apsprendė specifinį to krašto bažnyčių padėtį. Klaipėdos kraštas buvo evangeliškas, katalikai sudarė tik labai nežymią tikinčiųjų mažumą. Todėl Klaipėdos krašto ev. reformatų bažnyčios padėties analizė dėl specifinių istorinių sąlygų gali būti atskiro darbo tema.

Darbo tema yra mažai tyrinėta. Darbe tiriama konfesinės mažumos nepriklausomos Lietuvos laikotarpiu (1918-1940m.) prisitaikymas prie pasikeitusių sąlygų bei jos indėlis, prisidedant prie Lietuvos valstybingumo atstatymo, konfesinės mažumos vidaus tvarkymosi ir jos politikos įtaka savo narių ugdymui. Siekiama išsiaiškinti, kaip pavyko išlikti konfesinei mažumai, išlaikyti toleranciją kitų konfesijų atžvilgiu, išsaugoti savo tradicijas.

Pažymėtina, kad pasirinktas tyrimo objektas Lietuvos teisės universitete nėra tradicinis: Lietuvos reformatai, sudarantys tik nežymią Lietuvos visuomenės dalį, palyginti su kitomis konfesijomis, yra uždaresnė visuomenės dalis. Tai lėmė ilgus šimtmečius trukęs religinis persekiojimas ir konfesinė tolerancija bei didžiulis stalininių represijų mastas, dėl to didžioji konfesinės inteligentijos dalis, aktyviai dalyvavusi atkuriant Lietuvos valstybingumą, buvo sunaikinta fiziškai ar priversta emigruoti. Lietuvos evangelikų veikla nepriklausomoje Lietuvoje yra neatskiriama visos reformacijos istorijos Lietuvoje dalis, kurios tyrinėjimui gali būti skirta ne viena studija.

Lietuvių tyrinėtojų, besidominčių šia tema nėra daug. Lietuvos kultūros ir reformacijos istoriją moksliniu požiūriu gausiausiai tyrinėja humanitarinių mokslų daktarė Ingė Lukšaitė, kuri yra parengusi keturias knygas, dar septynių- bendraautorė, yra parašiusi daug mokslinių straipsnių. Daktarės I. Lukšaitės mokslinio tiriamojo darbo kryptis- Lietuvos kultūros istorija ir visuomeniniai religiniai judėjimai. Naujausias ir istoriškai reikšmingas yra dr. I. Lukšaitės 1999m. išleistas mokslinis veikalas „Reformacija LDK ir Mažojoje Lietuvoje. XVIa. Trečias dešimtmetis-XVIIa. Pirmas dešimtmetis“. Savo knygoje autorė apžvelgė visas

reformacijos kryptis ir jos reikšmę Lietuvos kultūrai Didžiojoje ir Mažojoje Lietuvoje bei Prūsijoje. Savo gausiais tyrinėjimais autorė įrodė, kad turtingi žmonės paliko ženklų palikimą to meto visuomenės kultūros istorijoje, supratę ir rėmę mokslą, knygą, spaudą. Įdomiausia, kad reformacijoje bažnytinio turto palikimo ir panaudojimo klausimai byloja kultūros vertės supratimo labui. Reformatai ir liuteronai minimaliai skyrė lėšų dvasininkų luomo išlaikymui, bet rūpinosi jų išsimokslinimu. Mokslinis veikalas įrodo, kad LDK didikai suprato, kad leidiniai-tai vertingas įsiamžinimo būdas. Spausdintas žodis- ženklas apie mūsų buvimą ateities kartoms, kad mintys, pateiktos spaudiniuose- tai asmenybės motyvų argumentavimas ir užfiksavimas. Kaip teigia pati dr.I.Lukšaitė „Rūmai sugriūva, kapinių nelieka, o knygose žmonės ne tik gyvena, bet ir prabyla”(R.Karosaitė. *Gyvenu tam, kad pažinčiau//Lietuvos aidas,2000 gruodž.23.Nr.276.P.23.*).

Nagrinėjant reformacijos problemas, reikia paminėti ir žymiausią Lietuvos evangelikų reformatų intelektualų polemistą, ideologą Andrių Volaną (1530-1610). A.Volano darbuose labai svarbus yra visuomeninės sutarties suvokimas, grindžiamas prigimtinė teise. Tik teisingas pareigų atlikimas gali užtikrinti visų luomų lygybę prieš įstatymus, efektyviai veikiančią teismų sistemą. Būdamas tikru kalvinistu, A.Volanas į pirmą planą iškėlė žmogaus laisvę, kaip didžiausią vertybės idealą (*Ivanovas B. Andriaus Volano koncepcijos ištakos: magistro tezės: soc.mokslai / VDU.-K.,1999.P.15.*).

Specialus darbas, kuris pasižymi savo unikalumu bei naujumu skirtas evangelikų reformatų bažnyčios sinodo problemoms nagrinėti yra dr. A.Baublio daktaro disertacija (2000m.) tema „Lietuvos evangelikų reformatų bažnyčios sinodas:organizacija, bažnytinė savivalda ir konfesinės inteligentijos formavimas 1795-1830 metais”. Disertacijoje nagrinėta problema, kaip tuometinis Lietuvos ev.reformatų sinodas prisitaikė prie pakitusių politinių, socialinių ir tikybinių sąlygų, sprendžiant savivaldos, vidinės organizacijos ir švietimo klausimus, žlugus LDK ir Lietuvai patekus į Rusijos imperijos sudėtį. Tyrimo eigoje buvo nustatyta, kokie pokyčiai įvyko sinodo veikloje, kaip keitėsi konfesinė savivalda ir kaip tai veikė konfesinės inteligentijos formavimą. Disertacija vertinga tuo, kad remiantis pateiktais teiginiais ir išvadomis, atsiveria galimybės toliau tirti to meto visuomenės ir tarpkonfesinių santykių raidą, kuri neretai nušviečiama tendencingai.

V.Vaivados disertacija tema „Reformacija Žemaitijoje 16a. antroje pusėje” yra įdomi tuo, kad joje įvertintos priežastys, tuo metu nulėmusios Žemaitijos pasukimą į kalvinizmą. Disertacija turi svarbią reikšmę toliau nagrinėjant istorinę reformacijos praeitį Lietuvoje, užpildant spragas ir baltas dėmes to meto tarpreliginiuose santykiuose. Istorinę apybraižą „Reformacija Lietuvoje” yra parašęs ir 1986m. Čikagoje išleidęs užsienio lietuvis, inžinierius

Jokūbas Kregždė. Apie reformaciją yra parašyta eilė straipsnių, kaip A.Juškos „Reformacija-esminis faktorius, saugojęs lietuvių Mažojoje Lietuvoje“, A.Vaitiekūnienės „Vydūnas ir reformacijos kultūra“, S.Kregždės „Kai kurie reformacijos kaip proceso psichologiniai aspektai“, A.Prašmantaitės „Lietuvos evangelikų bažnyčių istorijos bruožai XIX amžiuje“ ir kt.

Darbų, kuriuose nagrinėjama reformatų bažnyčios veikla nepriklausomos Lietuvos laikotarpiu 1918-1940m. skaičius nedidelis. Būtent minėto laikotarpio reformatų bažnyčios problemas gvildeno išėivijos istorikė dr.Gražina Slavėnienė straipsniuose „Lietuvių evangelikų reformatų bažnyčia 1918-1940m.“, „Lietuvos evangelikų reformatų bažnyčia 1915-1940m.“, „Evangelikų teologijos fakultetas Kaune“, „Lietuvos protestantai“. Minėtos tematikos atskirų problemų smulkesnę analizę aktualizavo kun.S.Neimanas, kurio straipsniai buvo spausdinami išėivijoje leidžiamame žurnale „Mūsų sparnai“, taip pat reformatų bažnyčios kuratoriaus M.Yčo, kun.P.Jakubėno, kun.P.Dilio, pasauliečio J.Mikelėno straipsniai.

Ruošiant šį darbą, be publikuotų mokslinių ir bendro pobūdžio leidinių, nepublikuotų mokslinių darbų rankraščių, buvo naudotasi archyvine medžiaga. Tai Biržų krašto muziejaus „Sėla“ (toliau tekste BKM „S“) sukauptais fondais ir gautų eksponatų kartoteka (toliau tekste GEK). Fondo pagrindą sudaro nepriklausomos Lietuvos laikotarpiu Biržuose veikusios Lietuvos evangelikų reformatų sinodo kolegijos archyvas (posėdžių protokolų kopijos), sinodų kanonai ir memorialai 1919-1939m. (originalai), išlikusi švietimo fondo, draugijos „Radvila“ dokumentacija. Pasinaudota Lietuvos valstybės centrinio archyvo fondais Nr.1778 ir Nr.391 ir jų aprašuose esančiomis bylomis. Darbo autorei teko būti eilinio 2004m. Lietuvos ev.reformatų bažnyčios Unitas Lithuaniae sinodo delegate, kas leido geriau suprasti šiandieninį reformatų bažnyčios gyvenimą, įsitikinti, kad nepriklausomos Lietuvos laikotarpiu reformatų bažnyčios sinoduose priimti nutarimai su kai kuriomis pataisomis teisiškai galioja ir šiandien, kad to meto nepadaryti darbai tęsiami ir dabar (sutarties su valstybe ruošimas).

Tiriamajame darbe bus siekiama išsiaiškinti kaip konfesinė mažuma, kokia buvo evangelikų reformatų bažnyčia, sugebėjo prisitaikyti ir išlikti bei formuoti savo teisę pasikeitusiomis politinėmis sąlygomis; kaip ji rūpinosi švietimu; kaip sprendė turtų administravimo problemas; kaip vykdė jai deleguotas tam tikras valstybės funkcijas bei jos santykius su valstybe.

Tiriamajame darbe taikomi analitinis, sisteminis, sintezės, lyginamasis metodai, kurių pasirinkimą sąlygojo istoriografijoje mažai atspindėti nagrinėjami klausimai. Šaltinių duomenys buvo susisteminti pagal tiriamas temas.

Reformatų bažnyčios teisiniai aspektai Lietuvos respublikoje 1918-1940m.

1.Evangelikų reformatų bažnyčios sinodinė savivalda

Reformacijos idėjų propagavimas yra neišsivaizduojamas be LDK kunigaikščio Radvilo Juodojo(1515-1565), kuris daug bendravo su J.Kalvinu. J.Kalvinas pasiūlė Lietuvos reformatų parapijoms priimti Ženevoje jau veikiančią, jo įkurtą, sinodinę santvarką. 1555m. Vilniuje Radvila Juodasis kartu su pirmuoju superintendentu Simonu Zacium įkūrė Lietuvos evangelikų reformatų bažnyčią vardu *Unitas Lithuaniae(Lietuviškąją Vienovę)*. Pirmasis reformatų sinodas buvo sušauktas Vilniuje 1557m. birželio 24d. per Jonines. Sinodas-tai reguliarus reformatų bažnyčios visuotinio vyresniųjų atstovų susirinkimas. Būtent sinodas buvo ir yra reformatų bažnyčios, kaip ir visų protestantų, vyriausioji institucija ir aukščiausiasis organas. Sinodas buvo ir yra galutinė administracinė valdymo institucija, turėjusi lemiamą sprendimų teisę, kuri paprastai yra realizuojama konsensuso principais (*Baublys A. Lietuvos ev.reformatų bažnyčios sinodas: organizacija, bažnytinė savivalda ir konfesinės inteligentijos formavimas 1795-1830 metais: daktaro dis.:humanitariniai mokslai: istorija(05H)/LII,VDU.-V.,2000.P.32*).

Po pradinių sėkmingų reformų LDK reformatai ir liuteronai susidūrė su Jėzuitų ordino vedama ir karalių remiama kontrreformacija ir iki galutinio Lietuvos ir Lenkijos padalinimo (1795) buvo paversti negausia persekiojama mažuma. 1736m. seimui paskelbus visus nekatalikus krašto išdavikais, jų religinės bendruomenės buvo pasmerktos išnykti.

Istoriniai šaltiniai byloja, kad po 1795m. trečiojo Lenkijos ir Lietuvos padalinimo ir prijungimo prie Rusijos, visos parapijos su Vilniaus sinodu pateko rusų Teisių Kolegijos žinion, kuriai buvo pavesta rūpintis kitatikių reikalais. Minėtos kolegijos veikimo galia buvo apribota. Jos žinioje buvo skyrybų bylos ir galutiniai sprendimai, susiję su parapijų ekonominiais reikalais, o tikiybinių klausimų buvo paliekami spręsti pačioms parapijoms.

Carinės Rusijos valstybinė religija buvo stačiatikių tikėjimas. Prijungus Lietuvą prie Rusijos imperijos, evangelikų bažnyčios tapo pavaldžios carui ir rusų valdžios organams. XVII a.pradžioje Petras Didysis, vokiečiams, kurie buvo kviečiami įsikurti jo imperijoje, suteikė visišką tikėjimo laisvę, globojo protestantų bažnyčias ir nekliudė joms plisti. Vokiečiai Rusijoje buvo gerbiami. Vokiečių aukštuomenė turėjo aukštus valstybinius postus. Carinėje Rusijoje gyventojai buvo surašomi pagal tautybę ir religiją, bet tautybė dažnai lėmė religiją. Kadangi dauguma vokiečių buvo evangelikai liuteronai, visi protestantai (tiek liuteronai, tiek

reformatai) buvo suplakami su vokiečiais, nesigilinant į tautybę. Jiems buvo leista laisvai laikyti pamaldas pagal savo įstatus ir atstatinėti sugriautas bažnyčias. Lietuvos reformatams atsivėrė galimybės siekti aukštų tarnybų, kurios unijinėje valstybėje jiems buvo neapieinamos. Praktiškai, tai reiškė, kad buvusios LDK lietuvių reformatų padėtis carinėje Rusijoje pagerėjo. Merdinčios parapijos pradėjo atsigauti po aršių persekiojimų katalikiškoje unijinėje valstybėje ir XIXa. Pirmoje pusėje jų net pagausėjo.

Carinėje Rusijoje evangelikų reformatų bažnyčios buvo uždrausta vartoti pavadinimą *Unitas Lithuaniae* ir oficialiai ji buvo vadinama Vilniaus evangelikų reformatų sinodu. Tačiau Vilniaus sinodas neprarado teisės tvarkyti savo reikalų, nes reformatų bažnytinė sąranga, kuri rėmėsi bažnyčios ir valstybės atskyrimo principu, suteikė galimybę apriboti valstybės įtaką ir išlaikyti savivaldą nepriklausomai nuo karalių ir valstybinių struktūrų.

1819m. buvo išleistas įsakymas dėl evangelikų Konsistorijos įsteigimo Petrapilyje, kuriai turėjo pereiti visos Rusijoje esančios parapijos, taip pat ir evangelikų reformatų sinodas Vilniuje. Lietuvos evangelikų reformatų sinodas Vilniuje griežtai atsisakė priklausyti nuo vyskupo todėl, kad evangelikai reformatai nepripažįsta kitos bažnyčios galvos, o tik Jėzų Kristų ir kad jos bažnyčios santvarka nuo seno yra sinodalinė, presbiterijoninė. Panašios pozicijos laikėsi ir Livonijos (Latvijos) reformatų konsistorija.

Pradedant 1830m. lietuvių evangelikų reformatų bažnyčia tvarkėsi pagal Rusijos imperijos įstatymų sąvado XI tomo pirmos dalies 984-986 paragrafus, reguliuojančius kitatikių santykius, Didžiąją Agendą, parapijų įstatus ir sinodo nutarimus (*Сводъ законовъ Российской империи. Книга III.- Москва:Тверская,1910. Т. X-XII.Л.118-119.*). Šie įstatymai reformatų bažnyčias galiojo ir nepriklausomoje Lietuvoje.

1918m. vasario 16d. aktu paskelbus Lietuvos valstybės atstatymą, Lietuvoje prasidėjo naujas laikotarpis dvasiniame, tautiniame, valstybiniame ir ekonominiame gyvenime. Į Lietuvą pradėjo grįžti ir reformatų kunigai, inteligentija, kurie kartu su kitais Lietuvos žmonėmis ėmėsi aktyvaus darbo tėvynės labui. Tuo metu laisvoje Lietuvoje buvo vienintelis reformatų kunigas P.Jakubėnas, kuriam teko labai didelė našta, aptarnaujant visas Lietuvos parapijas iki kol iš tremties sugrįžo dar du reformatų kunigai A.Šernas ir J.Šepetys. Nepriklausomoje Lietuvoje buvo likusios devynios evangelikų reformatų parapijos, kurių centrais buvo Biržai, Papilys, Nemunėlio Radviliškis, Švobiškis, Kaunas, Šiauliai, Kelmė, Seirijai, Kėdainiai bei keturios filijos-Panevėžio-Naujamiesčio, Salamiesčio, Deltuvos ir Aukštelkų, neskaitant Vilniaus krašto, kuris 1919m. buvo okupuotas. Prijungus prie Lietuvos Klaipėdos kraštą (1923), reformatų bažnyčios priklausė ir Klaipėdos reformatų parapija (*žr. 1 priedą*). Surasti istoriniai šaltiniai leidžia teigti, kad 1937m. bendras ev.reformatų tikėjimą išpažįstančių tikinčiųjų

skaičius buvo 11569 (*LVCA.F.391.A.4.B.627.L.113. (žr. 2 lentelę)*). 1939m. gražinus Lietuvai Vilnių ir jo kraštą, Lietuvos evangelikų reformatų bažnyčios jurisdikcijai atiteko ir Vilniaus parapija (*Kun.St.Neimanas.Lietuvos ev.reformatų bažnyčia laisvojoje Lietuvoje//Mūsų sparnai.1971 birž..Nr.30P.31.*).

Lietuvos evangelikų reformatų bažnyčios organizacinė forma-presbiterionizmas (iš graikų kalbos *presbyteros*-vyresnysis). Visos vadovaujančios struktūros(sinodo kolegija, parapijos taryba, valdyba ir kt.) sudaromos iš pasauliečių ir dvasininkų ir jie pareigas eina tik tuo laikotarpiu, kuriam yra išrinkti (*žr. 2 priedą*). Presbyterinė struktūra pabrėžia visų tikinčiųjų lygiateisiškumą, nepriklausomai nuo užimamų pareigų ir bendrą atsakomybę bažnyčios reikaluose. Ši struktūra atspindi pagrindinę evangelijos mintį, kad bažnyčioje aukščiausioji valdžia priklauso Jėzui Kristui ir Šventos Dvasios galia ją valdo (*Mikalauskas R.Bažnyčia(ištraukos)//Reformatų žinios.1992. Nr.1.P.2.*). Profesorius M.Yčas savo straipsniuose aiškina, kad „*presbyterija-tai seniūnų taryba, kuri turi labai dideles teises todėl ir jos pareigų labai daug: prižiūrėti tvarką bažnyčioje ir parapijoje, sekti savo bendratikių gyvenimą, lankyti visus savo parapijos narius, šelpti neturtinguosius iš bendros kasos ir kt.*”. Labai tiksliai ir aiškiai M.Yčas nusako tvarką reformatų bažnyčioje „*...regimoji bažnyčia yra liuosa tikinčiųjų draugija. Šioje draugijoje nėra kitos valdžios, kaip tik valia visų tų narių, kurie tą draugiją sudaro. Jie renkasi vienai tikiškai išpažinti, jie pasirenka sau bažnyčios tvarkos formą. Savo noru jie sudaro lygtinę formą, kuria nusistato savo bendrijai tvarką. Šios teisės nebuvo pavesta valstybės galvai, kai žmonės steigė valstybę*” (*M.Yčas.Evangelikų reformatų parapijų tvarka Lietuvoje// Mūsų sparnai.1997. Nr.78.P.67-68*).

Eilinių sinodų sušaukimo laiką ir vietą nustatydavo paskutinis sinodas atskiru kanonu. Sinodo kanonų priėmimo tvarka reikalavo, kad toks nutarimas būtų priimtas vienbalsiai. Pradedant 1930m., kai buvo priimtas kanonas apie eilinių sinodų sušaukimą, nustatant pastovią datą kiekvienų metų birželio 24d., eiliniai sinodai nebepriiminėdavo atskiro kanono dėl sekančių metų sinodo sušaukimo. Analizuojamu laikotarpiu sinodas kai kada pakartodavo 1930m. kanoną dėl kasmetinių sinodų sušaukimo (*BKM „S” GEK.-18351/7. Sinodų Kanonai 1919-1936.*). Pravedimo vieta ir laikas nebuvo kaip nors susieti su reformatų bažnytinėmis šventėmis. Tiesiog buvo laikomasi senos tradicijos, sinodus šaukti per jonines (tikėtina, kad pirmasis sinodas LDK vyko per jonines). Apie šaukiamų sinodų datas ir vietą reformatų bažnyčia privalėjo pranešinėti valstybinėms institucijoms. Tą įrodo tuometinės vidaus reikalų ministerijos 1927m. rugsėjo 7d. raštas Nr.9689, adresuotas reformatų sinodo kolegijai. Taip pat rašte nurodoma, kad reformatų bažnyčia privalo vidaus reikalų ministerijai pateikinėti ir įvykusių sinodų protokolus(*LVCA.-F.1778.A.1.B.9.L.45.*). Sinodo sušaukimo teisę turėjo tik

pats sinodas, o esant neatidėliotinam reikalui-sinodo kolegija. Išskirtinis atvejis mano analizuojamu laikotarpiu, kai istorinį, pirmąjį nepriklausomos Lietuvos sinodą sušaukė superintendentas V.Meškauskas. Apie šaukiamą sinodą buvo pranešama bažnyčioje, spaudoje.

Sinodo kompetencijoje buvo leisti ir keisti bažnyčios įstatymus:kanonus ir memorialus, administracinių-teritorinių bažnyčios ribų nustatymas, parapijų steigimas ir jų veiklos nutraukimas. Sinodas pats formavo savo biudžetą. Išimtinė sinodo kompetencija-dvasininkų skyrimas tarnystei. Itin didelį dėmesį ev.reformatų bažnyčios sinodas tradiciškai skyrė švietimo reikalams, sprendė literatūros leidybos reikalus. Atstovaudamas bažnyčios interesus, sinodas formavo santykius su valdžios institucijomis, palaikė ryšius su pasaulinėmis protestantų organizacijomis. Pagal dr.A.Baublį, sinodai yra skirstomi pagal savo apimtį į: generalinius (tarptautinius), nacionalinius(vienos valstybės), provincinius(kelių valstybių) ir distriktinius(apygardiniai). Mano tiriamuoju laikotarpiu bus analizuojami tik distriktiniai sinodai. Sinodą sudaro kunigai, kuratoriai ir parapijų delegatai. Viešuose sinodo posėdžiuose galėjo dalyvauti svečiai bei eiliniai piliečiai.Uždaruose sinodo posėdžiuose turėjo teisę dalyvauti tik sprendžiamojo balso teisę turintys atstovai t.y.kunigai, kuratoriai ir parapijų delegatai (sinodalai). Sinodo dalyviai buvo registruojami. Visi sinodai prasidėdavo iškilmingomis pamaldomis. Paties sinodo darbą reglamentuoja senieji sinodų kanonai ir memorialai bei Didžioji Agenda. Didžioji Agenda nusako ne tik liturginę bažnyčios dalį, bet atspindi ir jos struktūrą, valdymo ypatumus, dvasininkų pareigybes, jų atliekamas funkcijas. Didžiąją Agenda iki šių dienų vadovaujasi ne tik Lietuvos ev.reformatų bažnyčia, bet ir Lenkijos bei JAV išeivijos reformatų bažnyčia.

Sinodo darbotvarkė nebuvo reglamentuota jokiais bažnytiniais nutarimais. Analizuojamu laikotarpiu sinodų trukmė apsiribojo daugiausia 3 dienomis, tik 1922 ir 1924 metų eiliniai sinodai truko po 4 dienas (*BKM „S” GEK-18352/2.-Memorialai 1919-1939.*). Tiriamuoju laikotarpiu įvykę trys nepaprastieji (1935,1936 ir 1940m.) sinodai truko tik po vieną dieną. (*BKM „S” GEK-18352/2.-Memorialai 1919-1939.*). Nepaprastieji sinodai buvo šaukiami tais atvejais, kai iškildavo neatidėliotinių problemų, kurias turėjo teisę spręsti tik sinodas. 1935m. sinodas buvo sukviestas dėl kolegijos nario rinkimų. Minėtame sinode priimtas nutarimas, kuris turėjo didelės reikšmės kolegijos narių rinkimui- priimtas sprendimas rinkti kandidatus į kolegijos narius, kad iškilus neatidėliotinam reikalui kandidatai galėtų tapti tikrais kolegijos nariais. 1935m. nepaprastame sinode išrinkti du kandidatai į kolegijos narius: kunigas V.Kurnatauskas ir kuratorius P.Klybas. 1936m. nepaprastasis sinodas sukviestas taip pat dėl kolegijos sudėties pasikeitimo. Analizuojamu laikotarpiu sinodo vieta buvo Biržai, (nepriklausomos Lietuvos reformatų bažnyčios centras), išskyrus pirmąjį nepriklausomos

Lietuvos sinodą, įvykusį 1919m. Švobiškyje ir nepaprastąjį 1940m., įvykusį jau laisvame Vilniuje.

Sinodas visam darbui organizuoti išrinkdavo sinodo direktorių. Sinodo direktorius įgaliojimai buvo labai dideli, todėl jis išliko centrinė sinodo darbą kontroliuojanti figūra. Šiai pareigybei priklausė atitinkama pagarba bei būtina gera reputacija. Sinodo direktorius turėdavo būti visada iš pasauliečių tarpo ir jau turintis kuratoriaus vardą. Mano analizuojamu laikotarpiu nė karto nebuvo nusižengta minėtam reikalavimui (žr. 3 lentelę). Iš lentelės matyti, kad tiriamuoju laikotarpiu net 11 kartų sinodo direktoriumi buvo renkamas reformatų bažnyčios kuratorius, teisininkas Martynas Yčas, 5 kartus- M.Yčo brolis, profesorius, buvęs švietimo ministras- Jonas Yčas.

Tačiau nepaprastame 1935m. sinode nusistovėjusi tvarka buvo pažeista: sinode direktorius nebuvo renkamas- buvo išrinktas tik sinodo pirmininkas ir sekretorius. Kituose nepaprastuose 1936 ir 1940m. sinoduose jau buvo pasielgta tradiciškai: išrinktas sinodo direktorius. Jais buvo išrinkti kuratoriai J. Dučinskas ir P. Kregždė.

Sinodo direktorius privalėjo gerai išmanyti bažnytinę teisę, kad bet kokių momentu iškilus neaiškumams, operatyviai sugebėtų juos išsiaiškinti. Analizuojamu laikotarpiu tai buvo itin aktualu, nes senųjų rašytinių kanonų sinodas neturėjo- jie buvo likę Vilniuje. Svarbiausia direktoriaus funkcija buvo dalyvių balsavimo procedūros stebėjimas. Direktorius turėjo užtikrinti, kad priimant nutarimus, balsavimas vyktų tvarkingai, sąžiningai, kad kiekvieno balsavimo metu būtų reikiamas kvorumas. Sinodo direktorius privalėjo pirmininkauti visoms sinodo sesijoms. Suteikti pasisakymo teisę sinode galėjo tik sinodo direktorius. Taip pat jis turėjo teisę priimti arba atmesti siūlomus sinode svarstyti klausimus.

Kiekvienas sinodas prieš pradėdamas darbą išrinkdavo sinodo cenzorių –juo visada būdavo dvasininkas. Minėta pareigybė sinode įvesta 1803m. Anksčiau ši pareigybė buvo vadinama oratoriumi (*Baublys A. Lietuvos ev. reformatų bažnyčios sinodas: organizacija, bažnytinė savivalda ir konfesinės inteligentijos formavimas 1795-1830 metais: daktaro dis.: humanitariniai mokslai: istorija(0,5H)/LII, VDU.-V., 2000. P.48.*). Sinodo cenzorius buvo renkamas slaptu sinodo narių balsavimu. Pagrindinė jo funkcija buvo sekti, kad visame sinodo darbe būtų prisilaikoma bažnytinės teisės normų. Sinodo cenzoriaus pareigybė sustiprino sinodo direktoriaus pozicijas ir dvasininkų įtaką sinodo darbui. Sinodo cenzūros sudarymo principas rodo tendenciją stiprinti kolegialų sinodo administravimą. Kaip teigia dr. A. Baublys, „sinodo cenzūra tapo prielaida ateityje bažnyčios administracinėje struktūroje atsirasti kolektyvinei administravimo institucijai, kurios veiklos funkcijos išsitiesė ne tik sinode, bet gauti įgaliojimai įpareigojo minėtus asmenis veikti intersinodiniu laikotarpiu” (*Baublys A.*

Lietuvos ev.reformatų bažnyčios sinodas: organizacija, bažnytinė savivalda ir konfesinės inteligentijos formavimas 1795-1830 metais: daktaro dis.: humanitariniai mokslai: istorija(0,5H)/LII, VDU.-V., 2000.P.49.) Mano tiriamuoju laikotarpiu cenzorius buvo renkamas visuose eiliniuose sinoduose slaptu balsavimu ir visada tik iš dvasininkų tarpo, išskyrus nepaprastąjį 1935m. sinodą- jame nebuvo išrinktas cenzorius, kaip kad nebuvo ir sinodo direktoriaus. Iš tirtų šaltinių matyti, kad cenzoriaus kaitalioji nebuvo įprasta- dažniausiai juo buvo renkamas tas pats dvasininkas. Kunigas J.Šepetys buvo išrinktas cenzoriumi net 13-oje sinodų (1924-1935, 1938) (*BKM „S“ GEK-18352/2.- Sinodų Memorialai 1919-1939*). Kai kuriuose tiriamojo laikotarpio sinodo dokumentuose radau cenzoriaus padarytų pastabų sinodui, kurios buvo užprotokuluotos. Pvz. 1920m. pirmojo sinodo nepriklausomoje Lietuvoje, Biržuose padaryta cenzoriaus pastaba dėl kuratorių kandidatūrų iškėlimo. Užfiksuota, kad sinedrione nebuvo apkalbėtos kai kurios kuratorių kandidatūros, o tai formaliai pažeidžia sinodo kanonus (*BKM „S“ GEK 18351/7.- Sinodų Kanonai 1919-1939. 1920m. Kan.1.*).

Dar viena svarbi sinodo pareigybė-sinodo sekretoriai. Jų pareiga buvo smulkiai ir tiksliai užrašyti sinodo kanonus ir memorialus, kadangi sinodo dokumentacijos vedimui ir saugojimui buvo skiriamas didelis dėmesys. Nors ši pareigybė neturėjo jokių neįprastų įgaliojimų, tačiau jis buvo kone svarbiausias sinodo asmuo. Sinodo sekretorius buvo renkamas būtinai iš sinodo delegatų tarpo (galėjo būti ir kuratorius), atviru balsavimu. Iš tiriamų istorinių šaltinių matyti, kad sinodo sekretorius net keletą sinodų iš eilės buvo renkamas tas pats asmuo (*žr. 4 lentelę*). Pagal pareigybių rinkimo eiliškumą sinode, sekretorius buvo renkamas tik išrinkus sinodo pirmininką. Analizuojamu laikotarpiu 1919-1930 metais kasmetiniai sinodai apsiribojo vienasmeniu sekretoriaus institutu. Pradedant 1931m. sinoduose buvo renkami keli sekretoriai, dažniausiai 2, o 1931m.- buvo renkamas sekretoriatas iš 3 sekretorių, iš jų vienas generalinis. Du sekretoriai buvo renkami patogumo dėlei: vienas sinodo kanonams, kitas sinodo memorialams užrašyti. Sinodo kanonus ir memorialus visi sinodalai patvirtindavo savo parašais. Ne kartą akcentuota, kad į sinodo kanonų ir memorialų knygas nevalia įtraukti pirmiau, nei jie buvo svarstyti ir patvirtinti sinodo direktoriaus parašu. Patogumo dėlei, sinodų kanonų ir memorialų knygos buvo atskiros. Tiriamuoju laikotarpiu sinodo posėdžių protokolai buvo grupuojami pagal sinodo sesijas.

Visų aukščiau suminėjų pareigybių(direktoriaus, cenzoriaus ir sekretoriaus) išrinkimas būdavo fiksuojamas pirmuose sinodo memorialuose.

Reikia trumpai paminėti kaip tiriamuoju laikotarpiu buvo skelbiami sinode priimti nutarimai. Paprastai jie buvo dvasininkų paskelbiami pamaldų metu. Tačiau dėl didelės jų apimties, skelbiami buvo tik svarbiausi nutarimai. Tai buvo nuo seno susiklostę ir vyko pagal

paties sinodo nustatytą tvarką. Dvasininkams sinodo kanonų ir memorialų kopijos buvo įteikiamos pasirašytinai, kad jie visada turėtų po ranka bažnyčios teisės aktus.

Sinodo kuratoriai buvo pati gausiausia sinodo dalyvių dalis. Reformatų teologinėje literatūroje bažnyčios vyresnieji (pasauliečiai) yra vadinami presbiteriais, o Lietuvos evangelikų reformatų bažnyčiose-sinodo kuratoriais (*Baublys A. Lietuvos ev.reformatų bažnyčios sinodas: organizacija, bažnytinė savivalda ir konfesinės inteligentijos formavimas 1795-1830 metais: daktaro dis.: humanitariniai mokslai: istorija(0,5H)/LII, VDU.-V., 2000.P.62.*). Reformatų bažnyčios sinodo kuratorių institutas pradėtas naudoti nuo 1636m. Kuratoriai buvo renkami tiesiogiai sinode, gavus jų asmeninį sutikimą, prieš tai jų kandidatūras aptariant synedrione. Iš viso tiriamuoju laikotarpiu sinoduose buvo priimti 3 nutarimai kuratorių rinkimo klausimu, keletas nutarimų kuratorių mokesčių bei disciplinos klausimais. Istorinis pokytis kuratorių institute buvo padarytas 1922m. Biržų sinode, kuriame buvo suteikta kuratorystės teisė ir moterims, ko Vilniaus sinode nebuvo (*BKM, „S“ GEK-18351/7.- Sinodų Kanonai 1919-1939. 1922m. Kan. I.*). Pirmoji moteris išrinkta kuratore buvo H.J. Šliūpaitė-Yčienė. Šis pakeitimas pripažino, kad suteikiama teisė visiems parapijiečiams, be lyties skirtumų dalyvauti bažnyčios valdymo reikaluose. Tais laikais tai buvo progresyvus žingsnis, kuris neliko vien popieriuje, bet buvo įgyvendintas ir praktikoje. Per 1918-1940m. buvo išrinktos viso septynios kuratorės moterys: 1922m.-1, 1926m.-3, 1933m.-3 ir 1939m.-1. Tuo tarpu Vilniaus sinodas nepriklausomybės laikotarpiu senųjų kanonų nepakeitė ir moterų kuratorėmis nerinko.

Dar vienas nutarimas tiriamuoju laikotarpiu buvo priimtas 1933m. sinode dėl kandidatų į kuratorius iškėlimo tvarkos. Nutarta, kad kandidatus į kuratorius siūlo kuratorių susirinkimas. Papildant 1933m. nuostatą dėl kandidatų į kuratorius iškėlimo, 1937m. sinode atskiru kanonu buvo reglamentuota, kad kandidatus į kuratorius pirmiausia pasiūlo kolegija, po to pasiūlytos kandidatūros aptariamoms kuratorių posėdyje (*BKM „S“ GEK 18351/7.- Sinodų Kanonai 1919-1936. 1937m. Kan. 4.*). Kuratorių pagrindinės pareigos buvo rūpintis reformatų bažnyčia, jos narių švietimu, kontroliuoti finansinę drausmę, domėtis kaip parapijose paskirti kunigai atlieka savo pareigas. Kuratoriai- pilnateisiai sinodo nariai, šią pareigybę įgydavę iki gyvos galvos. Sinodo kuratorių skaičius nebuvo ribojamas. Aptariamuoju laikotarpiu sinodas reguliariai papildydavo kuratorių sudėtį, išrinkdamas naujus asmenis. Pats išimintiniausias kuratorių rinkimo faktas nustatytas 1920m. Biržų sinode, kuriame buvo išrinkta net 19 kuratorių. Reikia pažymėti, kad tai sąlygojo istorinės aplinkybės, kuomet okupavus Vilnių ir Vilniaus kraštą, nepriklausomos Lietuvos reformatų bažnyčia pradėjo funkcionuoti atskirai nuo Vilniaus sinodo. Laisvoje Lietuvoje reformatams teko beveik iš naujo atstatyti sinodo veiklą

pagal susiklosčiusią tradiciją. 1921m. sinode išrinkta 10 kuratorių, o vėliau naujai išrenkamų kuratorių skaičius neviršijo 10. 1931m. sinode išrinktas tik 1 kuratorius. Naujų kuratorių išrinkimas buvo pažymimas atskiru kanonu, be pavardės dar nurodant ir užimamas pareigas. Sinodas savo kuratorių tarpe pageidavo turėti tokius asmenis, kurie galėtų padėti spręsti įvairius sudėtingus klausimus. Iš turimų šaltinių matyti, kad tarp kuratorių dominavo išsilavinę, svarbias pareigas užimantys pasauliečiai: mokyklų ar kitų įstaigų direktoriai, teisininkai, mokesčių pareigūnai, karininkai, profesūros atstovai ir net seimo nariai. Kaip darbe jau buvo minėta, reformatų bažnyčios sinodo kuratoriais buvo teisininkas, pirmosios nepriklausomos Lietuvos prekybos ir pramonės ministras M.Yčas, profesoriai, švietimo ministras J.Yčas ir P.Slavėnas, seimo narys M.Kregždė, teisėjai B.Pečkauskas, M.Klibas, mokytojai J.Bružas, A.Šlikas, N.Karosaitė, V.Kluisis, kompozitorius V.Jakubėnas, botanikos sodo direktorius K.Regelis ir kt

Apie kai kuriuos reformatų bažnyčios sinodo kuratorius, kaip Martynas ir Jonas Yčai istorija byloja, kad jie buvo nusipelnę ne tik reformatų bažnyčiai, bet jie buvo ir aktyvūs nepriklausomos Lietuvos kūrėjai. Martynas Yčas 1907-1911m. studijavo teisę Tomsko universitete, baigdamas parašė ir apsigynė diplominį darbą „Evangelikų bendruomenės atsiradimas ir organizacija Lietuvoje ir kunigo padėtis joje“, kuris buvo įvertintas aukso medaliu. Tais pačiais metais M.Yčas grįžo į Lietuvą ir pradėjo dirbti prisiekusiojo advokato Petro Leono padėjėju. 1912m., jau žinomas visuomenės veikėjas, M.Yčas buvo išrinktas į ketvirtąją Rusijos Dūmą, Kauno gubernijos atstovu, kurioje jau buvo galima kelti ir lietuviškus reikalus. Šis jaunas, dvidešimt šešerių metų vyras, gavo aukštą Valstybės dūmos atstovo titulą, kurį sumaniai naudojo gyvybiškai svarbiems lietuvių tautos reikalams viešai kelti ir ginti. Iš tribūnos (per visą kadenciją plenariniuose posėdžiuose kalbėjo 26 kartus), taip pat laikraščiuose, M.Yčas kritikavo rusų švietimo politiką Lietuvoje, kėlė lietuvių kalbos vartojimo mokyklose, valsčių įstaigose, teismuose reikalą. Jis siūlė taikos teisėjais skirti žmones, mokančius vietos, taigi ir lietuvių kalbą, smerkė steigimą cerkvių mokyklų, kurios buvo rusinimo ir stačiatikybės skleidimo įrankis, reikalavo įvesti Lietuvoje neluominę savivaldą. Tai buvo jau ne vien lietuvių tautos reikalų kėlimas, bet ir apskritai carinės tautų engimo politikos kritika.

Nuo 1918m. lapkričio 11d. iki 1919m. balandžio mėn. Martynas Yčas ėjo pareigas trijuose ministrų kabinetuose (pramonės ir prekybos bei finansų ministro pareigas) (*Lietuvos respublikos vyriausybės (1918.XI.11-1940.VI.15)// sud. Č.Bauža ir V.Kašauskienė.-Kaunas:Šviesa,1993.P.6-14.*). Šalies finansų ūkį jam teko tvarkyti, galima sakyti, sunkiausiu ir kritiškiausiu mūsų valstybės atkūrimo laikotarpiu. Ministras M.Yčas Lietuvai išrūpino 100 milijonų markių Vokietijos paskolą, kuri buvo materialinis pagrindas valstybei kurti, ypač

kariuomenei organizuoti. Jis sėkmingai vedė derybas dėl paskolų Lietuvai bei reikalingiausių prekių gavimo. 1919m. kovo 7d. M.Yčas išrinktas Lietuvos delegacijos Paryžiaus taikos konferencijos nariu- delegacijos pirmininko pavaduotoju. Kartu su kitais delegacijos nariais, M.Yčas gynė Lietuvos teisę į savarankišką gyvenimą, atliko didelį parengiamąjį darbą, kad būtų pripažinta jos nepriklausomybė. M.Yčas nepriklausomybės laikotarpiu įkūrė eilę pramonės ir prekybos bendrovių, kaip „Lietuvos garlaivis“, „Eglynas“, „Ringuva“, „Patrimpas“, „Butas“, „Nemunas“ ir kitas. Didesnė dalis sukurtų bendrovių neišplėtojo veiklos, nes neatlaikė konkurencijos, tačiau tai buvo vienos iš pirmųjų bendrovių nepriklausomoje Lietuvoje, palikusios žymų pėdsaką (*J.Aničas. Jonas ir Martynas Yčiai// Žiemgala, 2002.Nr.2.P.10-11*).

Martynas Yčas, būdamas įvairiapusio talento asmenybė, aktyviai reiškėsi ir publicistikoje. Didžiausias M.Yčo publicistikos kraitis yra jo atsiminimai. 1935-1936m. išėjo trys atsiminimų knygos bendru pavadinimu „Atsiminimai. Nepriklausomybės keliais“. Jis buvo pagrindinis pasaulinių evangelikų kongresų dalyvis (į juos Lietuvos evangelikų reformatų bažnyčios sinodas deleguodavo atstovus), tai: 1921m. Pitsburge, 1923m. Ciuriche, 1927m. Budapešte, 1930m. Eberfelde. Kartu su nepriklausomos Lietuvos signataru J.Šernu, J.Dučinsku, H.Yčiene ir kitais 1922m. įsteigė Lietuvių evangelikų reformatų draugiją, buvo jos pirmininku. Lietuvos evangelikų reformatų bažnyčiai M.Yčas talkino savo teisinėmis žiniomis tvarkant sinodo nekilnojamą ir kilnojamą turtą, sprendžiant bažnyčios savivaldos klausimus.

Nepaprastai didelį indėlį nepriklausomos Lietuvos kūrime paliko ir M.Yčo brolis reformatas Jonas Yčas. Baigęs istorijos bei senųjų kalbų mokslus, J.Yčas nepriklausomybės išvakarėse dirbo Voroneže, kur, galvodamas apie būsimą atsikuriančios Lietuvos mokyklą, suorganizavo privatų lietuvių mokytojų institutą- pirmąją lietuvių pedagogų rengimo ir tobulinimosi įstaigą. 1917-1918 mokslo metais institutas turėjo apie 50 klausytojų, kuriems paskaitas skaitė tuo metu garsėjantys specialistai, kaip J.Jablonskis, J.Balčikonis, pats J.Yčas. Daug instituto klausytojų tapo aktyviais tautinės mokyklos kūrėjais nepriklausomoje Lietuvoje, kaip J.Vokietaitis, J.Damijonaitis, A.Geniušas, S.Matijošaitis ir kiti. Grįžus į Lietuvą, Valstybės taryba pakvietė J.Yčą vadovauti švietimo komisijai, kuri rengė metmenis Lietuvos švietimo sistemai sukurti, o nuo 1918m. lapkričio 11d. J.Yčas paskiriamas švietimo ministru. Šias pareigas jis ėjo trijuose ministrų kabinetuose iki 1919m. balandžio 12d. Dera pažymėti, kad J.Yčas, kuriam buvo pavesta formuoti ir įgyvendinti valstybinę švietimo politiką, nekopijavo nei rusų, nei vokiečių švietimo tradicijų, o turėjo savitą Lietuvos mokyklos viziją. J.Yčo žodžiais tariant „...kiekviena tauta tekuria sau tinkamą rūbą“ (*J.Aničas. Jonas ir Martynas Yčiai// Žiemgala, 2002.Nr.2.P.10-11*).

1919m. J.Yčas Karaliaučiaus universitete gilino istorijos studijas ir apgynė mokslų daktaro disertaciją. Vėliau jis paskiriamas vadovauti gimnazijoms į Panevėžį. Didelė pedagoginė patirtis ir asmeninės savybės padėjo gimnazijų direktoriui J.Yčui sukurti pedagogų sutarimo ir bendradarbiavimo atmosferą. Rašytojas, kunigas J.Lindė-Dobilas rašė, kad darbas Panevėžio gimnazijoje, vadovaujant J.Yčui, buvo vienas malonumas. 1922m. Lietuvos Vyriausybė J.Yčą paskyrė naujai įkurto Lietuvos universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto ordinariniu profesoriumi. Profesorius daug pastangų dėjo, kad universitete būtų įsteigtas(1925m.) Evangelikų teologijos fakultetas.

Sinodo kuratoriai mano analizuojamu laikotarpiu buvo renkami tik iš pasauliečių tarpo. LDK egzistavimo laikais, kaip teigia dr. A.Baublys, sinodo kuratoriai buvo renkami tik iš bajorų, dvarininkų ir turtuolių luomo elito, taip pat ir iš dvasininkų tarpo. Keičiantis aplinkybėms, keitėsi požiūris į kuratorius ir kuratoriais buvo renkami ir valstiečių kilmės atstovai, nusipelnę bažnyčiai. Tiriamojo laikotarpio šaltiniai rodo, kad sinodas, norėdamas atsidėkoti už pastovų ir nuoširdų krikščionišką rūpestį, suteiktą pagalbą reformatų bažnyčiai, suteikė sinodo garbės kuratorius vardą. Garbės kuratoriaus vardas suteikė teisę netampant evangelikų reformatų bažnyčios nariu dalyvauti sinoduose su patarimojo balso teise, gauti bažnytinę informaciją. Analizuojamu periodu reformatų bažnyčios sinodo garbės kuratoriaus vardai buvo suteikti 1932m. profesoriumi, gamtininkui R.Simpsonui ir 1922m. profesoriumi Good-Amerikos susivienijimo prezidentui (*BKM „S“ GEK 18351/7.-Sinodų Kanonai 1919-1939.*). Reikia pažymėti, kad tiriamuoju laikotarpiu analizuojant įvairius šaltinius apie kuratorių išrinkimą, radau keletą netikslumų. K.Grundelė straipsnyje „Apie Lietuvos ev. Reformatų bažnyčios sinodų kuratorius“, išspausdintame „Mūsų sparnai“ 1998m.Nr.79 nurodo, kad kuratorius P.Jašinskas iš Melaišių km. Buvo kunigas, tačiau sinodo kanonai nurodo, kad jis buvo ūkininkas. Tai tikriausiai atsitiko dėl pavardžių sutapimo (Jašinsko pavarde buvo ir kunigas). Taip pat yra keletas vienodomis pavardėmis nurodyti kaip išrinkti kuratoriais, tačiau sinodų dokumentuose jie nepažymėti, kad išrinkti kuratoriais (Žemaičių pavardė kartojasi). Iš viso 1918-1940m. kuratoriais buvo išrinkta 81narys t.sk. 2 garbės kuratoriai. Kuratorių tarpe dominavo išsilavinę, valstybinėse įstaigose aukštus postus užimantys asmenys.

Nepriklausomos Lietuvos evangelikų reformatų sinoduose kuratoriai tikrai buvo aktyvūs. Sinoduose jie sudarė daugumą sprendžiamąjį balsą turinčių dalyvių tarpe. Gausiausi kuratorių kaip sinodo dalyvių skaičiumi buvo 1931 ir 1935m. Biržų sinodai, kuriuose dalyvavo net po 41 kuratorių, kai tuo tarpu 1919m. Švobiškio sinode dalyvavo tik 2 kuratoriai- J.Yčas ir J.Dagys. Tai sąlygojo Vilniaus ir Vilniaus krašto okupacija, dėl to į sinodą negalėjo atvykti didžioji dalis ten buvusių kuratorių.

Sinodo kuratoriai turėjo ir piniginę prievolę bažnyčiai- turėjo mokėti metinį kuratorių mokestį. 1924m. sinode atskiru memorialu buvo nustatyta kuratoriams prievolė mokėti mokestį sinodui. Mokesčio dydį pasiskaičiuoti turėjo patys kuratoriai: buvo nustatyta, kad valdininkai ir laisvųjų profesijų asmenys turi mokėti po pusę mėnesinės algos per metus, o turintys žemės- po 1 litą už dešimtinę (*BKM „S“ GEK 18352/2.-Sinodo Memorialai 1919-1939. 1924m. Mem.41.*). Tai buvo gana nemaži pinigai, todėl tikėtina, kad dėl tos priežasties 1926m. sinodas atskiru kanonu pakeitė kuratorių mokesčio dydį, nustatydamas valdininkams ir laisvųjų profesijų kuratoriams mokėti kasmet po 1% brutto pajamų, o žemės turintys- po 1 lt. už ha (*BKM „S“ GEK 18351/7.-Sinodų Kanonai 1919-1939. 1926m. Kan.3.*). Kuratorių metinio mokesčio kontrolę iš pradžių sinodas pavedė vienasmeniui kontrolės organui- senjorui P.Jakubėnui, o vėliau- sinodo kolegijai. Tai tik dar kartą įrodo reformatų bažnyčios savivaldos tobulėjimą.

Sinodas nepamiršdavo stropiausių bei darbščiausių kuratorių, pareikšdamas padėkas. Tą įrodo atskiri sinodo memorialai, skirti padėkoms. Pareiškiant padėką, visada buvo nurodoma už ką sinodas dėkoja kuratoriams. Asmeniškai buvo padėkota kuratoriams J.Žemaičiui (1920m.) už tinkamą sinodo turtų sutvarkymą, K.Kregždei (1924) už nuopelnus švietimo srityje, P.Variakojui (1925m.) už paramą natūra Papilio parapijai. Kolektyvinė padėka buvo pareikšta 1937m. sinode net 7 kuratoriams (*BKM „S“ GEK 18352/2.-Sinodų Memorialai 1919-1939.*).

Reformatų bažnyčios sinodo kuratoriai turėjo būti pavyzdžiu ne tik bažnytiniame, bet ir pasaulietiniame gyvenime. Atitinkamų moralės normų nesilaikymas ne kartą buvo kritikuotas sinodo darbe. 1926m. sinodas atskiru kanonu griežtai įspėjo kuratorių J.Gružauską (Montviliškio dvaro savininką) dėl nepadoraus gyvenimo, grasinant net išbraukti iš kuratorių. Tačiau tiriamuoju laikotarpiu, kad būtų pritaikyta ši griežčiausia priemonė- išbraukimas iš kuratorių-surasti nepavyko nebuvo. Iš analizuotų istorinių šaltinių (kolegijos posėdžio protokolas Nr.114, 1934m.) pavyko nustatyti faktą, kada kolegija pasiūlė pačiam kuratoriui išsibraukti iš kuratorių už pinigų išseikvojimą jau nuteistam kalėti buvusiam Biržų pašto viršininkui M.Plepiui (*BKM „S“ GEK PL-4035/9.Lietuvos ev.reformatų bažnyčios sinodo kolegijos posėdžių protokolai 1927.VIII.19-1936.II.25.*). Dokumentų, įrodančių šio fakto įvykimą, rasti nepavyko.

Tiriamuoju laikotarpiu iš analizuotos medžiagos matyti, kad buvo susiklosčiusi graži tradicija sinoduose paminėti mirusius kuratorius. Toks paminėjimas buvo užrašomas atskiru memorialu. Mirę reformatų bažnyčios kuratoriai buvo paminėti net 13-oje sinodų. Mirusių kuratorių pagerbimas vykdavo ir tuomet, jei kuratoriumi mirusysis buvo išrinktas iki

nepriklausomos Lietuvos atstatymo(*BKM „S” GEK 18352/2.-Sinodų Memorialai 1919-1939. 1936m. Mem.4*).

Tarpsinodiniu laikotarpiu Lietuvos evangelikų reformatų sinodą atstovavo nuolatinai veikianti institucija-sinodo kolegija. Sinodo kolegijos institutas reformatų bažnyčioje buvo suformuotas 1830m., perorganizavus sinodo įgaliotinių teisės klausimais veiklą(*Baublys A. Lietuvos ev.reformatų bažnyčios sinodas:organizacija, bažnytinė savivalda ir konfesinės inteligentijos formavimas 1795-1830 metais: daktaro dis.: humanitariniai mokslai: istorija(0,5H)/LII,VDU.-V.,2000.P.48*). Tai buvo Lietuvos valstybės pripažinta institucija, turinti juridinio asmens teises, savo sąskaitą banke, turinti savo valdžios aparatą bei atliekanti ir Lietuvos valstybės jai deleguotas funkcijas (*LVCA.-F.391.A.4.B.89.L.105*). Kolegijos nariai pasauliečiai buvo laikomi valstybės tarnautojais. Tą įrodo tikybinių organizacijų etatai ir algų nustatymo dvasiškių įstatymas (*Laikinosios Vyriausybės žinios 1920m.gegužės 20d. Nr.32. „Algų nustatymo dvasiškių įstatymas”, eil.Nr.366*). Tai buvo įstaiga, kuri atstovavo reformatų bažnyčios sinodą valstybiniu lygiu. Tai reiškė, kad visi su reformatų bažnyčios turtais ir kitais interesais susiję klausimai turėjo būti sprendžiami ne kaip su paviene religine konfesija, bet kaip su valstybės struktūrų dalimi. Sinodo kolegijos kompetencija detalai buvo išdėstyta 1936m. sinode atskiru kanonu „Apie kolegijos teises”. Iš jo matyti, kad sinodo kolegijai buvo suteiktos didžiulės teisės valdant nekilnojamą ir kilnojamą reformatų bažnyčios turtą, atlikinėti įvairias finansines operacijas, atstovauti teismuose, patiems vesti bylas teismuose pagal civilinio proceso įstatymo 250 str., esant reikalui, suteikti įgaliojimus kitiems asmenims (*BKM „S” GEK 18351/7.-Sinodų Kanonai 1919-1939. 1936.Kan.7*). Sinodo kolegijos kadencijos trukmė buvo ribota, o tai leido sinodui, esant reikalui atnaujinti kolegijos sudėtį. Tiriamuoju laikotarpiu sinodo kolegijos narių skaičius ir kadencijos trukmė keitėsi: 1919m. ir 1921m. sinodai kolegiją rinko iš 6 narių vieniems metams, 1920m.- iš 7 narių vieniems metams, pradedant 1923m.- kolegijos kadencija 3 m. Tačiau kolegijos sudėtis pagal pareigybių pavadinimus buvo tradiciška ir nesikeitė: kolegijos prezidentas, viceprezidentas, generalinis sekretorius, prokuratorius ir nariai (*žr. 5 lentelę*). Kolegijos sudėtis buvo tvirtinama vyriausybės (*Laikinosios Lietuvos žinios 1920m.gegužės 22d., Nr.33, eil.Nr.385 „Tikybinių įstaigų etatai”*). Mano analizuojamu laikotarpiu tik vieną kartą t.y. 1919m. buvo nukrypta nuo tradicijos ir kolegijos prezidentu išrinktas ne pasaulietis, bet dvasininkas. Tai atsitiko todėl, kad esant nepaprastai padėčiai (okupavus Vilnių ir Vilniaus kraštą) reikėjo iš naujo atkurti reformatų bažnyčios egzistavimą nepriklausomoje Lietuvoje, o esant 1919m. sinodui labai negausiam, kitos išeities nebuvo. Kunigo S.Neimano straipsnyje „Lietuvos reformatų bažnyčia laisvoje Lietuvoje”, išspausdintame žurnale „Mūsų sparnai” 1971m.nurodoma, kad

Švobiškio sinode kolegijos prezidentu buvo išrinktas mokytojas kuratorius B.Grybė, tačiau archyvinė sinodų kanonų medžiaga įrodo, kad čia padaryta klaida. Patvirtinus 1922m. parapijų įstatus ir vadovaujantis 1922m. sinodo 5-uoju kanonu, pradedant 1923m. kolegija buvo renkama 3m. laikotarpiui iš 6 narių:3 pasauliečių ir 3 dvasininkų. Valstybei padidinus etatų skaičių reformatų kolegijoje, likus metams iki 1923m. kolegijos kadencijos pabaigos, kolegija papildoma 2 nariais: kunigu P.Jakubėnu ir kuratoriumi P.Variakoju (*BKM „S“ GEK18351/7.-Sinodų Kanonai 1919-1939. 1925.Kan.3*). Pradedant 1926m. kolegija buvo renkama iš 8 narių: iš 4 dvasininkų ir 4 pasauliečių. Pasiskirstymą pareigomis kolegijoje iš karto patvirtindavo sinodas, tik 1929m. sinodas išrinko kolegiją iš 8 narių, bet konkrečios pareigos kiekvienam nariui nebuvo patvirtintos. Tokiu būdu į pirmą posėdį susirinkusi kolegija dar sinodo metu pasiskirstė pareigomis (*BKM„S“PL-4035/6-Lietuvos ev.reformatų bažnyčios sinodo kolegijos protokolai.1929.VI.7-1929.X.29*). Vėlesniuose sinoduose vyravo tradicinė nuostata ir kolegijos narių pareigos iš karto buvo patvirtinamos sinode.

Tiriamuoju laikotarpiu 1933m. sinodo kanonu sinodo kolegiją buvo nutarta pavadinti Lietuvos evangelikų reformatų konsistorija. Tai buvo padaryta tiesiog per neapdairumą. Po to buvo pripažinta, kad bažnyčios egzistavimo sąlygos nepasikeitė. Ji tebėra padalinta į du vienetus, tad ir toliau buvo vadinama Lietuvos evangelikų reformatų kolegija. Tačiau sinodo kanonas šiuo klausimu tiriamuoju laikotarpiu nebuvo nei atšauktas, nei pakeistas.

Lietuvos reformatų bažnyčios sinodo kolegija buvo valstybės įstaiga, todėl sinodo išrinktą kolegiją bei jos narių pasiskirstymą pareigomis, patvirtindavo ir švietimo ministerija. Kolegijos prezidentas, švietimo ministro teikimu, būdavo Lietuvos prezidento aktu paskiriamas eiti šias pareigas, nurodant kuriam laikotarpiui(*LVCA.-F.391.A.4.B.525.L.35.*). Sinodo kolegija Švietimo ministerijai privalėjo pateikti ir visų kolegijos narių gyvenimo aprašymus(*curriculum vitae*)(*LVCA.-F.391.A.4.B.627.L.17-21*). Sinodo kolegijos nariams atlyginimams lėšas skirdavo valstybė, vadovaudamasi etatais ir numatytu įstatymu(*LVCA.-F.391.A.4.B.1847.L.32.*).

Greitam klausimų sprendimui tarpinodiniu laikotarpiu, sinodas patvirtindavo eilę sinodo komisijų, komitetų. Šios komisijos, komitetai buvo sudaromos tiek trumpai veiklai, tiek ilgalaikėms problemoms spręsti. Komitetų ar komisijų išrinkta sudėtis buvo patvirtinama atskiru memorialu. Minėtos komisijos turėjo sinodo suteiktus joms atitinkamus įgaliojimus. Komisijų vaidmuo buvo praktiškai labai svarbus, nes tai buvo parapijų gyvenimo kasdienybė. Komisijos darbo vadovais sinodas patvirtindavo komisijų pirmininkus. Darbas komisijoje buvo garbės reikalu, nes nariai atlyginimo už šį darbą negaudavo. Minėtos komisijos buvo atskaitingos sinodui, pateikdamos sinodams ataskaitas apie savo darbą. Analizuojamu laikotarpiu matyti tendencija, kad komisijų sudėtis nebuvo dažnai kaitaliojama. Susidaro

įspūdis, kad sinodas tai darė, siekdamas, kad ilgamečiai komisijos nariai galėtų geriau atlikti jiems pavestą darbą. Aišku, reikia įvertinti ir tokią aplinkybę, kad reformatai buvo Lietuvos tikibinė mažuma, todėl didelio pasirinkimo sinodas neturėjo. Mano tiriamuoju laikotarpiu buvo sudarytos nuolat veikiančios švietimo, juridinė, revizijos, biudžeto, poroms skirti komisijos. Istoriniai šaltiniai byloja, kad tiriamuoju laikotarpiu pastoviai veikė biudžeto ir revizijos komisijos, kurios nuo 1937m. buvo sujungtos į vieną ir pavadinta revizijos ir biudžeto komisija. Revizijos ir biudžeto komisijų sudėtyje daugiausia dominavo pasauliečiai kuratoriai, dvasininkų jose nebuvo, narių skaičius apsiribojo 5, tik 1921m. sinode biudžeto komisija buvo išrinkta iš 7 narių (*BKM „S“ GEK 18352/2.-Sinodų Memorialai 1919-1939.*). Komisijos paskirtis- tikrinti ir prižiūrėti sinodo kolegijos, parapijų finansinius reikalus, lėšų panaudojimą. 1919-1940m. sinodas rinkdavo ar atnaujindavo palaimintoms poroms skirti komisiją. Komisijos tikslas- skyrybų bylų nagrinėjimas, kadangi Lietuvoje civilinės metrikacijos nebuvo, o reformatų bažnyčia ištuokų nedraudė. Į minėtą komisiją, priešingai revizijos ir biudžeto komisijoms, be pasauliečių kuratorių buvo renkamas ir dvasininkas. 1921-1924m. laikotarpiu sinodas formuodavo net dvi komisijas minėtai problemai spręsti. Viena jų vadinosi porų skyrimo komisija, o kita- komisija skyrimosi byloms peržiūrėti. Pradedant 1930m. skyrimosi bylų komisijoje neliko dvasininkų atstovo, o 1933m. sinodas į minėtą komisiją patarėju paskyrė advokatą V.Bojevą (*BKM „S“ GEK 18352/2.-Sinodų Memorialai 1919-1939.*). Tai padaryti sinodą paskatino padidėjęs Vyriausiam tribunolui pateikiamų apeliacinių skundų skyrybų klausimu skaičius.

1935-1939 metų laikotarpiu veikė ir švietimo komisija, sudaryta iš 5 narių ir savo tarpe turinti dvasininką A.Balčiauską. Komisijos sudėtyje buvo daugiausia išsilavinę pedagogai. Švietimo komisijos pagrindinis uždavinys buvo rūpintis parapijiečių švietimu, ypač jaunimo, aprūpinant kaimo žmones knygomis, žurnalais ir laikraščiais, rūpintis tikybos dėstymu pradinėse bei bendrojo lavinimo mokyklose. Reikia paminėti, kad švietimo komisijos iniciatyva 1938m. Biržuose buvo įsteigta amatų mokykla (*G.Slavėnienė.Lietuvos evangelikų reformatų bažnyčia 1915-1940m. //A.Hermann. Lietuvos evangelikų bažnyčios.-Vilnius:Baltos lankos,2003.P.351*).1934m. sinodas atskiru memorialu suformavo juridinę komisiją, kurios tikslas buvo prižiūrėti kad nebūtų prasilenkta su įstatymais, kad nebūtų teisinių pažeidimų sinodo darbe. Komisija buvo sudaryta iš pasauliečių kuratorių bei kunigo P.Jašinsko. Tarp narių buvo ir teisėjas B.Pečkauskas.

Be nuolat veikiančių komisijų, sinodas atskiriems atvejams sudarinėdavo įvairias komisijas ar komitetus. Esant sunkiai reformatų bažnyčios padėčiai, užtikrinant lėšų rinkimo skaidrumą, išvengiant piktnaudžiavimo, 1922m. sinodas sudarė komitetą lėšoms bažnyčiai

rinkti. Sinodas nutarė tokį darbą pavesti komitetui, o ne parapijų seniūnams ar kunigams. 1926m. sinodas sudarė komisiją bažnyčios kanonams peržiūrėti, 1929m.- įstatymo komisiją, 1935m. komisiją bažnyčios įstatams redaguoti. Reformatų bažnyčios turimo turto panaudojimui patikrinti buvo sudaryta turtų komisija, kuri tikrino ar turimas turtas deramai naudojamas, ar laiku gaunamos pajamos už tai ir kt. Komisijos pagrindą sudarė nariai pasauliečiai, daugiausia bažnyčios kuratoriai. Nutarus Kaune statyti bažnyčią ir gavus tam tikslui žemės sklypą, 1937m. sinodas išrinko komitetą Kauno bažnyčios statybai organizuoti. Moksleivių bendrabučiu Biržuose įsteigti, 1922m. sinodas atskiru memorialu sudarė tam reikalui komitetą, kuris turėjo rūpintis jo įkūrimu, įstatų paruošimu, kadru parinkimu ir t.t. (*BKM „S“ GEK-18352/2.-Sinodų Memorialai 1919-1939.*). Analizuojant įvairių komisijų, komitetų sudėtį, matyti tendencija, kad pagrindinė narių dalis buvo pasauliečiai, bažnyčios kuratoriai, išsilavinę žmonės t.y. teisininkai, profesoriai, aukštas pareigas užimantys žmonės. Dvasininkai komisijų nariais buvo tik ten, kur jų nebuvimas būtų stabdęs veiklą. Tai dar sąlygojo ir dvasininkų ribotas skaičius. Visumoje sinodo komisijos, komitetai buvo labai svarbi reformatų bažnyčios savivaldos ir jos demokratiškumo išraiškos forma. Komisijos atliko reformatų bažnyčios sinodo vykdomosios valdžios funkcijas.

Žemiausia sinodo administracinė grandis reformatų bažnyčioje buvo parapijų kunigai vadinami parapijų administratoriais. Jau pats pareigybės pavadinimas administratorius apsprendžia, kad jis užsiėmė ne tik dvasiniais reikalais, bet atliko ir vadybininko funkcijas t.y. buvo sinodo atstovas parapijoje. Parapijų administratoriams talkino ir parapijų seniūnai.

Evangelikai reformatai su dideliu džiaugsmu sutiko 1918m. vasario 16d. nepriklausomybės paskelbimą. Vilniaus sinodo vadovybė nedelsdama ėmėsi darbo atkurti savo istorinę bažnyčią. Ta proga 1918m. rudenį Vilniuje buvo sušauktas nepaprastasis evangelikų reformatų sinodas, kuriame buvo paskelbta vadinamoji „Teisės restitucija“, t.y. nutarta grįžti prie teisių, kurios veikė prieš Lenkijos padalijimą (*G.Slavėnienė. Lietuvos evangelikų reformatų bažnyčia 1915-1940m.//sud.A.Hermann. Lietuvos evangelikų bažnyčios.-Vilnius: Baltos lankos, 2003.P.304.*). Minėtas sinodas priėmė kanoną, kuriuo buvo atstatytas pirmykštis istorinis reformatų bažnyčios pavadinimas *Unitas Lithuaniae*. Pažymėtina, kad šis kanonas neanuliavo Rusijos imperijos įstatymų sąvado paragrafų, bet buvo reikšmingas faktas, įrodantis reformatų bažnyčios vadovybės organizuotumą ir tautinį nusistatymą. Tačiau netrukus Vilnius ir visas Vilniaus kraštas buvo okupuotas ir prijungtas prie Lenkijos. Dėl šios priežasties evangelikų reformatų bažnyčia tapo padalinta. Prisitaikant prie pasikeitusių aplinkybių, buvo nutarta atskirai administruoti nepriklausomoje Lietuvoje esančias reformatų bažnyčias ir Vilniaus krašto reformatų bažnyčias. Reikia pažymėti, kad 1923-1939m. abi padalintos

bažnyčios šakos veikė atskirai, vadovaudamiesi kanonų teise, bet išlaikė vienybę ir niekada nepripažino politinių aplinkybių nulemtu padalinimo.

Istorinis evangelikų reformatų bažnyčios nutarimas buvo priimtas 1919m. rugpjūčio 15-16d. nuošaliame Švobiškio bažnytkaime. Kai kurie šaltiniai nurodo, kad Švobiškio sinodas įvyko per jonines (*Kun.St.Neimanas.Lietuvos ev.reformatų bažnyčia laisvojoje Lietuvoje//Mūsų sparnai.1971 birž..Nr.30P.30.*), tačiau rugpjūčio mėn. datą patvirtina sinodo kanonų knyga (*BKM „S” GEK –18351/7.-Sinodų Kanonai 1919-1939.*). Sinodo vieta, labiausiai tikėtina, buvo pasirinkta dėl ėjusio geležinkelio, nutiesto dar vokiečių ir ten tuo metu gyvenusio, grįžusio iš Rusijos, reformatų bažnyčios generalinio superintendente V.Meškausko. Būtent V.Meškausko iniciatyva ir buvo sušauktas istorinis reformatų sinodas. Pirmasis nepriklausomos Lietuvos reformatų sinodas dėl pasikeitusios politinės situacijos, buvo negausus. Jame dalyvavo tik 4 kunigai, 14 parapijų atstovų ir 2 kuratoriai (J.Yčas ir J.Dagys). Išlaikant senųjų kanonų nustatytą tvarką, Švobiškio sinode buvo išrinktas sinodo direktorius (J.Yčas), cenzorius ir sekretorius. Šiai nedidelei evangelikų reformatų grupei teko didžiulis uždavinys-suvienyti nepriklausomoje Lietuvoje likusius reformatus, pritaikyti prie pasikeitusių sąlygų visą bažnyčios administravimą. Nutarta įkurti 2 distriktus: vieną su centru Biržuose, jungiantį visas nepriklausomos Lietuvos reformatų parapijas ir kitą- Vilniaus, apimantį visas okupuoto Vilniaus krašto ir pačios Lenkijos reformatų parapijas. Mano tiriamasis darbas yra skirtas būtent Biržų distrikto veiklos analizei. Daug problemų iškilo Švobiškio ir po jo sekusiems nepriklausomos Lietuvos sinodams bažnytinės teisės klausimais, nes visi senieji kanonai liko Vilniuje. Atskirtame nuo Lietuvos Vilniuje liko evangelikų reformatų bažnyčios turtai: pastatai, bibliotekos, archyvai, kuris nepriklausomos Lietuvos reformatams tapo nebe prieinamas. Lenkijos pusėje liko karo pradžioje kai kurių lietuviškų parapijų į Vilnių saugojimui išvežti archyvai, brangus bažnyčių inventorius, auksiniai ir sidabriniai indai, daug metrikų, knygų, planų (*M.Yčas. Šis tas iš 1926m. evangelikų bažnyčios gyvenimo//Mūsų žodis,1927.Nr.2.P.64.*). Nežiūrint tos netekties, nepriklausomos Lietuvos metu reformatų bažnyčios veikla buvo naši ir sėkminga dėl to, kad, kaip sakė kun. St.Neimanas „Lietuvai atiteko vertingesnė dalis-dvasiniai ištekliai,- gyvi akmenys:savajai bažnyčiai, tėvynei, tautai, atsidavę darbuotojai, kurie tvirtai stojo prie atsakingo ir nelengvo valstybinio ir bažnytinio darbo vairo. Jie gera dalimi nusvėrė visus su Vilniaus netekimu apturėtus nuostolius” (*St.Neimanas. Lietuvos ev.reformatų bažnyčia laisvoje Lietuvoje// Mūsų sparnai.1971m. birželis.Nr.30.P.29.*).

Švobiškio sinodas įkūrė vykdomąją instituciją-kolegiją, su centru Biržuose (*žr. 3 priedą*). Kadangi visi tikėjosi, kad greitai vėl bus susijungta su Lenkijos atplėšto Vilniaus

krašto reformatais, tad, nenorėdami dubliuoti konsistorijos pavadinimo, kuriama institucija buvo pavadinta kolegija. Pirmosios nepriklausomos Lietuvos evangelikų reformatų bažnyčios kolegijos nariais buvo vyr.superintendentas V.Meškauskas (prezidentas), kun. P.Jakubėnas (viceprezidentas), mokytojai P.Šernas ir P.Klybas (nariai), mokytojas J.Dilys (generalinis sekretorius) ir kun. A.Šernas (prokuratorius)(*BKM „S” GEK 18351/7.-Sinodų Kanonai 1919-1939*). Išrinkus kolegijos prezidentu dvasininką, buvo pažeistas Didžiosios Agendos reikalavimas, kuris numato, kad sinodo vadovu negali būti dvasininkas. Tikėtina, kad tai nulėmė susiklosčiusios tam tikros istorinės aplinkybės (nebuvo rašytinių kanonų). Klaida buvo ištaisyta sekančių metų sinode.

Sinodo nutarimu sudaryta komisija parapijų įstatų peržiūrėjimui ir pakeitimui, prisitaikant prie pasikeitusių sąlygų nepriklausomoje Lietuvoje. Sinodo darbe buvo sprendžiama eilė klausimų apie nekilnojamo turto panaudojimą, porų skyrimo klausimai ir kt. Tradiciškai Švobiškio sinodas atskiru kanonu nustatė sekančio sinodo datą ir vietą (*BKM „S” GEK 18351/7.-Sinodų Kanonai 1919-1939*).

Pradedant 1920m. sinodu, visi nepriklausomos Lietuvos evangelikų reformatų sinodai vyko Biržuose, išskyrus nepaprastąjį 1940m.sausio mėn.sinodą, vykusį jau laisvame Vilniuje. Mano tiriamuoju laikotarpiu jų viso buvo sušaukta 26 t.sk. 3 nepaprastieji.

Reformatų bažnyčios savivaldos klausimu svarbus buvo 1921m. sinodas, kuris nustatė sinodo delegatų atstovavimo normą parapijose ir parapijų mokestį. Šeštuoju sinodo kanonu nustatyta, kad parapijos, turinčios parapijoje narių iki 500- turi teisę rinkti vieną delegatą į sinodą, o turinčios tikinčiųjų parapijoje daugiau kaip 500-2 delegatus, ir virš to skaičiaus, po vieną nuo kiekvieno 500 tikinčiųjų skaičiaus. Pažymėtina, kad delegatus į sinodą renka visa parapija. Šios nuostatos su kai kuriomis nežymiomis pataisomis buvo įtrauktos ir į 1922m. patvirtintus evangelikų reformatų parapijų įstatus. Parapijų įstatai tradiciškai įtvirtino jų savivaldos teisę. Parapijos administravimas buvo vykdomas per seniūnijas, parapijų tarybas ir valdybas. Seniūnijas turėjo sudaryti atskiri didesni sodžiai su aplinkiniais vienkiemiais. Seniūnijai vadovavo seniūnas, ne jaunesnis kaip 20m. kuris buvo išrenkamas 3 metams ir jo kandidatūrą turėjo patvirtinti parapijos valdyba. Reformatų bažnyčios reiklumą vidaus disciplinai įrodo įstatų nuostata, kad bažnyčios reikalų sprendime turi teisę dalyvauti konfirmuoti parapijiečiai, tvarkingai mokantys mokesčius bažnyčiai. Seniūnijos parapijų valdybas rinkdavo trejiems metams (atstovavimo norma-nuo 20 parapijiečių- 1 atstovas). Parapijos tarybos kompetencijoje buvo mokesčių nustatymas, pajamų-išlaidų sąmatų tvirtinimas, bažnyčios tarnautojų išlaikymas, seniūnų tvirtinimas, parapijų valdybos, revizijos komisijos rinkimas. Delegatus į sinodą rinkdavo parapijos taryba. Neliko pamirštas ir

pavargėlių klausimas- taryba turėjo jais rūpintis, esant reikalui steigti prieglaudas. Parapijos vykdomoji institucija buvo parapijos tarybos 3 metams renkama valdyba, į kurios sudėtį įėjo kunigai ir 6 parapijiečiai, turintys konkrečias pareigas valdyboje: pirmininko, pavaduotojo, sekretoriaus, išdininko, knygininko ir kt. Valdyba vykdavo tarybos nutarimus, o smulkesnius parapijos reikalus sprendavo pati, savo nuožiūra. Valdybos posėdžiai buvo protokoluojami. Valdyba privalėjo posėdžiauti ne rečiau kaip 1k. per mėnesį. Kontrolės organo funkcijas atliko parapijos revizijos komisija, susidedanti iš 3 asmenų ir renkama tarybos. Visos parapijos institucijos (seniūnas, taryba ir valdyba) buvo pavaldžios sinodui ir kolegijai. Paskutiniai penki įstatų punktai buvo skirti sinodo ir kolegijos institucijoms. Nors įstatai reglamentavo sinodo kolegijos rinkimą vienerių metų kadencijai, tačiau tame pačiame 1922m sinode buvo sugrįžta prie tradicinio kanono, sinodo kolegijos kadenciją numatant 3 metams (*BKM „S”GEK-14413. Sinodų kanonai 1919-1939. 1922m. Kan.40*). Tikėtina, kad tokie nesusipratimai atsitikdavo dėl senųjų rašytinių kanonų nebuvimo nepriklausomoje Lietuvoje. 1922m. patvirtinti parapijų įstatai, su nedideliais pakeitimais, galiojo visą nepriklausomos Lietuvos laikotarpį.

Mano tiriamuoju laikotarpiu 1929m. sinode buvo patvirtinti reformatų bažnyčios įstatai. Daugiausia įstatų punktų buvo skirta reformatų bažnyčios sinodo kompetencijos ribų nustatymui, tarpinodinei institucijai-kolegijai. Sinodo darbo reglamente buvo numatyta nauja pareigybė- sinodo vicedirektorius, kuriuo turėjo būti tik vyr.superintendentas. Analizuojamo laikotarpio sinodo istoriniuose šaltiniuose tokios pareigybės rasti nepavyko. Sinodo dalyvių skaičius nebuvo nustatytas. Bažnyčios įstatai reglamentavo sinodo atidarymo ir uždarymo procedūrą: atidaryti sinodą turėjo teisę superintendentas, o uždaryti- sinodo direktorius. Skiriami uždari ir vieši sinodo posėdžiai. Uždaruose posėdžiuose galėjo dalyvauti tik tikrieji sinodo nariai (kunigai, kuratoriai ir parapijų delegatai), o viešuose- kiekvienas ev.reformatų bažnyčios narys su patariamojo balso teise. Pagal įstatų 4 punktą „sinodas yra juridinis asmuo, valdąs nekilnojamąjį ir kilnojamąjį buvusio Vilniaus sinodo turtą ir turi teisės įsigyti, perleisti, įkeisti kilnojamąjį ir nekilnojamąjį turtą, steigti ir laikyti mokyklas, prieglaudas, bendrabučius mokiniams ir studentams, skaityklas, bibliotekas”(*BKM„S” GEK-18352/2.- Sinodų Memorialai 1919-1939.*). Sinodo kompetencijai buvo priskiriama ir skyrybų klausimai. Įstatuose atskiri punktai buvo skirti tarpinodinei institucijai-kolegijai ir jos veiklai.

Reformatų bažnyčios įstatai numatė reikalavimus vyr. superintendentei pareigybei. Vyr.superintendentas- reformatų bažnyčios vyriausias dvasininkas. Jis yra renkamas 3 metams iš superintendentų tarpo. Superintendentas, pradėdamas 1929m. buvo renkamas neterminuotam laikui t.y. iki gyvos galvos (*BKM „S”GEK-18351/7. Sinodų kanonai 1919-*

1939.1929m.Kan.4.). Vyr.superintendentas sinodo pavedimu ordino davė kandidatus diakonais, kunigais, superintendentais; būdavo egzaminų komisijos, egzaminuojant teologijos mokslus baigusius asmenis ir skyrimo bylų komisijos pirmininku; globodavo sinodo stipendininkus ir teologijos studentus. 1930m. sinodas vyr.superintendento pareigybės pavadinimą pakeitė į generalinio superintendento, kadangi šis asmuo atstovavo reformatų bažnyčią tarptautinėse organizacijose (*BKM „S” GEK 18351/7. Sinodų kanonai 1919-1939.1930m.Kan.30.*). Reikia paminėti, kad Lietuvos evangelikų reformatų bažnyčia nuo 1925m. buvo tikroji pasaulio reformuotų bažnyčių aljanso narė (*Kun.R.Mikalausko pranešimas 2004m. sinodui*). Šias pareigas beveik visą tarpukario laikotarpį ėjo kunigas Povilas Jakubėnas.

1929m. reformatų bažnyčios įstatai imperatyviai nusakė diakono ir kunigo pareigybę. Juo galėjo tapti tik asmuo, baigęs teologijos mokslus Lietuvoje ar užsienyje ir išlaikęs patikrinamuosius egzaminus. Ši nuostata buvo šiek tiek sušvelninta 1931m. sinodo nutarimu, diakonais iššventinant be egzaminų. Egzaminus reikėjo laikyti tik iššventinant kunigais.

Įstatai šiek tiek pakeitė parapijų administravimą. Priešingai 1922m.parapijų įstatams, delegatus į sinodą turėjo rinkti parapija tikinčiųjų susirinkime. Tai patvirtino, kad esminis bažnyčios organizacijos vienetas bei funkcionavimo pagrindas yra tikinčiųjų bendruomenė. Parapijos valdybą pagal 1929m. priimtus bažnyčios įstatus tvirtino sinodo kolegija (1922m.parapijų įstatuose- parapijos taryba). Parapijų ribų keitimas buvo tik sinodo kompetencija (*BKM „S” GEK-18352/2.-Sinodų memorialai 1919-1939.*).

Reformatų bažnyčios situacija pasikeitė Lietuvai atgavus Vilnių ir Vilniaus kraštą. Tuo tikslu 1940m. sausio 6d. buvo sušauktas nepaprastasis sinodas Vilniuje. Minėtame sinode priimtas sprendimas sujungti dėl politinių aplinkybių atskirtas Lietuvos reformatų bažnyčios dalis ir atkurti tradicinį pavadinimą *Unitas Lithuaniae (Lietuviškąją vienovę)* (žr. 4 priedą). Trečiuoju kanonu buvo sustabdyta Vilniaus ev.reformatų konsistorijos ir Lietuvos ev.reformatų kolegijos veikla, bei visų įkurtų sinodų komisijų ir komitetų veikla. Jų vietoje buvo išrinkta naujas evangelikų reformatų sinodo vykdomasis organas- Lietuvos evangelikų reformatų kolegija. Naujai išrinktos kolegijos prezidentu vėl tapo J.Mikelėnas, viceprezidentu- K.Kurnatauskas, nariais dvasininkai F.Barnelis, S.Neimanas, A.Balčiauskas, nariais kuratoriai P.Variakojis, Šiškovskis, A.Šlikas. Kolegijos būstinę laikinai palikti Biržuose. Atskiru kanonu buvo pakartotas 1919m. sinodo kanonas dėl suskirstymo į distriktus ir nustatyti du distriktai: Vilniaus ir Biržų (*LVCA.F.391.A.4.B.625.L.26*). Šis sinodas patvirtino, kad reformatų bažnyčia niekada nepripažino prievartinio jos padalinimo: politiškai padalinus reformatų bažnyčią į dvi šakas (1919m. de facto netekus Vilniaus ir Vilniaus krašto) sugebėjo atskirai administruoti abi šakas, įsteigus Biržų sinodą su kolegija ir Vilniaus sinodą su konsistorija (*LR Vyriausiasis*

administracinis teismas. Administracinė byla pagal pareiškėją Lietuvos evangelikų reformatų bažnyčios sinodo kolegijos skundą Nr.A(8)-434-04.

Vilniaus sinodo mintį pratęsė ir eilinis 1940m. Biržų sinodas, kuris taip pat patvirtino abiejų padalintų bažnyčios dalių susijungimą. Pritarė Vilniaus sinode priimtam sprendimui kolegijos būstinę laikinai palikti Biržuose, tačiau keletą kolegijos posėdžių sušaukti jau Vilniuje.

Bažnyčios padalinimas ir Vilniaus okupacija buvo suvokiamas kaip didžiulis smūgis visai Lietuvai, o tuo pačiu ir Lietuvos reformatų bažnyčiai, tačiau iš istorinės perspektyvos žiūrint, jis, galima sakyti, išėjo Lietuvos reformatams į naudą. Lietuvos evangelikų reformatų bendruomenę tuo metu vienijo stiprus patriotiškumo jausmas ir bendro tikslo siekimas. Reformatų bažnyčios sinodas, būdamas juridinis asmuo ir vadovaudamasis tradicine bažnytine teise, savo santykius su nepriklausomos Lietuvos valstybe stengėsi grįsti teisinio dialogo forma, prisilaikydamas galiojančių valstybės įstatymų. Sinodų nuostatos rodo, kad reformatų bažnyčia siekė konstruktyvaus dialogo. Tokią poziciją valdžios institucijų atžvilgiu galima pavadinti lojalia, kuri nerodo jokio pilietinio nepaklusnumo ar abejingumo. Man nepavyko istoriniuose šaltiniuose aptikti, kad būtų detalizuota tvarka, kaip valstybės valdžios potvarkiai turėjo pasiekti bažnyčią. Tiesiog tai buvo daroma susirašinėjimu (aplinkraščiais, raštais ir t.t.), esant reikalui.

Apibendrinant tiriamojo laikotarpio Lietuvos evangelikų reformatų bažnyčios savivaldą, galima teigti, kad nepriklausomybės laikotarpiu reformatų bažnyčia išlaikė tradicinę sinodinę-presbiterinę santvarką, prisilaikydama nepriklausomos Lietuvos Konstituciją, Rusijos imperijos įstatymų sąvado XI tomo 9984-986 str., sinodų kanonų ir Didžiosios Agendos reikalavimų. Sutarties su valstybe reformatų bažnyčia tiriamuoju laikotarpiu nebuvo sudariusi, projektas taip pat nebuvo paruoštas. Kita protestantų šaka-liuteronai nepriklausomoje Lietuvoje buvo paruošę tokį projektą. Buvo išlaikytas įvairių lygių atstovavimas bei galimybė įvairiuose lygiuose pagal savo funkcijas ir kompetenciją priimti sprendimus. Reformatų bažnyčios sinodas išlaikė tradiciją rengti kasmetinius sinodus. Tai yra vienas iš pagrindinių sinodinės santvarkos reikalavimų. Bažnytinės savivaldos principas buvo realizuojamas tik konsensuso pagrindu, priimant sinodui nutarimus (kanonus ir memorialus). Po 1919m. de facto netekus Vilniaus ir Vilniaus krašto, reformatų bažnyčia sugebėjo atskirai administruoti prievarta atskirtas bažnyčios šakas, tačiau pasikeitus politinėms aplinkybėms- 1940m. vėl sudarė sujungę reformatų bažnyčios savivaldą. Todėl galima teigti, kad reformatų bažnyčia išlaikė savivaldą nuo pat jos įkūrimo (neprarado net carinės Rusijos imperijos laikotarpiu), tame tarpe ir nepriklausomos Lietuvos periodu.

2. Reformatų bažnyčios sinodo turtiniai santykiai.

1918m. vasario 16d. aktu paskelbus Lietuvos valstybės atstatymą, Lietuvoje prasidėjo naujas laikotarpis dvasiniame, tautiniame, valstybiniame ir ekonominiame gyvenime. Prasidėjo intensyvūs darbai visose gyvenimo srityse. Ne išimtis buvo ir Lietuvos evangelikų reformatų bažnyčia. LDK laikotarpiu reformatų bažnyčia turėjo daug nekilnojamo turto, kuris susideda iš palikimų, daugiausia iš kunigaikščių Radvilų (*M.Yčas. Ev. reformatų parapijų tvarka Lietuvoje//Mūsų sparnai, 1998 rug. Nr.79.P.52.*). Lietuvai patekus carinės Rusijos priklausomybėje, Rusijos valdžia kasmet evangelikų reformatų bažnyčiai už paimtus administruoti turtus, mokėdavo po 10300 rublių (*LVCA.-F.391.A.4.B.627.L.118.*). Reformatų bažnyčios situacija pablogėjo Lenkijai okupavus Vilnių ir Vilniaus kraštą. Didelė reformatų bažnyčios nekilnojamo turto dalis liko Vilniuje, t.y. atiteko Vilniaus sinodui. Biržų sinodui atiteko I-ojo pasaulinio karo audros skaudžiai nualintos parapijos: apgriautos bažnyčios, sudeginti bažnyčių sodybose buvę pastatai, apleisti ūkiai. Pirmojo pasaulinio karo metu daugiausia nukentėjo Nemunėlio Radviliškio ir Papilio parapijos. Nemunėlio Radviliškio bažnyčios gotiško stiliaus bokštas buvo sugriautas artilerijos sviedinių. Sudegė bažnyčios vargonai, išdegė langai, durys, bažnyčios stogas sugriautas, sudeginta klebonija ir gretimi pastatai. Papilio parapijos klebonija, kur buvo įsikūręs kariuomenės štabas, sudegė kartu su gretimais bažnyčios pastatais.

Lietuvos ev.reformatų bažnyčia, sprendama turtinius klausimus su Lietuvos valstybe, vadovavosi įstatymu dėl rusų vyriausybės konfiskuotųjų bažnyčių, bažnytinių žemių ir kitokių turtų (*Laikinosios vyriausybės žinios 1919m. rugpjūčio 28d. Nr.11.*), valstybiniu palaikų mokesnio įstatymu (*Laikinosios vyriausybės žinios 1919m. gruodžio 23d. Nr.18.*), žemės įstatymu.

Pirmojo pasaulinio karo metu, rusų valdžios įsakymu, buvo išvežta daugelio bažnyčių varpai. Tas neaplenkė ir reformatų bažnyčios. Iš reformatų bažnyčių buvo išvežta 12 varpų, kurių bendras svoris 6192 kg., o vertė- 61920 lt. Iš jų gražinta tik 2, neskaitant N.Radviliškio reformatų bažnyčios dviejų varpų. N.Radviliškio reformatų bažnyčios du variniai varpai taip pat buvo išvežti, tačiau karui pasibaigus, kuratorius A.Žemaitis vienoje Maskvos aikštėje užtiko varpus ir po ilgų prašymų Rusijos valdžia juos sugrąžino (*LVCA.-F.391.A.4.B.65.L.113.*).

Iš nekilnojamo turto Biržų sinodui priklausė: Šventoniškio dvarelis (apie 80 ha. žemės), netoli Kėdainių ant Nevėžio upės kranto; Deltuvos parapijos sodyba (apie 35 ha. žemės); Naciogolos sodyba (33 ha. žemės prie Naujamiesčio); keliolika pastatų Kėdainiuose

greta bažnyčios ir keletas pastatų Biržuose, neskaitant žemių prie atskirų parapijų, kurios buvo pavestos naudoti parapijų kunigams. Biržų mieste, kaip rodo Biržų burmistro pažymos apie reformatų turto nacionalizavimą, sinodui priklausė viso 1,8333 ha žemės su statiniais sklypuose ar be jų Reformatų gatvėje Nr.1,2,4,6, Malūnų gatvėje Nr.7 ir Nastopkos gatvėje Nr.4 (*BKM „S“ 2862.R-778.*). Parapijose didesni ūkiai buvo: Jokubiškio vienkiemis su 56 ha žemės-N.Radviliškio parapija, Švobiškio ir Kelmės parapijose- po 30 ha žemės. Žymiai mažesnius ūkius turėjo Papilio, Biržų ir Seirijų parapijos. Istoriniai šaltiniai byloja, kad dėka Jokubiškio vienkiemii priklaususio 20 ha. miško, nepriklausomybės metais buvo atlikti bažnyčių ir klebonijų remontai N.Radviliškyje ir Papilyje (*S.Neimanas. Lietuvos evangelikų reformatų bažnyčia laisvoje Lietuvoje//Mūsų sparnai, 1971.Nr.31.P.20*).

Nepriklausomos Lietuvos laikotarpiu visus evangelikų reformatų bažnyčios turto nuomojimo ir pardavimo reikalus tvarkė sinodo kolegija. Tik sinodo kolegija turėjo teisę, esant reikalui duoti įgaliojimus vienam ar kitam kunigui ar kuratoriui atlikti veiksmus, susijusius su sinodo turtais. Nesant tokiam sinodo kolegijos pavedimui, sandoris būdavo anuliuojamas, o parašas atšaukiamas (*BKM „S“ PL-4035/8.-Lietuvos ev.reformatų sinodo kolegijos posėdžių protokolai 1932.01.13-1933.XI.29.*).

Jau pirmasis nepriklausomos Lietuvos reformatų bažnyčios Švobiškio sinodas daug dėmesio skyrė sinodo turto klausimams. Net šeši sinodo memorialai buvo skirti turto klausimams. Buvo priimti nutarimai dėl sudegusių namų atstatymo N.Radviliškyje, Papilyje. Atskiru nutarimu Švobiškio sinodas nusprendė išardyti senąją medinę Biržų kleboniją, o medžiagą panaudoti kitų trobesių skubiam remontui (*BKM „S“ GEK-18352/2.-Sinodų Memorialai 1919-1939.*). Paminėtame Švobiškio sinode daug dėmesio buvo skirta nekilnojamo turto sutvarkymui. Sinodo protokolai rodo, kad kunigui A.Šernui buvo pavesta nuvykti į Salamiestį, apžiūrėti pastatus ir sudaryti su nuomininku nuomos sutartį. Kunigas Kurnatauskas buvo įgaliotas patikrinti Krasnogališkio palivarko teisinę padėtį (1842m. palivarkas buvo atimtas iš sinodo ir perduotas rusų dvasininkijai) ir apžiūrėti žemes Deltuvoje. Naujamiesčio turto patikrinimas buvo pavestas karininkui J.Džiūvei ir S.Skeberdžiui. Sinodas pareiškė padėką karininkui K.Kregždei, kuris karo metu pagal savo išgales rūpinosi Kėdainių reformatų bažnyčia. Kunigui Kurnatauskui, karininkui K.Kregždei ir kuratoriui V.Kognovskiui buvo pavesta įkainoti ir surasti nuomininką sugriautam namui Kėdainiuose, Didžiosios ir Kalvinų gatvių kampe(*BKM „S“ GEK-18352/2.-Sinodų Memorialai 1919-1939.*).

Analizuojamu laikotarpiu visam turtui tvarkyti, sinodo kolegija buvo priėmusi taisyklės kilnojamo ir nekilnojamo turto apskaitos vedimui. Minėtas taisyklės turėjo visų parapijų kunigai ir įgaliotiniai. Taisyklėse buvo nurodoma atskirai vesti turto ir medžiagų

apskaitą. Taisyklės nurodė kiekvienai parapijai surašyti aktą apie parapijos žinioje esantį kilnojamą ir nekilnojamą turtą. Akte turėjo būti nurodoma smulkus turto aprašymas, jo vertė, rūšis, o jei yra žinių- nurodyti kada ir už kiek tas turtas įsigytas. Naujai įsigytas turtas (po inventorizavimo akto surašymo), turto knygoje turėjo būti įtraukiamas tik iš dokumento originalo, pagal kurį tas turtas įsigytas. Taisyklės reglamentavo fiksuoti turimo turto nusidėvėjimą, remonto išlaidas ir kt. Trobesių priėmimas po remonto turėjo būti atliekamas komisijos, kurios sudėtyje būtų ne mažiau kaip 3 nariai, surašant aktą (*LVCA.-F.1778.Ap.1.B.9.Lap.85.*). Taip pat smulkiai buvo reikalaujama apskaityti ir parapijose turimas medžiagas, jas nurašinėti tik pagal sunaudojimo aktus, nurodant medžiagų kiekius, kainas. Turto ir medžiagų apskaitos knyga vieną kartą per metus turėjo būti pristatoma patikrinimui sinodo kolegijai (*LVCA.-F.1778.A.1.B.9.Lap.92.*).

Tiriamuoju laikotarpiu Biržų sinodas turėjo nemažai žemės. Sinodo posėdžiuose žemės klausimu kildavo daug diskusijų, ypač žemės pardavimo klausimu. Daugelis reformatų bažnyčios kuratorių buvo kilę iš kaimo, todėl jie buvo įsitikinę, kad žemės parduoti negalima. Ne kurie kuratoriai, pavyzdžiui, Jonas Dagys iš Jokūbiškų, kovojo dėl kiekvieno hektaro, tačiau tam tikrą plotą vis tiek teko parduoti. Už gautas lėšas buvo remontuojamos bažnyčios, atstatomos sugriautos klebonijos ir kiti sinodui priklausę pastatai.

Istoriniai šaltiniai rodo, kad reformatų bažnyčia žemę naudojo ir saviems reikalams, kaip pavyzdžiui skirdavo jos reformatų kapinėms įrengti. Tą aplinkybę sąlygojo katalikų nusistatymas, kad laidoti nekataliką katalikų kapinėse draudžiama. Kai kuriose kapinėse buvo iškasti net skiriamieji grioviai (Lyglaukių), buvo pradėtos statyti pertvaros-tvoros (Latvelių). Tuo klausimu reformatų parapija kreipdavosi į sinodą dėl žemės skyrimo kapinėms. Gavus teigiamą sinodo sprendimą, toliau reikalus tvarkė sinodo kolegija, kuri išrūpindavo iš apskrities gydytojo leidimą kapinių steigimui. Mano tiriamuoju laikotarpiu sinodo žemių sąskaita buvo praplatintos Švobiškio kapinės, įrengtos naujos reformatų kapinės Daukniškių km. (*BKM „S“ GEK-18352/2.- Sinodų Memorialai.1919-1939.*).

Sinodas savo žemes parduodavo, nuomodavo, naudodavo savo reikmėms, o esant reikalui, ypač jei tai būdavo susiję su švietimo reikalais, keisdavo. 1921m. sinodo kolegija vieną dešimtinę žemės sumainė su Kelmės Vartotojų bendrove, kuri sumainytoje žemėje ruošėsi statyti gimnaziją. Kaip rodo kolegijos protokolai, žemės mainymo sutartis buvo surašyta, esant atitinkamoms sąlygomis: kad šioje žemėje tikrai būtų statoma tik gimnazija (priešingu atveju kolegija pasilieka sau teisę šį sandorį anuliuoti), kad būtų pateiktas mainomos žemės nuosavybės teisę įrodantis dokumentas, žemės mainymo sutartis būtų sudaryta rašytine

forma, pas notarą (*BKM „S”.- PL-4035/3.Lietuvos ev.reformatų bažnyčios sinodo kolegijos posėdžių protokolai 1919.X.-1924.VI.17.*).

Sinodas piliečių prašymus nekilnojamo turtui išnuomavimui ar pardavimui registruodavo ir po to atrinkdavo tuos prašymus, kurie geriausiai atitiko sinodo interesus t.y. daugiausia galima būdavo gauti pajamų. Sutartims pasirašyti paprastai būdavo įgaliojamas kolegijos narys arba kolegija duodavo įgaliojimą kuriam nors kuratoriui valdyti visą kokios nors parapijos nekilnojamą ir kilnojamą turtą: pvz. 1924m.įgaliojimas M.Mekui Kėdainių parapijos turtui valdyti (*BKM „S”. R-2844.*). Nuomos sutartys būdavo patvirtinamos notaro. Beveik visose nuomos sutartyse būdavo numatomos sankcijos nuomininkams už nesavalaikį nuomos mokėjimą.

Sinodo kolegija kaip reformatų sinodo vykdomoji institucija rūpestingai prižiūrėjo turto tvarkymą. Kai kada sinodo kolegijai tekdavo turėti reikalų ir su valstybinėmis institucijomis. Nubaudus Švobiškio žemės nuomininką už tilto nepriežiūrą (jis buvo sinodo žemėje), sinodo kolegija užprotestavo Joniškėlio valsčiaus valdybos sprendimą, teisės aktais įrodydama, kad žemės nuomininkas nubaustas neteisėtai. Sumokėta bauda buvo gražinta. Kolegija deramai atstovaudavo sinodą pasaulietiniuose teismuose, dažniausiai dėl sinodo žemės nuomininkų mokesčių nemokėjimo, dėl savavališkai naudojamų sinodo žemių ir kt. Esant reikalui, sinodo kolegija byloms teisme vesti samdydavo advokatą, suteikdama jam atstovavimo teisę(*BKM „S”- PL-4035/3.-Lietuvos ev.reformatų bažnyčios sinodo kolegijos posėdžių protokolai 1919.X.-1924.VI.17.*).

Tiriamuoju laikotarpiu nemažai sprendimų sinodas priėmė dėl reformatų bažnyčios statybos Kaune. Tikybių departamentui neskyrus vienos iš rusų perimtų bažnyčių evangelikų reformatų žinion, sinodas nusprendė ieškoti galimybių patiems statyti Kaune reformatų bažnyčią. Apie būtinybę turėti Kaune savo bažnyčią, buvo kalbama jau pirmaisiais nepriklausomybės metais. Minėtas klausimas tapo dar svarbesnis, okupavus Vilnių ir Vilniaus kraštą, taip pat atidarius Kaune evangelikų teologijos fakultetą. Kaune telkėsi daug išsilavinusių žmonių, o jų tarpe buvo ir nemažas skaičius evangelikų reformatų, kurie norėjo turėti savo maldos namus. Analizuojamo laikotarpio istoriniai šaltiniai rodo, kad 1930m. reformatų sinodas išrinko komitetą, kuris rūpinsis bažnyčios Kaune statyba. Komiteto sudėtyje buvo ir teisininkas, bažnyčios kuratorius M.Yčas. 1935m buvo išsinuomotas 36 metams žemės sklypas Ožėškienės g-vėje Nr.27, Kaune, reformatų bažnyčios statybai. Priimti architektūriniai sprendimai bei gautas leidimas bažnyčios statybai (*BKM „S” GEK 18351/7.- Sinodų kanonai 1919-1939*). Kauno evangelikų reformatų bažnyčią projektavo bei statybos darbus prižiūrėjo architektas Karolis Reisonas, evangelikas. Paminėtina, kad šis žymus architektas suprojektavo

ir Prisikėlimo bažnyčią Kaune, Vytauto Didžiojo universiteto klinikas, Vytauto Didžiojo karo muziejų (drauge su dviem kolegomis), Šiauliuose- Birutės saldainių fabriką, kino teatrą. 1937m. vėlai rudenį bažnyčios statyba buvo pradėta, o 1938m. pabaigoje baigtos sumūryti sienos, uždengtas stogas ir pastatytas bokštas. Bažnyčios statybai buvo naudojamos sinodo lėšos, daugiausia gautos už parduotas žemes, žmonių aukos. Istoriniai šaltiniai rodo, kad reformatų bažnyčiai Kaune be statomos bažnyčios dar priklausė ir ant to paties sklypo buvęs kioskas, kuris buvo nuomojamas pil. A.Švelnytei už 100 lt. mėnesinį nuomos mokestį (*BKM „S“ 2821 R-737*). Kaip rodo tiriamojo laikotarpio istoriniai šaltiniai, reformatų bažnyčios statybai Kaune Lietuvos vyriausybė materialinės paramos neskyrė ir nepriklausomybės metais minėtos bažnyčios statyba dėl lėšų stygiaus užbaigta nebuvo (*LVCA.-F.391.A.4.B.627.L.118-119.*).

Be bažnyčios statybos Kaune, Biržų sinodo nutarimu, 1939m. Biržuose, Reformatų gatvėje buvo pradėta evangelikų visuomenės centro namų statyba. 1940m. birželio įvykiai Lietuvoje nutraukė ir šį reformatų pradėtą darbą (*A.Balčiauskienė.Lietuvos evangelikų jaunimo draugija, „Radvila“//Žiemgala,2003. Nr.1.*).

Turto klausimams spręsti reformatų bažnyčios sinodas dažnai pagalbos kreipdavosi į bažnyčios kuratorių, teisininką, valstybės veikėją M.Yčą. 1921m. Lietuvos vyriausybei paruošus projektą dėl bažnytinių žemių, sinodo kolegija įgaliojo teisininką M.Yčą atstovauti reformatų bažnyčią Steigiamajam Seime, kad minėtos žemės nebūtų paimtos nemokamai valstybės nuosavybėn, nurodant, kad sinodo žemės-tai ne bažnytinės, o tam tikros, nors ir tikiškos, bet žmonių draugijos žemės (*BKM „S“ PL-4035/8.-Lietuvos ev.reformatų sinodo kolegijos posėdžių protokolai 1919X.-1924.06.17.*). M.Yčiui sinodo kolegija pavedė pasirūpinti ir rusų caro valdžios sekvestruotu bei pravoslavų cerkvei atiduotu Krasnogališkio dvareliu (*ten pat*). M.Yčas buvo vienas iš komisijos narių, kuriai sinodas buvo patikėjęs rūpintis turto atgavimu iš Vilniaus sinodo. Tuo tikslu reformatų kolegija 1931m. liepos 14d. išdavė įgaliojimą šiai komisijai atgauti visus nekilnojamo turto, esančio nepriklausomos Lietuvos teritorijoje, planus ir dokumentus; Biržų, N.Radviliškio, Papilio, Švobiškio ir Kėdainių parapijų metrikus; Kėdainių bažnyčios kandeliabrą; medalius ir kitus bažnyčios reikmenis bei visą kitą Didžiojo karo metu evakuotą iš Lietuvos evangelikų reformatų bažnyčios sinodo turtą. Sinodo paskirta ir turinti įgaliojimą komisija 1931m. liepos 17d. Kaune viešbutyje „Lietuva“ susitiko su Vilniaus sinodo atstovu, kuratoriumi Studnickiu. Šio susitikimo pirmininku buvo išrinktas teisininkas M.Yčas. Protokolas apie abiejų sinodų atstovų susitikimą viešbutyje „Lietuva“ buvo surašytas dviem kalbomis: lietuvių ir lenkų. Susitikimo metu Biržų

sinodo delegacijai buvo perduoti bažnytiniai indai bei N.Radviliškio ir Papilio parapijų metrikai, aptarti kiti aktualūs turtiniai klausimai(*BKM „S” Nekilnojamo turto byla Nr.15.*).

Istoriniai šaltiniai byloja, kad reformatų sinodas nekilnojamą turtą įgydavo ir paveldėjimo būdu. Mirusi parapijietė V.Močiulskaitė testamentu savo žemės sklypą paliko reformatų bažnyčiai. Sinodo kolegija atskiru protokolu užpajamavo minėtą palikimą, pažymėdama tai turtų apskaitos knygoje. Vykdamas Balbijano testamentą, sinodui atiteko Balbijano namo dalis, kurioje sinodas apgyvendino neturtingas našles(*BKM „S” PL-4035/8.- Lietuvos ev.reformatų bažnyčios sinodo kolegijos posėdžių protokolai 1919X.-1924.VI.17.L.45.*). Apgyvendintos Balbijano namų dalyje jos turėjo mokėti valstybei mokesčių už butą. Tik sinodo kolegijai griežtai pareikalavus panaikinti šį mokesčių, nurodant, kad Balbijano namai yra sinodo turtas ir mokesčio valstybė neturi teisės imti, Biržų apskrities valdyba panaikino šį mokesčių (*LVCA.-F.1778.Ap.1.B.9.Lap.40.*).

1930m. eilinis Biržų sinodas priėmė atskirą memorialą dėl sinodo trobesių draudimo. Tikslu išsaugoti turimą nekilnojamą turtą, sinodas nutarė apdrausti pastatus pagal valstybinio draudimo tarifus iš sinodo draudimo fondo lėšų. Kolegijos žinioje esančius pastatus draudžia kolegija, o parapijų administruojamus pastatus draudžia parapijos(*BKM „S” GEK-18352/2.- Memorialai 1919-1939.*).

Išanalizavus nepriklausomos Lietuvos evangelikų reformatų bažnyčios sinodo turtinę politiką, galima daryti išvadą, kad tiriamuoju laikotarpiu bažnyčios sinodas buvo vienintelis ir teisėtas reformatų bažnyčios turto savininkas. Sinodas, suteikdamas vykdomajai valdžiai įgaliojimus, deramai tvarkė jam priklausantį turtą, rūpinosi jo stoviu. Tvarkydamas turtinius reikalus sinodas vadovavosi įstatymu dėl rusų vyriausybės konfiskuotųjų bažnyčių, bažnytinių žemių ir kitokių turtų, įstatymu apie paveldėto turto mokesčių, žemės įstatymu. Esant reikalui, reformatų bažnyčios sinodas problemas dėl kilnojamo ir nekilnojamo turto sprendavo su Lietuvos valstybės institucijomis. Tinkamai tvarkydamas turimą turtą, Lietuvos reformatų sinodas sugebėjo išspręsti nuniokoto bažnytinio turto atstatymo (po I pasaulinio karo) bei naujų statybų klausimus. Sinodo turto valdymo priežiūrai sinodas rinkdavo turtų komisijas, taip pat pagalbon kviesdavosi ir teisininkus.

**„Kovok gerą tikėjimo kovą; nutverk amžiną gyvenimą,
kuriam tu esi pašauktas ir išpažink gerą išpažinimą
daugelio liudytojų akivaizdoje”**

Apaštalas Paulius savo I laiške Timotiejui

3. Reformatų bažnyčia ir jos tikintieji.

Tikėjimas- tai nėra emocinė būseną, tikėjimas- tai žmogaus veiksmų, elgsenos pagrindas. Jei kalbame apie tikėjimą, tai kalbame apie mūsų santykį su Dievu ir savo artimu. To mus moko Dievo žodis. Evangelikai reformatai taip pat pripažįsta, kad niekas geriau netarnauja tikėjimui, kaip Dievo žodžio pažinimas ir gyvenimas jo šviesoje. Taigi, kiekvienas iš savo pačių konkrečių tikėjimo darbų pažinsime Dievo apsidreiskiančią malonę jau čia, žemėje. Todėl reformatai pabrėžia Biblijinę tiesą-vienas Dievas ir tik jo žodis tėra šventas.

Evangelikų reformatų bažnyčios teologinis paveldas ir kertiniai tikėjimo principai yra įtvirtinti Heidelbergo katekizme, parašytame dviejų Heidelbergo profesorių Z.Ursino ir K.Oleviano, išleistame 1563m. ir antrajame Helvetiškojo tikėjimo išpažinime, kurį H.Bullingeris 1566m. parašė imperatoriui Maksimilianui II. Šitas išpažinimas buvo priimtas reformatų tikėjimo pagrindu Lenkijoje ir Lietuvoje. Be paminėtų, Lietuvos reformatų bažnyčia prie simbolinių knygų priskiria ir aktus t.y. Vilniaus krikščioniško surinkimo reikalais, išspausdintus 1559m. –Lietuvos Brastos spaudiniu; Sandomiro konfesiją, priimtą 1570m. generaliniame Sandomiro sinode; tikėjimo išpažinimą, priimtą 1645m. Torunės sinode. Be simbolinių knygų, reformatų bažnyčia vartoja agendas-liturgines knygas, kuriose surašytos apeigų formos ir dvasininkų veiksmai bažnyčioje. Lietuvoje daugiausiai vartojama 1637m. Didžioji Agenda (*P.Dilys. Kas yra reformatas?//Mūsų sparnai, 1954.Nr.8-9.P.59-66.*).

Trumpai paanalizuokime evangelikų reformatų tikėjimo pagrindus, kuriais yra Šventasis raštas, tarnavimas Dievui, krikščioniškoji bažnyčia, sakramentai bei kiti religiniai dėsniai ir bažnyčios apeigos.

Reformatų bažnyčia pripažįsta Šventą Raštą, esant tikėjimo pagrindu, tobuliausiu mokslu apie žmonių išganymą. Kiekvienas tikintysis privalo Šventą Raštą skaityti ir nagrinėti. Reformatus bažnyčia laikosi pažiūros, kad Šv.Rašto autoriai buvo Dievo įkvėpti žmonės. Vieninteliu patikimu Šv.Rašto tekstu reformatų bažnyčia laiko originalo kalbą, t.y. hebrajų ir dalinai aramėjų Sename ir graikų Naujame Testamente.

Kiekvienas reformatas privalo garbinti Viešpatį Dievą vardan mūsų Viešpaties Jėzaus Kristaus. Šventasis Raštas nemini meldimosi angelams ir šventiesiems danguje, tačiau reformatas privalo juos gerbti. Reformatus bažnyčios narys pripažįsta, kad tarp Dievo ir

žmogaus yra tik vienas tarpininkas-Dievo Sūnus, Jėzus Kristus. Būtent dėl to reformatai nepripažįsta Jėzaus Kristaus motinos Marijos esant tarpininke tarp Dievo ir žmonių. Tačiau reformatai, remdamiesi vien tiktai apreikštu Dievo žodžiu, dėkodami jam, gerbia Mariją, kad palaimino ją tarp moterų. Reformatai privalo garbinti tik Dievą Tėvą, Dievą sūnų ir Dievą Šventąją Dvasią (Trejybę). Dėl šios priežasties reformatų bažnyčioje pašalinta visa, kas tam prieštarauja. Remiantis pirmuoju ir antruoju Dievo prisakymu, kad nedarytume sau jokio paveikslo, reformatų bažnyčia pašalino paveikslus, net krucifiksą (pagal Kalviną), palikdama tik krikščionybės simbolių- kryžių (*žr. 5 priedą*). Mišios ir altorius taip buvo pašalinti, nes reformatų pamaldose nėra nuolat kunigo kartojamų aukos momentų, nes tą atliko visiems amžiams pats Kristus ant kryžiaus mirdamas ir tardamas „atlikta”. Pasninkas reformatams turi antraeilę reikšmę- jei jo prisilaikoma, tai vien dėl to, kad atsitraukti nuo žemiškų reikalų. Reformatų pamaldos susideda iš giesmių ir psalmių giedojimo, maldu, Šv. Rašto skaitymo ir pamokslo. Vietoje altoriaus reformatų bažnyčioje yra Dievo Stalas. Reformatų bažnyčia šventėmis laiko vien sekmadienius ir švenčia sekančias liturginių metų dienas: adventą, Kalėdas-Jėzaus Kristaus gimimą (Kalėdų išvakarės vadinamos Vigilija), Naujuosius metus, Trijų išminčių (sausio 6), atgailos ir maldu diena (po gavėnios pirmo sekmadienio, trečiadienį), Verbų sekmadienį, Didįjį ketvirtadienį ir Didįjį Penktadienį, Velykas, Šeštines (40-oji diena po Velykų), Sekmines (50-oji diena po Velykų), Šv. Trejybės šventę (sekantis sekmadienis po Sekminių), pjūties dėkojimo šventę (po Šv. Mykolo), mirusiųjų paminėjimo (paskutinis metų sekmadienis prieš adventą, dažniausiai tai būna paskutinis lapkričio mėn. sekmadienis). Kaip atskirą bažnytinę šventę reikėtų išskirti reformacijos dieną- spalio 31d. Reformatai švenčia ir įvairias progines šventes, kaip kunigų ordinacija, sinodų atidarymo ir uždarymo, šeimos šventes ir kt. Žiūrint papročių ir situacijos, kai kuriose reformatų bažnyčiose tikintieji maldos metu klaupiasi, o kitose- meldžiasi stovėdami.

Krikščioniškoji bažnyčia reformatui yra visų krikščionių danguje ir žemėje bendravimas. Reformatų bažnyčia teigia, kad ir tie, kurie niekuomet negirdėję apie Kristaus evangeliją, gali būti išganyti. Bažnyčios galva yra visur esąs ir visus valdąs Kristus. Bažnyčios ar popiežiaus neklaidingumo nepripažįsta, nes visi žmonės klysta ir yra nuodėmingi, kaip bažnyčios nariai, taip ir jai vadovaujantieji. Nei Šv.Raštas, nei pirmosios po Jėzaus kartos tradicija nemini jokios apaštalų supremacijos.

Pagal Heidelbergo katekizmą, sakramentai yra regimi, šventi, paties Dievo tam įsteigti ženklai ir antspaudai, kad juos vartojant būtų galima geriau suprasti evangelijos pažadą. Kristus įsteigė du sakramentus: Šventą Krikštą ir Šventą Vakarienę, kuriuos ir pripažįsta reformatai,

skirtingai nuo Romos katalikų, kurie pripažįsta septynis sakramentus. Šventa Vakarienė dar gali būti vadinama Viešpaties Vakariene arba Komunija.

Reformatų tikėjimo pagrindų šviesoje, pabandysiu pateikti kaip visas reformatų tikinčiojo gyvenimas yra susijęs su reformatų bažnyčia. Vos gimus kūdikiui, reformatai atlieka vieną iš sakramentų- Šventą Krikštą. Naujo žmogaus atėjimas į šeimą yra laikomas Dievo palaiminimu. Reformatų tikėjime gimęs kūdikis nėra šeimos nuosavybė-tai Dievo kūdikis. Būtent Krikštas ir yra liudijimas, kad kūdikis yra Dievo nuosavybė. Krikštijant vaikus, jų galva yra tris kartus apliejama vandeniu ir uždėjus ranką yra meldžiamasi Šv.Dvasios dovanų, palaiminimo krikštijamam vaikui. Jokių papildomų tradicijų, kaip patepimo, specialių aprangų ar žvakių nėra. Krikštas įrašomas į bažnytinės metrikų knygas. Tėvai tradiciškai pasirenka ir kviečia krikšto tėvus. Pastarieji kartu su tėvais, bendruomene bei dvasininku yra atsakingi už šio vaiko auklėjimą. Visa ši atsakomybė tęsiasi iki vaikas suaugęs, ir pats taps pilnateisiu Jėzaus Kristaus bažnyčios nariu. Reikia pažymėti, kad Krikšto sakramentas, atliktas bet kurioje krikščionių bažnyčioje, reformatui galioja ir neturi būti kartojamas.

Kitas reformatų pripažįstamas sakramentas yra Šv.Vakarienės sakramentas, kurio pirmasis atlikimas dažniausiai sutampa su konfirmacija. Vakarienė priimama nuodėmių atleidimui. Nuodėmės atleidžia ne regimas Vakarienės aktas, bet Dievas duoda atleidimą tikintiems ir atgailaujantiems. Reformatų tikėjimo išpažinime išpažintis yra atliekama be tarpininko (kunigo). Duoną dvasininko pašventintą tikintysis ima tiesiai iš jo rankų, kaip ir taurę su vynu. Esmingiausiu Šv.Vakarienės momentu reformatai laiko tikinčiojo vidaus nusiteikimą. Jo tikėjimas, kad per duoną ir vyną jam suteikiamas perskaidrintas Kristaus kūnas, ir kad per atgailą yra pasiekama nuodėmių atleidimo, duoda jam įsitikinimą, kad Viešpats pripažįsta jį savo atgimusiu kūdikiu. Dėl šios priežasties reformatai nelaiko būtinu priimti Šv.Vakarienę prieš mirtį iš kunigo rankų; jis gali būti išteisinamas savo tikėjime priėmęs dvasišką Komuniją. Reformatų tikėjime Šv.vakarienė neturi pasikartojančios aukos pobūdžio (*P.Dilys. Kas yra reformatas?//Mūsų sparnai, 1954.Nr.8-9.P.64.*).

Pagal susiklosčiusią tradiciją, jaunuolis(ė) reformatų bažnyčios pilnateisiu nariu tampa tik sulaukus pilnametystės, tapus pilnai sąmoningu. Konfirmacija yra vadinama vieša priesaikos apeiga, pažadant laikytis reformatų tikėjimo iki gyvenimo pabaigos. Konkretus amžius konfirmacijai nėra nurodytas, tačiau konfirmacija vyksta ne jaunesniame amžiuje kaip 14 metų. Svarbiausi kriterijai konfirmacijai yra sąmoningumas, susipažinimas su dvasiniais reformatų bažnyčios pagrindais, kultūrinėmis- istorinėmis tradicijomis bei bažnyčios savivalda. Apie konfirmanto pasiruošimą tapti pilnateisiu bažnyčios nariu sprendžia bažnyčios vyresnieji. Vykstant konfirmacijai jaunuoliškame amžiuje, jos metu tėvai, krikšto tėvai bei visa

bendruomenė yra atleidžiami nuo atsakomybės, kurią jie buvo prisiėmę konfirmuojamojo Krikšto metu (t.y. būti atsakingais už vaiko auklėjimą iki jis taps pilnateisiu bažnyčios nariu). Galima ir suaugusių žmonių konfirmacija, kai norima tapti reformatų bažnyčios nariu, anksčiau išpažinusių kitą tikėjimą. Jiems galioja tos pačios taisyklės, kaip susipažinimas su dvasiniais reformatų tikėjimo pagrindais, su kultūrinėmis- istorinėmis tradicijomis, su bažnyčios savivalda. Be to, dar vyksta asmeninis pokalbis su dvasininku. Priklausomai nuo konfirmantų amžiaus, tradiciškai yra skiriamos iškilmingos ir paprastos konfirmacijos. Konfirmacija įteisinama konfirmantų knygoje, tai asmeniškai patvirtinant parašu. Kaip pilnateisis bažnyčios narys, konfirmuotas asmuo yra įrašomas į vienos iš parapijų sąrašus.

Tapęs pilnateisiu reformatų bažnyčios nariu, įgyja prievolę deramai vykdyti savo, kaip reformato, pareigas. Viena iš reformato pareigų yra Viešpaties dienos- sekmadienio šventimas. Tą dieną reikia dalyvauti pamaldose arba melstis namuose su savo šeima. Reformatų išpažinimo tikinčiajam privalu bent 1-2 kartus metuose dalyvauti Šv.Vakarienėje. Dalyvavimas Šv.Vakarienėje yra pažymimas komunikantų knygoje (jos pradėtos vesti 1848m), nurodant ir tikinčiojo paaukotą pinigų sumą bažnyčiai. Taip pat reformatai turi mokėti nario mokestį bažnyčiai, kurio dydį nustato pati parapija. Neturtingi, ligoniai gali būti atleidžiami nuo šios prievolės. Tikintieji privalo dalyvauti bažnytiniame gyvenime, priklausomai nuo užimamos padėties bažnyčioje. Ypatingas pavyzdys, deramai vykdant tikinčiojo pareigas yra reformatų bažnyčios dvasininkai ir jų šeimos. Reformacija, panaikinusi celibatą, savo kunigams suteikė progą parodyti aukštesnę moralę, kurti šeimas, nepiktinti tikinčiųjų palaidu gyvenimu.

Parapijiečiams, nevykdantiems arba nederamai vykdantiems savo pareigas, yra taikomos bažnytinės disciplinos priemonės. Tikinčiajam nevykdant savo pareigų, pirmiausia yra taikoma drausminimo priemonė- uždaras pokalbis su dvasininku. Parapijiečiui nepakeitus savo elgesio, su juo yra kalbama, dalyvaujant tos parapijos seniūnui, tačiau irgi prie uždarų durų. Jei ir aukščiau suminėtos priemonės nepadeda, tikinčiojo elgesys svarstomas viešai: tarpsinodinėje institucijoje arba pačiame sinode. Nepasitaisius tikinčiajam ir po viešo svarstymo- taikoma griežčiausia drausminė priemonė- ekskomunika t.y. neprileidimas prie Viešpaties stalo. Reikia paminėti, kad pakeitęs savo elgesį parapijietis vėl gali būti pilnateisiu parapijos nariu ir dalyvauti Šv.Vakarienėje. Tačiau ir su pareigų nevykdančiu parapijiečiu bažnyčia visiškai ryšių nenutraukia, bet pasikeičia bendravimo forma. Dvasininkai privalo vesti su juo auklėjamąjį darbą, padėti žmogui susivokti ką jis darė ne taip ir kodėl taip elgėsi.

Gerbiąs ir mylįs savo tikėjimą reformatas, aišku, norės, kad jo jungtuvės įvyktų bažnyčioje ir kad bažnyčia palaimintų jį tolesniam gyvenimui. Reformatų dvasininkas tik palaimina ir patvirtina santuoką. Santuoktuves reformatai supranta pirmiausia kaip dviejų

žmonių sandoros aktą. Todėl būtinai yra klausiama jaunavedžių ar tai jie atlieka laisvu noru, niekieno neverčiami. Apie sutuoktuves paprastai yra skelbiama prieš keturias savaites, kad parapijiečiai galėtų dalyvauti kaip liudininkai ir melstų kartu Dievo palaimos. Kunigas yra tik tarnas, atliekantis patarnavimą Dievo žodžiu, pamokymu ir malda, suteikiantis palaiminimą. Santuokos palaiminimą kunigas užbaigia žodžiais „Ką Dievas sujungė, to tegu žmogus neardo“. Palaiminta santuoka įrašoma į bažnytinę knygą.

Nepriklausomybės laikotarpiu Lietuvoje dvasininkams buvo patikėta atlikti kurias valstybės deleguotas funkcijas. Kadangi tuo metu Lietuvoje nebuvo civilinės metrikacijos (tik Klaipėdos krašte buvo civilinė metrikacija), šias funkcijas atliko dvasininkai. Reformatų bažnyčia taip pat vykdė jai patikėtas valstybės funkcijas. Tiesiogiai šias funkcijas atliko reformatų bažnyčios dvasininkai ir tarpinodinė institucija- evangelikų reformatų kolegija, kurios būstinė buvo Biržuose. Lietuvos evangelikų reformatų kolegija buvo valstybės pripažinta institucija, turinti juridinio asmens teises. Jos veiklą prižiūrėjo tuometinė Švietimo ministerija, sekdamą, kad sudarant teisės aktus nebūtų prasilenkta su tuometiniais valstybės įstatymais (pasų įstatų, pavardžių keitimo įstatymo, įstatymo dėl karinės prievolės). Evangelikų reformatų kolegijos etatai bei atlyginimai buvo patvirtinami vyriausybės. Kolegija ir dvasininkai turėjo teisę sudaryti šiuos teisės aktus: gimimo, mirties, santuokų ir ištuokų. Nemažai problemų iškilavo reformatų dvasininkams dėl metrikų išdavimo tvarkos, nes Lietuvai atgavus nepriklausomybę, dalis bažnytinių archyvų karo metu buvo sunaikinti, neišsaugoti arba laiku nesudaryti civilinės būklės aktai. Šiuo klausimu reformatų kolegijai teko daug bendrauti su tuometiniu Švietimo ministerijos Tikybų departamentu. Tai liudija išlikę kai kurie istoriniai dokumentai. Kaip vieną iš pavyzdžių galima pateikti 1928m. rugsėjo 29d. švietimo ministerijos raštą Nr.14289 reformatų kolegijai dėl karo metu žuvusių ar laiku nesurašytų metrikų aktų išdavimo piliečiams tvarkos (*BKM „S“ PL-4035/7.Lietuvos ev.reformatų bažnyčios sinodo kolegijos posėdžių protokolai 1927.XI.1-1931.XII.29.*). Evangelikų reformatų kolegija į ministerijos paklausimą atsako, paaiškindama, kad tokie teisės aktai sudaromi, remiantis liudininkų parodymais, yra dvasininko patvirtinami ir įrašomi į metrikų knygas. Tokiu būdu į metrikų knygas įrašyti įrašai buvo patvirtinami kolegijos posėdžiuose. Kiekvienas Lietuvos pilietis turėjo teisę gauti savo metrikus, tačiau už tai privalėjo sumokėti žyminį mokestį (*LVCA.F.1778.A.1.B.9.L.21.*). Kolegijos išduodami metrikai ar jų nuorašai privalėjo būti parašyti valstybine kalba ir atitinkamos formos (*LVCA.F.1778.A.1.B.9.L.29.*). Kolegija privalėdavo pateikti švietimo ministerijai įvairias žinias, susijusias su metrikų išdavimais. Vienas iš tokių pavyzdžių-žinių pateikimas švietimo ministerijai apie kariuomenėn šaukiamus jaunuolius. Ministerija pateikdavo nustatytą formą

tokioms žinioms pateikti (*LVCA.F.1778.A.1.B.9.L.79.*). Analizuojamu laikotarpiu kolegija sprendė klausimą ir dėl dvasininkų atleidimo nuo karinės tarnybos, siekė, kad tai būtų įteisinta atitinkamu teisės aktu. Vadovaujantis karinės prievolės įstatymu bei jo sąrašo papildymu eil. Nr.3493 dėl atleidimo nuo karinės prievolės, nuo karinės tarnybos analizuojamu laikotarpiu buvo atleidžiami tie reformatų dvasininkai, kurie buvo baigę evangelikų teologijos fakultetą, priėmę pirmąją Komuniją ir gavę diakono laipsnį bei VDU evangelikų teologijos fakulteto tikrieji klausytojai iki 26m. amžiaus (*Vyriausybės žinios 1935m. spalio 16d.Nr.503 eil. Nr. 3493.*).

Nagrinėta istorinė medžiaga įrodo, kad pavardžių keitimas, piliečiams perėjus iš vienos tikybos į kitą, nebuvo dvasininkų kompetencijoje. Tai įrodo 1932m. sausio 13d.švietimo ministerijos raštas Nr.971, adresuotas evangelikų reformatų kolegijai ir nurodantis, kad pavardės yra keičiamos tik vadovaujantis pavardžių keitimo įstatymu (*LVCA.F.1778.A.1.B.9.L.90.*).

Tiriamąjį laikotarpį istoriniai šaltiniai rodo, kad daugiausia problemų teisės aktų srityje reformatų bažnyčiai iškildavo klausimuose dėl skyrybų. Lietuvoje tuo laiku sutuoktvių ir perskyrimo klausimai buvo labai painūs. Kaip teigė dr.G.Rutenbergas, kad pagal Konstitucijos 13 str. visiems Lietuvos piliečiams buvo garantuojama tikėjimo ir sąžinės laisvė, todėl turėjo būti suteikta galimybė pasirinkti arba civilinį arba bažnytinį metrikavimą. Tačiau tai buvo tik deklaratyvios nuostatos, nes nebuvo paruoštas įstatymas apie civilinę metrikaciją, todėl vedybų ir perskyrimo klausimai buvo sprendžiami dvasininkų ir dvasininkų teismo (*G.Rutenbergas. Kai kurios Lietuvos ir Latvijos šeimos teisės problemos// Teisė. 1928. Nr.13. P.24-25.*). Skyryboms Lietuvoje galiojo senoji rusų tvarka, su kai kuriais pakeitimais. Skyrybos turėjo vykti tokia pat tvarka, kaip ir buvo sudarytos sutuoktuvės, t.y. tais tikybiniais įstatymais, kuriais jos buvo sudarytos. Nepriklausomos Lietuvos pagrindinei daliai, dar vadinamai Kauno kraštu- santuoka ir jos panaikinimas vyko pagal civilinių įstatymų X t. I.d. 45 ir 65 str.; Suvalkų kraštui ir Palangos sričiai-sutuoktvių įstatymo 62,73,123,124,173 str.str. ir Baltijos įstatymų rinkinio 2str. (*O.Finkelšteinas. Tarptautinė privatinė teisė Lietuvoje// Teisė. 1926. Nr.9. P.16.*). Reformatus tikėjimas skyrybų nedraudžia, nes sutuoktuvės nėra sakramentas. Reformatus bažnyčia skyrė poras, vadovaudamasi Didžiąja Agenda, sinodo nutarimais ir Rusijos imperijos įstatymų sąvado XI tomo 553 str. 9p., 570, 985 str., Civilinių įstatymų X tomo 72¹,74¹, Teismų santvarkos įstatymo 24 str. ir Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo nutarimais bei sprendimais (*LVCA.F.1778.A.1.B.21.L.150-151.*). Tiesiogiai skyrybų klausimą sprendė reformatų bažnyčios kolegija ir sinodas. Tiriamuoju laikotarpiu skyrybų teismai vykdavo Biržuose, juos vedavo kolegija, vadovaudamasi teismo proceso nuostatais.

Besiskiriantieji pareiškimą privalėjo paduoti kolegijai. Paduodant prašymą turėjo būti nurodoma viena iš 11-os priežasčių, dėl kurių negalimas bendras gyvenimas kartu. Skyrimosi priežastys buvo numatytos Didžiojoje Agendoje. Priežastimis, dėl kurių poros bendras gyvenimas laikomas nebegalimu, buvo tokios kaip neištikimybė, vyro ar žmonos pametimas, nepagydoma liga, atskiras gyvenimas daugiau kaip 5metai, žiaurus sutuoktinio elgesys ir kt. (*Porystės ir skyrimo teisė taikoma Lietuvos evangelikų sinodo parapijose. Sulietuvino P. Jakubėnas// Mūsų žodis. 1933. Nr. 3-4. P. 89-97.*). Paduoti prašymą skyryboms galėjo bet kurios tikybos asmuo, tačiau atsakovas turėjo būti būtinai evangelikų reformatų tikybos. Kartu su prašymu skyryboms, reikėjo pridėti eilę dokumentų, kaip jungtinių metrikus, kaltinamojo gimimo metrikus, kolegijos nustatytos formos žinių lapelį (*BKM „S“ GEK-15008/1. Apie ištuokas.*). Kolegijai priėmus pareiškimą su atitinkamais dokumentais skyryboms, toliau bylas vedavo sinodo sudaryta bylų skyrimo komisija. Jos pareiga buvo išklausti abi šalis, liudytojus. Pilnai išnagrinėjus skyrybų bylą, ji būdavo patvirtinama (jas tvirtindavo arba sinodas, arba kolegija, o 1919-1920- ir vyr. superintendentas). Sinodas patvirtintas skyrybas pažymėdavo atskiru memorialu, o sinodo kolegija- savo protokoluose atskiru punktu. Sinodui arba kolegijai patvirtinus skyrybų bylą, šalims būdavo išduodamas ištuokos liudijimas. Liudijime buvo nuoroda ir apie žyminio mokesčio sumokėjimą. Liudijimą pasirašydavo ev. reformatų kolegijos prezidentas ir reikalų vedėjas, parašai buvo patvirtinami kolegijos apvaliu antspaudu (*LVCA.-F.1778.A.1.B.25.L.17.*)(*žr 6 priedą*). Išskiriant poras, kolegijos teismas pagal ieškovo prašymą numatydavo ir išlaikymą vaikams, o jei tai reikalinga ir sutuoktiniui. Kaip pavyzdį galima pateikti istoriniuose šaltiniuose rastą B. Dauguviečio skyrybų bylą, kurioje galutinis kolegijos teismo sprendimas įpareigojo B. Dauguvietį mokėti savo buvusiai žmonai kas mėnuo iki gyvos galvos arba iki jos naujos santuokos, atitinkamą sumą pinigų. Taip pat ir likusioms 3 dukterims iki jos sulauks 21m. amžiaus mokėti atitinkamą pinigų sumą (*BKM „S“.- PL-4035/3*).

Reformatų bažnyčiai prisitaikant prie besikeičiančių sąlygų, nepriklausomoje Lietuvoje beveik kiekviename sinode buvo priimami nutarimai, liečiantys skyrybų klausimą. Istorinis 1919m. Švobiškio sinodas priėmė nutarimą, skyrybų bylas leisti tvirtinti vyr. superintendentui, nelaukiant sekančio sinodo (*BKM „S“ GEK –18352/2.- Sinodų Memorialai 1919-1939.*). 1920m. sinodas dar kartą pakartojo antruoju kanonu porų skyrimosi tvarką: pareiškimus priimti sinodas pavedė kolegijai, tyrimą atlikti pavedė porų skyrimo komisijai, o skyrybų bylų tvirtinimą pavedė vyr. superintendentui. Tikslu kuo geriau išsiaiškinti besiskiriančių porų tikrąją padėtį, 1921m. eilinis sinodas priėmė nutarimą, kad apie besiskiriančias poras savo nuomonę pareikštų ir tos parapijos, iš kurios yra besiskirianti pora,

seniūnas. Tas pats sinodas pakeitė 1920m. priimtą nuarimą dėl skyrybų bylų tvirtinimo- šią procedūrą sinodas pasiliko išimtinai savo kompetencijai (*BKM „S” GEK-18352/2.-Sinodo memorialai 1919-1939.1921m. Mem.16.*). Reformatų bažnyčia norinčiųjų skirtis, perėjusiems iš kitos tikybos į reformatų, pareiškimus skyryboms priimdavo ne anksčiau, kaip praėjus vieneriems metams nuo perėjimo į reformatų tikėjimą (*BKM „S” GEK-18351/7.Sinodo kanonai 1919-1939.- 1923m.Kan.2.*). Vis dažniau išskylant nepasitenkinimams dėl skyrimosi bylų išsprendimo, 1925m. sinodas atskiru kanonu detalizavo šį klausimą, įvesdamas skyrimosi bylų apeliaciją. Minėtu kanonu buvo nustatyta, kad sinodo kolegijai suteikiama teisė priimti besiskiriančiųjų prašymus, nagrinėti jų bylas ir priimti galutinį sprendimą. Tačiau pabrėžiamas būtinas kolegijos narių skaičius-penki nariai- kurie būtinai turi dalyvauti, skyrimo bylų nagrinėjime. Į minėtą penkių kolegijos narių skaičių būtinai turi įeiti kolegijos prezidentas arba viceprezidentas, dvasininkas superintendantas ir prokurorius(dvasininkas). Numatoma išnagrinėtų skyrimosi bylų apskundimo tvarka: per 1 mėnesį nuo kolegijos sprendimo nuorašo įteikimo bylos pusėms, nepatenkintoji pusė gali paduoti skundą sinodui. Nepadavus skundo per nustatytą laiką, laikoma, kad sprendimas yra įsiteisėjęs ir vykdomas. Sinodui išnagrinėjus skundą ir paskelbus sprendimą, jis buvo galutinis ir neskundžiamas. Sinodas patvirtino apeliacijai paduodamų bylų teismo mokesťį 150 lt., kurį reikėjo sumokėti kolegijos kasai. Tuo pačiu buvo numatyta galimybė neturtingiems parapijiečiams sumažinti teismo mokesťį, o atskirais atvejais ir visai nuo jo atleisti, tuo tikslu kolegijai priėmus atskirą nutarimą. Paduodami skundai įstatymų nustatyta tvarka buvo apmokestinami žyminiu mokesčiu.

1931m. eilinis sinodas atskiru memorialu numatė atlyginimą sinodo kolegijos nariams už dalyvavimą teismo posėdžiuose, tuo atšaukdamas 1924m. sinodo 6-ą kanoną ir 1930m. sinodo 13-ą memorialą. Buvo nutarta iš kolegijos kasos vietiniams teismo nariams mokėti po 50 lt., o atvykstantiems ir generaliniam superintendantui-po 100 lt. už kiekvieną posėdį (*BKM „S” GEK .-18352/2.Sinodo memorialai 1919-1939.*).

Analizuojamu laikotarpiu esant dideliame kitų tikybų atstovų nepasitenkinimui, ypač katalikų tikėjimo, dėl skyrimosi bylų reformatų bažnyčios ištuokų teismo bylos pasiekdavo net Lietuvos Respublikos Vyriausiąjį Tribunalą. 1933m. Vyriausiasis tribunolas svarstė Vyriausiojo Tribunolo civilinio skyriaus ir Lietuvos evangelikų reformatų kolegijos nevienodą išaiškinimą skirtingų tikybų piliečių ištuokos klausimu. Aiškinimo objektu buvo konkrečių Lietuvos piliečių, skirtingų tikybų, ištuokos byla. Bylos nagrinėjimo metu buvo iškeltas klausimas apie bažnyčios kompetenciją kiek tai liečia civilinius žmonių santykius. Vyriausias Lietuvos Tribunolas minėtu nutarimu išaiškino, kad „vedybų perskyrimo aktai yra teisiniai aktai, nes jie liečia civilinius žmonių santykius. Įstatymai nustato, kurios tikybinų organizacijų

įstaigos yra kompetentingos daryti vedybų perskyrimo aktus; įstatymai taip gi nustato, kurios bažnytinės įstaigos daro vedybų perskyrimo aktus, kada perskyrimai liečia skirtingų tikybų žmones (civ.kod.72¹ ir 74¹ str.str.); ir vedybų perskyrimo aktai, sudaryti prasilenkiant su įstatymais, negali turėti teisinių pasekmių, nors jie ir būtų atlikti kanonų arba Didžiosios Agendos nuostatais”(*LVCA.F.1778.A.1.B.21.P.150-151*). Tribunolas konstatuoja, kad bažnyčia sudaro teisinius aktus tikrai valstybės įgaliojama, kad šią teisę bažnyčiai suteikė valstybė, o ne kanonų ar Didžiosios Agendos nuostatos. Būtent dėl to reformatų bažnyčia turi šiuos aktus sudarinėti, prisilaikydama valstybėje galiojančių įstatymų, o valstybė savo ruožtu pasilieka sau teisę prižiūrėti kaip bažnyčia laikosi šių įstatymų. Reformatų bažnyčios sinodo kolegijai skyrybų bylas nagrinėti valstybė pavedė, vadovaujantis Įstatymų rinkinio XI t. III knygos 553str. 9p., 985 str., todėl sinodo kolegijos sprendimai, pagal Įstatymų rinkinio XI t. I d. 570 str. ir teismų santvarkos įstatymo 24 str. gali būti skundžiami Vyriausiam Tribunalui.

1933m. gruodžio 21d. Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo nutarimas dėl teisės paduoti kasacinį skundą priimtam reformatų bažnyčios sinodo sprendimui, suteikė teisę skusti reformatų bažnyčios sinodo sprendimus skyrybų klausimais. Tų pačių sutuoktinių, piliečių S.M ir V.M.(skirtingų tikybų) paduotas kasacijos skundas prieš reformatų bažnyčios sinodo kolegiją, buvo išnagrinėtas 1934m. rugsėjo 26d. (*LVCA.-F.1778.A.1.B.21.L.42-43.*). Lietuvos Vyriausiajame Tribunole buvo priimtas sprendimas, panaikinant 1933m. birželio 25d. reformatų bažnyčios sinodo nutarimą ir visą bylos teiseną nutraukti. Tribunolas motyvuoja, kad tais atvejais, kai skiriama pora yra skirtingų tikybų, byla turi būti nagrinėjama pagal tos konfesijos kanonus, kurio yra atsakovas. Minėtoje byloje sutuoktiniai S.M ir V.M. buvo susituokę katalikų bažnyčioje, o vėliau vienas iš jų perėjo į reformatų tikybą, tačiau atsakovas liko katalikų tikybos. Būtent dėl šios priežasties, kaip nustatė Lietuvos Vyriausiasis Tribunolas, ši byla reformatų bažnyčios teismui yra neteisinga.

Iš to seka, kad pradėdant 1933m. reformatų bažnyčios sinodo kolegijos skyrimo byloje atsiranda svarbus kasacijos institutas. Jo dėka skyrybų bylos buvo sprendžiamos atidžiau, skiriant tam daugiau dėmesio. Ryšius su aukščiau išdėstytu, reformatų bažnyčios sinodas padarė savo nutarimuose atitinkamus pakeitimus. Atskiru kanonu buvo nutarta papildyti komisiją skyrybų byloms nagrinėti patarėju juridiniais klausimais t.y.advokatu (*BKM „S” GEK.-18351/7. Sinodų Kanonai 1919-1939. 1933m.Kan.5.*). Tų pačių metų sinode į komisiją skyrybų byloms nagrinėti paskiriamas advokatas V.Bojevas.

Lietuvos Vyriausiasis Tribunolas 1933m. išaiškino ir skyrybų byloje apklausiamų liudytojų padėtį. Kviečiami liudyti skyrybų byloje ne visada atvykdavo į kolegijos teismą duoti parodymų. Iki minėto Tribunolo išaiškinimo, nebuvo aišku, kur kreiptis, jei liudytojais gera

valia neatvyksta. Vadovaujantis teismų santvarkos įstatymo 26str., konstatavo Tribunolas, skyrybų bylose liudytojus reikia apklausti ne per apylinkės teismą, bet su policijos pagalba (*LVCA.-F.1778.A.1.B.9.L.98-99.*).

Analizuojamuose šaltiniuose pavyko rasti ranka rašytą kanonų projektą, skirtą skyryboms. Projekte, kuris nebuvo datuotas jokia data, nurodomos skyrybų priežastys (išvardinta 10 priežasčių). Tikėtina, kad šis dokumentas taip ir liko neužbaigtas, o jis buvo ruošiamas, norint vienoje vietoje išdėstyti detalią reformatų bažnyčios teismo skyrybų procesą, kurio metu išskildavo įvairų neaiškumą. Pagal tiriamoje byloje esančių dokumentų chronologiją, tikėtina, kad šis dokumentas buvo ruoštas tuo pačiu metu, kai buvo ruošiamas reformatų bažnyčios įstatų projektas. Abiejų dokumentų daryti taisymai buvo daryti viena rašysena. (*LVCA.-F.1778.A.1.B.9.L.66.*).

Reformatų bažnyčios sinodo kolegija, sinodo įpareigota paruošė skyrybų tvarką nusakančias taisykles, kurios neprieštarautų ne tik reformatų sinodo kanonams bei Didžiajai Agendai, bet ir tuo metu Lietuvoje galiojantiems įstatymams. Jose nurodoma, kaip ir kas gali paduoti prašymą skyryboms, kokie reikalingi tam dokumentai. Nurodytos net 11 priežasčių, iš kurių esant bent vienai galima pradėti skyrybų procesą. Aiškiai nurodyta, kas gali paduoti prašymą dėl skyrybų, kai sutuoktiniai yra skirtingų konfesijų. Pastaboje numatytas ir atvejis, kai pereinama į reformatų tikėjimą jau esant santuokoje. Taisyklėse nurodyti ir mokesčiai bei jų dydžiai, paduodant prašymą skyryboms. Prašymo padavimo žyminis mokestis buvo nustatytas 3 lt., liudytojų parodymai apmokestinami kiekvienas po 2 lt., metrikų pateikimas-2 lt. Skyrimo bylos išlaidoms apmokėti buvo numatytas 300 lt. mokestis sinodo kolegijai. Taip pat buvo numatytas ir atvejis, kada nežinoma atsakovo gyvenamoji vieta. Tokiu atveju ieškovas savo sąskaita turėjo 3 kartus paskelbti apie tai leidinyje „Vyriausybės žinios“ ir laukti 1 metus. Jei per 1 metus atsakovas neatsiliepia-tai poros išskyrimas buvo atliekamas atsakovui nedalyvaujant (*BKM „S“ GEK-15008/1.Apie skyrybas.*).

Lietuvos evangelikų reformatų kolegija vedė skiriamų bylų statistiką. Tai įrodo toks faktas, kaip Lietuvos evangelikų reformatų sinodo kolegijos pateiktos žinios Švietimo ministerijai. Juose nurodyta, kad išskirtų porų skaičius reformatų kolegijoje atitinkamais metais buvo:

1930m.- 39 poros;	1934m.- 33 poros,
1931m.- 38 “ ;	1935m. –15 porų,
1932m.- 35 “ ;	1936m. –16 porų.
1933m.- 36 “	

Viso laikotarpiu 1930-1936m. buvo išskirta 212 porų t.sk. vien reformatų porų, kur abu sutuoktiniai evangelikai reformatai tik 63. Matyti tendencija, kad išskiriamų porų skaičius mažėjo (*LVCA.-F.391.A.4.B.1847.L.63.*).

Tiriamuoju laikotarpiu reformatų bažnyčia duodavo leidimus tuoktis giminaičiams. Sinodo memorialuose pavyko rasti atskirų memorialų, kuriais buvo suteikiam teisė tuoktis giminaičiams, jei jų giminystės laipsnis nedraudžia tuoktis pagal Lietuvoje tuo metu galiojusius įstatymus (*BKM „S“ GEK.- 18352/2.Sinodo memorialai 1919-1939. 1923m.Mem. 13.*). Pagal susiklosčiusią tradiciją, reformatai neriboja sutuoktusių su kitos konfesijos tikinčiuoju, tačiau vienas iš besituokiančiųjų būtinai turi būti konfirmuotas reformatų bažnyčioje.

Norėdamas deramai sutvarkyti ištuokų registraciją, Lietuvos Tikybų departamentas nuo 1937m. sausio 1d. įpareigojo evangelikų reformatų bažnyčios sinodo kolegiją vesti ištuokų registraciją pagal nustatytą tvarką. Kalendoriniams metams pasibaigus, sinodo kolegijos teismas vieną ištuokų registracijos knygos egzempliorių turėjo pristatyti tikybų departamentui. Be to, sinodo kolegija buvo įpareigota atlikti visų ištuokų, įvykusių laikotarpiu, pradedant 1918m. lapkričio mėn.11d. iki 1937m. sausio 1d.registraciją į vieną knygą. Departamentas nurodė sinodo kolegijai kokie duomenys apie išskirtas poras turi būti surašomi į skyrybų knygą. Reikėjo nurodyti persiskyrusių vardus ir pavardes, jų pavardes ir civilinį statusą, buvusį iki santuokos, santuokos datą ir vietą, gyvenamąją vietą, duomenis apie jų pilietybę, tikyba ir tautybę; persiskyrusių tėvų vardai ir pavardės. Taip pat reikėjo nurodyti kada ir koku pagrindu ev.reformatų kolegijos teismas panaikino santuoką. Knyga buvo pavadinta „Lietuvos evangelikų reformatų kolegijos teismo sutuoktusių persiskyrimo knyga 1937m.“ (*LVCA.-F.391.A.4.B.627.L.95-98.*).

Tiriamąjo laikotarpio istoriniai šaltiniai rodo, kad skyrybų bylose Lietuvos evangelikų reformatų kolegija buvo kaip pirmosios instancijos teismas, Lietuvos evangelikų reformatų sinodas- kaip antroji dvasinio teismo instancija, o kasacinė instancija- Lietuvos Vyriausiasis Tribunolas. Galima teigti, kad 1918-1940m. nesant Lietuvoje civilinės metrikacijos, evangelikų reformatų skyrybų klausimus sprendė dvi tarpusavyje persipynusios instancijos: dvasinė ir valstybinė, iš kurių vieną atliko Lietuvos reformatų bažnyčia.

Šiek tiek skirtingas reformatų nei Romos katalikų požiūris į žmogaus mirtį. Žmogaus mirtis nėra tik liūdesio metas, tai ir viltis amžinajam gyvenimui. Visas reformato gyvenimas turi būti nuolatinė atgaila. Atgailauti jis privalo ne per dvasinius bažnyčios tarnus, bet betarpiškai Dievui. Reformatas privalo tikėti, kad kūnui mirus nesibaigia dvasinis žmogaus gyvenimas. Reformatų tikėjimas teigia, kad miręs priklauso Dievui ir tik Dievas gali spręsti

apie jo dvasios likimą. Mirus reformatų parapijiečiui, kunigas pradeda laidotuves velionio pašarvojimo vietoje, laikydamas trumpas pamaldas. Susirinkę žmonės gieda laidotuvių giesmes, kunigas skaito Šv.Raštą, sako pamokslą, atsižvelgiant į mirusiojo gyvenimą. Sakomo pamokslo tikslas, kur jis bebūtų sakomas, skatinti tikinčiuosius gyventi dorai. Meldžiamasi dėkojant už patirtą bendrą gyvenimą, meilę, prašoma tikėjimo tvirtybės, paguodos gyviesiems. Atkreiptinas dėmesys, kad visos maldos ir patarnavimai yra skirti gyviesiems. Reformatams nėra tradicija budėti prie mirusio visą iki laidojimo likusį laiką. Reikšmė suteikiama tik paskutiniam prieš palaidojimą vakarui, kuris tradiciškai vadinamas apsėdais, po kurių seka apsėdų vakarienė, dalyvaujant ir dvasininkui. Reikia pažymėti, kad nuo seno, ypač Biržų krašte, artimieji, pažįstami į laidotuves buvo kviečiami. Nesulaukus tokio pakvietimo, eiti į laidotuves nederu. Karstas su mirusiojo palaikais į bažnyčią nenešamas. Kryžiaus ar velionio nuotraukos nešimas laidotuvių procesijos metu nėra reformatų tradicija. Kapinėse yra giedama, skaitomas Šv.Raštas, pasakomas trumpas pamokslas, kalbas gali pasakyti ir artimi velioniui žmonės. Karstas užkasamas po tam tikrų kunigo žodžių, giedant giesmes. Papuošus kapą, skirtingai nei daro Romos katalikai, nėra tradicijos deginti žvakes. Po palaidojimo, laidotuvių dalyviai yra pakviečiami gedulingų pietų. Pagal seną tradiciją jose dalyvauja ir kunigas, kuris turi sėdėti šalia velionio artimųjų, kad juos paguostų, pabendrautų. Reformatų dvasininkas gali palaidoti ir kitos konfesijos tikintį, jeigu to prašo artimieji. Tačiau tokiu atveju laidotuvėse sakomas pamokslas bus šiek tiek kitokio turinio. Visi palaidojimai yra surašomi į bažnytines knygas.

Kaip jau minėjau ankstesnėje darbo dalyje, reformatai turi savo kapines arba bendros kapinės su Romos katalikais yra sąlyginai padalintos. Kapinėse statomi paminklai yra puošiami tik kryžiais (be mūkelių) ir pagal seną tradiciją, nurodoma velionio vardas, pavardė, gimimo ir mirimo datos bei ištrauka iš Šv.Rašto. Ev.reformatų kunigas gražiai palygina, kad reformatų kapinės lyg atverstas Šv. Raštas*(iš Lietuvos evangelikų reformatų superintendente kunigo R.Mikalausko pasakojimo)*. Mišios už mirusiuosius reformatų tikėjimo išpažinime nėra laikomos. Yra priimtas mirusiųjų paminėjimas bažnyčioje pamaldų metu, kuomet yra paskelbiama koks mirusysis yra minimas, jo vardas, pavardė, kada miręs ir kur palaidotas, kas jį mini. Ypač specifinės ir kitose konfesijose nepriimtos yra evangelikų reformatų kapinių šventės. Jos vyksta daugiausia vasarą, kada susirenka į kapines ten palaidotų žmonių artimieji (prieš tai kapinės yra kolektyviai tvarkomos, sutvarkant ir nebeprižiūrimus kapus), atvyksta dvasininkas. Kapinių švenčių metu giedamos giesmės, meldžiamasi, skaitomas Šv.Raštas. Po to dvasininkas palaimina visus susirinkusiuosius. Bendras visų mirusiųjų paminėjimas vyksta paskutinį bažnytinių metų sekmadienį (prieš prasidedant Adventui)- Amžinybės sekmadienį. Dažniausiai tai būna paskutinį lapkričio sekmadienį.

Išanalizavus reformatų bažnyčios teisinių aktų sudarymo istorinius šaltinius, matyti, kad Lietuvos reformatų bažnyčia atliko jai pavestas valstybės funkcijas, prisilaikydama Lietuvoje galiojusių įstatymų, reformatų sinodo kanonų nutarimų, Didžiosios Agendos reikalavimų. Tačiau tuo pačiu metu reformatų bažnyčia sugebėjo prisitaikyti prie besikeičiančių sąlygų, galiojančių įstatymų ir nustatyta tvarka deramai atlikti jai pavestą teisės aktų sudarymo darbą. Tai padaryti įgalino reformatų gretose turėjimas išsilavinusių, apsišvietusių žmonių, kurie, dirbdami sinodo kolegijoje kartu buvo ir sinodo vykdomoji valdžia, ir kartu buvo valstybės tarnautojai.

4. Reformatų bažnyčia ir švietimas.

Per visą reformatų bažnyčios gyvavimo laikotarpį sinodo politika švietimo srityje buvo prioritetinė bažnyčios vidaus gyvenimo dalis, o kartu ir vienas svarbiausių rūpesčių santykiuose su valstybe. Tai įrodo tokie faktai, kaip Liudvikos Karolinos Radvilaitės laiškas evangelikų reformatų sinodui, kuriame greta kitų problemų pabrėžiamas dvasininkų išsilavinimas. Minėtas laiškas buvo toks aktualus ir svarbus, kad virto savotišku Radvilų testamentu evangelikams-reformatams ir daugiau kaip 100 metų jo skaitymu buvo pradedami sinodai. Kitas svarbus faktas- Radvilų įsteigta stipendija lietuviams studentams, studijuojantiems teologiją Karaliaučiaus universitete. Ši stipendija dar buvo 1929-1930m. (*A. Baublys. Evangelikų teologijos studijos//Mokslas ir gyvenimas, 1994. Nr. 9. P. 22.*). Visais reformacijos raidos etapais trūko profesionalių, darbui pasirengusių žmonių, todėl sinodas bei aktyvieji bendruomenių nariai ieškojo būdų pakankamam kunigų kiekio parengimui. Mano tiriamuoju laikotarpiu to darbo rezultatas - siekis Lietuvoje įkurti ir turėti universitete evangelikų teologijos fakultetą.

Aktyvieji reformacijos šalininkai mokyklą vertino kaip pirmąjį tikėjimo skleidimo laiptelį, kaip instituciją, kuri ugdo ir šviečia bendruomenę. LDK laikotarpiu ypač aktyvi politika buvo vykdoma žemosios grandies- parapijinių mokyklų steigime. Tokias mokyklas steigė ir fundavo (išlaikė) parapijų globėjai. Būtent tuo laikotarpiu kilmingųjų evangelikų fundacijos, vadinamosios privilegijos padėjo materialinius pagrindus reformatų bažnyčios mokykloms. Kaip pavyzdį galima pateikti tai, kad 16a. bajorai- evangelikai aprūpindavo Nemunėlio Radviliškio, Salamiesčio, Papilio parapijines mokyklas. Kitas pavyzdys iš vėlesnių laikų. Aktyvus reformatų bažnyčios klebono pavaduotojas, kunigas Povilas Jakubėnas 1908m. padedant aušrininkui, poetui Stanislovui Dagiliui, visai stengėsi įtakoti vietinius caro pareigūnus, norėdamas gauti leidimą keturmetei vidurinei mokyklai Biržuose įsteigti. Minėta mokykla P. Jakubėno didelių pastangų dėka buvo įsteigta 1908m. ir iki pirmojo pasaulinio karo

spėjo išleisti keturias laidas (*G.Slavėnienė. Lietuvos evangelikų reformatų bažnyčia 1915-1940m.//sud.A.Hermann.Lietuvos evangelikų bažnyčios.-Vilnius:Baltos lankos,2003.P.298.*). Vėliau ši mokykla 1917m. buvo perorganizuota į "Saulės" draugijos gimnaziją. Šią gimnaziją baigė daug žinomų žmonių, kaip kompozitorius Vladas Jakubėnas, evangelikų liuteronų vyskupas Jonas Kalvanas, muzikas A.Sprindys, eilė literatų: Alma Karosaitė, Halina Korsakienė, Petras Zablockas, Bernardas Brazdžionis.

Reformatų bažnyčios sinodas iki 1918m. išlaikė grupę moksleivių iš Lietuvos Slucko vidurinėje mokykloje. Slucko vidurinė mokykla- tai viena pirmųjų mokyklų, kurią įkūrė kunigaikščiai Radvilos, išlikusi vienintelė po kontrreformacijos. Pirmojo pasaulinio karo metu reformatas, advokatas Martynas Yčas, Rusijos Laikinosios vyriausybės narys, Voroneže įsteigė berniukų ir mergaičių gimnaziją su bendrabučiu (*J.Kregždė. Reformacija Lietuvoje.-Čikaga:Devenių kultūros fondas,1997.P.264.*). Šiose mokslo įstaigose buvo parengtas nemažas būrys sąmoningos inteligentijos, reikalingos tuo metu Lietuvos valstybei atstatyti. Todėl apie 1918m. reformatai turėjo gana gausų būrelį intelektualių ir profesionalių lietuvių visuomenės priešakyje.

Antroji švietimo pakopa- vidurinio mokslo- buvo laikoma kaip reformatų inteligentijos atrankos ir paruošimo tolimesnėms studijoms. Lietuvos valstybei tapus nepriklausoma, reformatų bažnyčios dėmesys vėl buvo sutelktas švietimui. Ši problema buvo itin svarbi, todėl apie tai buvo kalbama ir kasmetiniuose sinoduose. Tiriamuoju laikotarpiu nepriklausomoje Lietuvoje tikybos disciplina buvo privaloma. Tikybų mokytojams atlyginimą mokėjo Švietimo ministerija pagal pamokų skaičių. LR švietimo ministras aplinkraščiais informuodavo evangelikų reformatų kolegiją ir pradžios mokyklų inspektorius, kokia tvarka ir už kiek tikybos pamokų tikybos mokytojams mokamas atlyginimas (*LVCA.-F.391.A.4.B.89.Apl.Nr.407*). Iki 1925m. ev. reformatų tikybos mokytojus skirdavo Sinodo kolegija, švietimo ministerijai patvirtinant. Po 1925m. ev.reformatų tikybos mokytojus, turinčius atitinkamą išsilavinimą, (tai patvirtindavo pridedamais dokumentais), kolegija teikdavo švietimo ministerijai dėl jų patvirtinimo ev.reformatų tikybos mokytojais (*LVCA.-F.1778.A.1.B.5.Lap.210-211*). Kartu būdavo pridedami ir leidimai-įgaliojimai ev.reformatų tikybos dėstymui, išduoti kolegijos.

Pagal švietimo ministerijos tikybinėms mažumoms nustatytas taisyklės, buvo skiriamas atitinkamas savaitinis tikybos pamokų skaičius. Mano tiriamojo laikotarpio pradžioje ev.reformatams tikybos pamokų buvo skiriama 16, o vėliau sumažino iki 12 pamokų. Ev.reformatų kolegija į pamokų mažinimą sureagavo skausmingai-nedelsdama kreipėsi į švietimo ministeriją dėl tikybos pamokų skaičiaus. Po ilgų susirašinėjimų su švietimo

ministerija, pasiektas rezultatas, kad 1928m. ev.reformatams paliekama savaitinių tikybos pamokų 14, o nuo 1929m.- tik 12 (*LVCA.-F.1778.A.B.5.Lap140.*).

Ev.reformatų kolegija pastoviai domėdavosi reformatų tikybos mokiniais, rinkdavo žinias iš mokyklų apie besimokančių reformatų skaičių. Mano tiriamuoju laikotarpiu 1922m. Biržų-Pasvalio krašto mokyklų direktoriai pateikė žinias ev.reformatų kolegijai apie besimokančių mokinių reformatų skaičių:

Biržų liaudies mokykloje-	25	mokiniai,
Klausučių pradinėje m-oje-	41	“ ,
Juodžionių	“ - 58	“ ,
Švobiškio	“ - 25	“ ,
Daukniškių	“ - 23	“ ,
Štakirių	“ - 22	“ ,
Dirvonakių	“ - 26	“ ,
Aulių	“ - 22	“ ,
Druseikių	“ - 24	“ (<i>LVCA.-F.1778.a.1.B.5.Lap.16-18,26.</i>)

Reformatų bažnyčia stengdavosi nepamiršti ir kitur besimokančio savo tikėjimo jaunimo. Ev. reformatų kolegija 1929m. raštu kreipėsi į Švietimo ministeriją ir į Žemės ūkio ministeriją dėl tikybos pamokų vedimo Joniškėlio žemesnėje ūkio mokykloje, nes čia mokėsi keliolika ev.reformatų mokinių. Po susirašinėjimo su ministerijomis buvo gautas leidimas Joniškėlio žemesnėje ūkio mokykloje praveisti 1 savaitinę tikybos pamoką per visas klases(*LVCA.-F.1778.A.1.B.5.Lap.140.*).

Iš tyrinėtos medžiagos matyti, kad ev.reformatų bažnyčiai švietimo klausimai tikrai buvo aktualūs ir kad jam buvo skiriamas ypatingas dėmesys. Tačiau po 1930m. ev.reformatų padėtis Lietuvos valstybėje ėmė keistis ne į gerą pusę: mokyklose, kur didelę dalį mokinių sudarė ev.reformatų tikybos mokiniai, mažėjo ev. reformatų tikybos mokytojų, nebepatekdavo ev. reformatai į valstybės tarnybą, nors tikrai buvo daug išsilavinusių ir gabių žmonių. Žodžiu, ev. reformatai pradėjo justti pastebimą diskriminaciją savo atžvilgiu. Tikėtina, kad pagrindinė to priežastis buvo 1927m. Lietuvos vyriausybės pasirašytas konkordatas su Vatikanu, suteikiantis Romos katalikų bažnyčiai ypatingas teises. Ev.reformatų susirūpinimą blogėjančia padėtimi įrodo ev.reformatų kolegijos pirmininko 1934m. parašytas laiškas “Jo ekselencijai p. Švietimo Ministeriui”(*LVCA.-F.1778.A.1.B.7.Lap.5-6.*). Iš laiško turinio matyti didelis susirūpinimas mokytojų (ev.reformatų tikėjimo) iškėlimo iš kai kurių mokyklų klausimu. Akcentuojama, kad Biržų krašte anksčiau net devyniose mokyklose mokytojais dirbo ev.reformatai, o 1934m. minėtose mokyklose neliko nei vieno mokytojo ev.reformato, vien tik katalikai. Laiške

nurodoma, kad mokytojai iškeliami iš mokyklų vien dėl to, kad jie yra reformatai, nors kaip specialistai jie yra labai geri, apie ką paliudija mokyklų inspektorių patikrinimo pažymos. Dėl įvairiausių nepagrįstų skundų iš mokyklos direktorių pareigų Biržų krašte buvo atleisti P.Šernas, V.Grytė (ev.reformatai) ir net katalikų tikėjimo direktoriai, kaip M.Kriščiūnas, St. Paliulis, kurie buvo labai tolerantiški ir neskirstė mokinių pagal tikybą į gerus ir į blogus. Laiške pateikiamas konkretus pavyzdys, kad Biržų gimnazijoje reformatai mokiniai sudaro 57%, o iš buvusių gimnazijoje 14-os reformatų mokytojų beliko tik 3. Laiške paminimas ir Biržų gimnazijos rūmų šventinimo incidentas, kada į iškilmes neatvykus dėl neaiškių priežasčių katalikų dvasininkui, šventinimo ceremonija buvo atidėta, ev.reformatų dvasininkui vienam rūmų pašventinti nebuvo leista. Kolegijos prezidentas laiške rašo: „Mes nemanome, kad reformatai privalo naudotis kokiomis tai privilegijomis. Esame tos nuomonės, kad reformatai, kaip ir visi kiti Lietuvos piliečiai turi lenktyniauti savo gabumais kūrybiniame darbe, o apsileidę ir prasižengę turi būti šalinami ir baudžiami, kaip ir visi kiti“. Laiško pabaigoje jo ekselencijai išdėstomas prašymas: „kartu norėtume prašyti p. Ministerį ir bendrai Centro vyriausybę, skiriant į ev.reformatų gyvenamą kraštą, ypač aukštesniuosius valdininkus, skirti ne siaurus fanatikus, bet tolerantingus ir lojalius žmones, kuriems rūpėtų ne tikiybė ar partinę agitaciją varyti ir sau karjerą daryti, bet produktyvius darbus dirbti“ (*LVCA.-F.1778.A.1.B.7.Lap.5-6.*).

Universitetinio lavinimo srityje reformatų bažnyčia iki 20a. tenkinosi studijomis užsienyje, nes Lietuvoje nebuvo aukštosios mokyklos, ruošusios teologijos specialistus. Esant pastoviam dvasininkų stygiui, reformatai buvo suinteresuoti aukštosios mokyklos, ruošiančios teologus Lietuvoje įsteigimu. Šiam tikslui įgyvendinti reformatai savo jėgas suvienijo su liuteronais. 1924m. Lietuvos vyriausybei buvo įteiktas liuteronų ir reformatų bendras memorandumas teologijos fakulteto įsteigimo klausimu. Jame argumentuojama, kad įsteigtas evangelikų fakultetas patenkintų ne tik abiejų bažnyčių poreikius, bet ir valstybės interesus. Ypatingai šio fakulteto įsteigimu rūpinosi reformatai, valstybės veikėjai J.ir M.Yčai. Liuteronų draugija „Pagalba“ aktyviai prisidėjo, siekiant šio tikslo, motyvuodami, kad protestantai Lietuvoje moka tuos pačius mokesčius kaip ir visi kiti Lietuvos piliečiai ir turi tas pačias pilietines teises reikalauti iš Lietuvos vyriausybės, kad būtų įsteigta bei išlaikoma evangeliškoji aukštoji mokykla. Valstybės prezidentas A.Stulginskis ir krikščionių demokratų vyriausybė į prašymą reagavo greitai ir teigiamai. 1924m. rugpjūčio 9d. Švietimo ministerija paprašė pristatyti konkretų mokslo plano projektą. Tų pačių metų spalio 3d. įvyko universiteto senato komisijos posėdis, kuriame pirmininkavo prorektorius prof. A.Avižonis, dalyvavo prof. J.Yčas, prof. P.Leonas bei pakviestas kaip ekspertas dr. V.Gaigalaitis (*LVCA.-F.1778.A.1.B.5.Lap.43-*

46.). Posėdyje buvo svarstoma ar galės vienas fakultetas patenkinti visos Lietuvos protestantus t.sk. ir Klaipėdos krašto evangelikus, kiek reikia fakultetui katedrų, kokių tikybų dėstytojais būtų reikalingi. Tame pačiame posėdyje aptarta fakulteto organizavimo komisijos sudėtis (į ją buvo pasiūlyti dr. V.Gaigalaitis, dr. K.Kurnatauskis ir liuteronų probstas P.Titelbachas), numatytas 1924/1925 mokslo metams mokslo personalo poreikis bei aptarta išlaidų sąmata. Fakulteto organizavimo komisija pradžioje veikė gana darniai, tačiau 1925m. P.Titelbachas buvo priverstas pasitraukti iš komisijos ir atsisakyti numatytų būsimų pareigų fakultete (*G.Slavėnienė. Evangelikų teologijos fakultetas Kaune // sud. A.Hermann. Lietuvos evangelikų bažnyčios. - Vilnius: Baltos lankos, 2003. P.403.*). P.Titelbachui pasitraukus, Lietuvos prezidento dekretu į jo vietą buvo paskirtas reformatas P.Jakubėnas. 1925m. balandžio 20d. Lietuvos prezidentas A.Stulginskis ir ministras pirmininkas V.Petrulis paskelbė, kad pagal 1925m. kovo 31d. priimtą Lietuvos universiteto statuto pakeitimą įsteigiamas Evangelikų teologijos fakultetas. 1925m. liepos 2d. raštu Nr.6744 Švietimo ministerija praneša reformatų kolegijai apie Lietuvos universiteto evangelikų teologijos fakulteto atidarymą nuo 1925/1926m. metų (*LVCA.-F.1778.A.1.B.5.Lap.63.*). 1925m. rugsėjo 18d. prezidentas A.Stulginskis ir švietimo ministras K.Jokantas pasirašė aktą dėl evangelikų teologijos fakulteto docentų skyrimo. Slaptu balsavimu dviejų balsų persvara fakulteto dekanu išrinktas teologijos kandidatas kun. P.Jakubėnas, o sekretoriumi- K.Kurnatauskas (*G.Slavėnienė. Evangelikų teologijos fakultetas Kaune // sud. A.Hermann. Lietuvos evangelikų bažnyčios. - Vilnius; Baltos lankos, 2003. P.404.*). Pirmasis fakulteto posėdis įvyko 1925m. spalio 1d. Jame buvo svarstomas studentų priėmimo klausimas. Naujai atidaryto fakulteto pirmaisiais studentais tapo reformatai A.Grybė iš Švobiškio ir S.Neimanas iš Papilio, liuteronai- R.Vymeris iš Tauragės, M.Preikšaitis iš Paberžių. Keletas studentų buvo priimta ir laisvųjų klausytojų teisėmis.

Greitą ir ryžtingą Lietuvos vyriausybės sprendimą įsteigti evangelikų teologijos fakultetą Lietuvos universitete nulėmė kelios priežastys. Lietuva ką tik buvo priimta į Tautų sąjungą ir įsteigdama minėtą fakultetą galėjo įrodyti savo toleranciją mažumoms. Taip pat Lietuvos valdžia turėjo pakankamai daug problemų su valstybėje po karo likusiais ir prieš valstybę nusiteikusiais vokiečių misionieriais. Lietuvos valdžia puikiai suprato lietuviškame universitete akademinį išsilavinimą įgijusių lietuviškai kalbančių ir lietuviška dvasia išauklėtų evangelikų dvasininkų valstybinę ir politinę naudą. Ypatingai svarbus šis įvykis buvo naujai prijungtam prie Lietuvos Klaipėdos kraštui, kur tarp krašto "lietuvininkų" ir "vokietininkų" vyko vadinamasis "bažnytinis konfliktas" dėl Klaipėdos krašto pavaldumo.

Tačiau kai kurie politikai, ypač tautininkai, siekė griežčiau kontroliuoti universitetą. Tuo tikslu 1928m. parengti universiteto reformos planai, numatantys naują universiteto statusą

bei etatų mažinimą, apribojantys universiteto autonomiją. Ryšium su tuo, evangelikų teologijos fakultetui buvo leista veikti tik metus, nebepriimant naujų studentų. Oficialiai buvo skelbiama, kad fakultetą numatoma uždaryti tik dėl ekonominių motyvų. Protestantų sluoksniuose tai buvo interpretuojama kaip diskriminacijos reiškinys. Susirūpinę evangelikų teologijos fakulteto likimu, 1928m. liepos 25d. abiejų sinodų vadovybės (liuteronų ir reformatų), evangelikų sąjungos „Sandora“, „Pagalba“ įteikė Lietuvos vyriausybei memorandumą dėl minėto fakulteto (*LVCA.-F.1778.A.1.B.9.Lap.59-60.*). Pagrindinis memorandumo tikslas- atkreipti valstybės dėmesį į religinių mažumų teises ir dėti visas pastangas tolesniam evangelikų teologijos fakulteto veikimui. Memorandumo autoriai teigia, kad dvasininkų paruošimo Lietuvoje niekada neatstos net ir geriausi užsienio universitetai, nes įgijus mokslą svetima kalba, nežinant lietuviškų terminų, sunku bus žinias pritaikyti praktikoje. Be to, ruošiamus dvasininkus savitai paveikia ir svetimos šalies kultūra, papročiai. Memorandume nurodoma, kad evangelikų teologijos fakultetas valstybei ypatingų išlaidų nesudaro, nes yra nedidelis, turintis tik 5 katedras, kad yra galimybė porai fakulteto docentų apmokėjimą padengti iš užsienio evangelikų organizacijų. Fakulteto uždarymas neabejotinai būtų didelė skriauda Lietuvos evangelikams, taip pat neigiamą atgarsį paliks ir užsienyje. Kaip rašo vienas iš minėto memorandumo bendraautorių, reformatų bažnyčios kuratorius, teisininkas M.Yčas, labiausiai fakultetą nusiteikęs buvo uždaryti tuometinis ministras pirmininkas A.Voldemaras (*Myčas//Mūsų žodis, 1930.Nr.3-4.P.51-54.*). Tokiam jo kategoriškam nusistatymui įtakos turėjo ir 1927m. rugsėjo 27d. A.Voldemaro pasirašytas Romoje Lietuvos respublikos ir Vatikano konkordatas, apibrėžęs katalikų bažnyčios Lietuvoje statusą bei santykius su valstybe. Pasirašius minėtą konkordatą, katalikų teologijos fakultetas tapo tarptautinės teisės objektu: 1928m. buvo pakeistas jo statusas, numatantis fakulteto eksteritorialumą t.y. juridinę nepriklausomybę nuo Lietuvos valdžios institucijų.

Archyvuose pavyko surasti reformatų bažnyčios sinodo kolegijos vardu dr. J.Mikelėno parašytą atskirą prašymą švietimo ministruui dėl evangelikų teologijos fakulteto tolesnio veikimo (*LVCA.-F.1778.A.1.B.5.*). Evangelikų fakulteto tolesniu likimu susirūpinimą bei palaikymą išreiškė ir oficialiais raštais į Lietuvos vyriausybę kreipėsi Pasaulinė reformatų sąjunga, Norvegijos vyskupas, Švedijos Upsalos arkivyskupas (*J.Yčas//Mūsų žodis, 1930.Nr.30.P.56.*). Įdomus ir toks faktas, kad nepaisant pačių netvirtos padėties, iš Lietuvos evangelikų pusės buvo daromi žygiai išplėsti evangelikų teologijos fakultetą, pradėti rengti protestantų dvasininkus Rusijai. Apie tai savo kalboje minėjo Lietuvos evangelikų reformatų atstovas kunigas F.Barnelis tarptautiniame presbiterijonų suvažiavime 1926m. Ženevoje (*A.Baublys.Evangelikų teologijos studijos// Mokslas ir gyvenimas, 1994.Nr.9.P.23.*).

Padėtis pasikeitė evangelikų naudai, 1928m. paskelbus prezidento dekretu naująją konstituciją, kuri įgalino prezidentui kontroliuoti vyriausybės veiklą ir panaikinti tuometinio ministro pirmininko A.Voldemaro vienvaldystę. Lietuvos prezidento dėka, evangelikų teologijos fakultetas uždarytas nebuvo, jam buvo leista veikti dar septynis metus. Per visą evangelikų teologijos fakulteto veikimo laikotarpį, dekanu pareigas ėjo reformatas P.Jakubėnas, išskyrus trumpalaikius V.Gaigalaičio pavadavimus. Fakultete dėstė profesoriai iš užsienio J.Beblovis ir M.Lučinskis, lietuviai K.Kurnatauskas, V.Gaigalaitis ir kt. 1928-1929m. fakultete bažnytinę teisę dėstė Lietuvos reformatų bažnyčios kuratorius, docentas, teisės dr.M.Yčas, kuriam už nuopelnus steigiant fakultetą, buvo suteiktas garbės daktaro laipsnis. Reikia paminėti ir tai, kad ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje fakultetas dėstytojauti pakvietė ir savo buvusių auklėtinius: J.Pauperą ir M.Gerviną (*G.Slavėnienė. Evangelikų teologijos fakultetas Kaune//sud.A.Hermann.Lietuvos evangelikų bažnyčios.-Vilnius:Baltos lankos, 2003.P.409.*).

1936m. VDU evangelikų teologijos fakultetas buvo uždarytas. Apie jo uždarymą įvairūs šaltiniai pateikia skirtingas versijas. Oficiali fakulteto uždarymo priežastis buvo skelbiama, kaip ekonominė, skaitant, kad per brangu išlaikyti fakultetą ir išlaidų bus mažiau, suteikiant galimybę evangelikų dvasininkams mokytis užsienyje. Tačiau evangelikai šį faktą suvokė kaip naują tikiybinių mažumų diskriminacijos įrodymą. Tuo tarpu prezidentas A.Smetona visada buvo tolerantiškas tautinių ir religinių mažumų atžvilgiu. Prezidento sprendimą turėjo paveikti spaudimas iš įvairių frontų bei kitos neaiškios priežastys(*G.Slavėnienė. Evangelikų teologijos fakultetas Kaune//sud.A.Hermann.Lietuvos evangelikų bažnyčios.-Vilnius:Baltos lankos, 2003.P.412.*). 1936m. rugsėjo 9d. Lietuvos prezidento aktu Nr.1108 nuo 1936m. rugsėjo15d. iš pareigų atleidžiami VDU ev.teologijos fakulteto vyresniojo mokslo personalo nariai: prof. P.Jakubėnas, eks.ord.prof. V.Gaigalaitis, eks.ord.prof. K.Kurnatauskas. Atleidimo pagrindu nurodoma Lietuvos Konstitucijos 50str., VDU statuto 21 str., 1936m. rugsėjo 7d. Švietimo ministerijos teikimas (*LVCA.-F.1778.A.1.B.21.Lap.125.*). Vadovaujantis VDU statuto 21 str. buvo atleisti ir kiti evangelikų teologijos fakulteto darbuotojai.

Evangelikų teologijos fakultetas veikė 1925-1936m. Per visą veikimo laikotarpį teologijos mokslus baigė 32 asmenys (be klausytojų), iš jų 9 reformatai ir 23 liuteronai. Šio fakulteto veikimas (pirmą kartą Lietuvoje po kontrreformacijos laikų) leido Lietuvos evangelikams pasijusti pilnateisiais Lietuvos visuomenės nariais, prisidedant prie Lietuvos valstybės kūrimo ir stiprinimo. Minėto fakulteto akademinis lygis buvo aukštas ir diplomai užsienyje buvo pripažinti. Valstybės atžvilgiu fakultetas atliko pagrindinę misiją-parengė

pakankamai didelį skaičių evangelikų dvasininkų, bet svarbiausias vyriausybės tikslas- užsiauginti lietuvių kunigų Klaipėdos kraštui-liko nepasiektas. Fakulteto buvimas Lietuvoje sustiprino protestantiškos mažumos autoritetą, ugdė protestantų sąmoningumą.

Uždarius evangelikų teologijos fakultetą, Lietuvos protestantai pajuto didžiulį praradimo kartelį. Tiek reformatai, tiek liuteronai dėl fakulteto uždarymo sušaukė neeilinius sinodus (reformatų sinodas sušauktas 1936m. lapkričio 19d.). Reformatai paruošė ir įteikė vyriausybei memorandumą apie teologijos fakulteto suspendavimą, o 1937m. eiliniame sinodas pavedė kolegijai rūpintis tolesne įteikto memorandumo eiga bei dėti visas pastangas, kad uždarytas fakultetas vėl pradėtų veikti (*BKM „S“ GEK-18352/2. Sinodų memorialai 1919-1939. 1937m.Mem.11,33*). Nežiūrint į visas pastangas atkurti evangelikų teologijos fakulteto veiklą, jis atkurtas nebebuvo.

Evangelikų reformatų bažnyčia, aktyviai besirūpindama parapijiečių švietimu, siekiantiems mokslo padėdavo ir materialiai, skirdama mokiniams, studentams pašalpas, paskolas. Tiriamuoju laikotarpiu pradžioje apie 1918-1925m. besimokančiųjų reformatų būrelis buvo skaitlingas, todėl ir parama nebuvo plataus masto ir tai daugiausia lietė tik teologijos mokslus studijuojančius studentus bei vieną kitą parapijietį, siekiantį mokslo. 1925m. A.Dūminiui- Kėdainių mokytojų seminarijos auklėtiniui reformatų kolegija paskyrė vienkartinę pašalpą (*LVCA.-F.1778.A.1.B.5.Lap.59*). Prahos aukštosios komercinės mokyklos studentui E.Diliui- suteikė kreditą. Pradėjus veikti Lietuvos universitete evangelikų teologijos fakultetui, velionio Papilio kunigo Neimano šeima kartu su Papilio parapija, įamžindama jo atminimą, įsteigė A.Neimano vardo stipendiją teologijos studentams išlaikyti. Šią idėją palaikė ir prie jos prisidėjo finansiškai ev.reformatų sinodas. Buvo nutarta šį fondą laikyti sinodo kolegijos kasoje ir pavadinti „geležiniu“ fondu. Šiam fondui pradžioje buvo skirta 1000 lt. Stipendijos įsteigimas yra sietinas su Lietuvos vyriausybės ketinimu 1928m. uždaryti evangelikų teologijos fakultetą (*G.Slavėnienė.Evangelikų teologijos fakultetas Kaune//sud.A.Hermann. Lietuvos evangelikų bažnyčios.-Vilnius:Baltos lankos,2003.P.407.*).

Eilinis 1923m. ev.reformatų sinodas dėl aukštą mokslą einančios jaunuomenės, oficialiai kreipėsi į Lietuvos prezidentą ir į Banko direktorių, ev.reformatų bažnyčios kuratorių M.Yčą, kad iš Banko stipendijų fondo būtų paskolinta pašalpoms reformatų tikybos gabesniems moksleiviams (*BKM „S“ GEK-18352/2. Sinodų memorialai 1919-1939.*). Tame pačiame sinode buvo gautas sinodo kuratoriaus M.Yčo patvirtinimas, kad stipendijos po 1200 lt. bus skirtos dešimčiai gabesnių moksleivių pagal sinodo kolegijos rekomendacijas. Iš tyrinėtos medžiagos paaiškėjo, kad pašalpos moksleiviams ir studentams nebuvo šiaip sau dalijamos-buvo nutarta, vykdant sinodo valią, imti iš studentų tam tikrus pasižadėjimus dėl

pašalpos gražinimo(*BKM „S” PL-4035/6. Lietuvos evangelikų reformatų bažnyčios sinodo kolegijos posėdžių protokolai.II.*). Sinodo kolegija patikslino, kad teologai studentai, gaunantys kolegijos stipendiją turės tarnauti sinodo skirtose parapijose tiek metų, kiek ims stipendiją. Nepanorus tarnauti, penkių metų bėgyje po studijų turės gražinti gautą stipendiją, pradedant ją gražinti antrais metais po mokslų baigimo (*LVCA.-F.1778.A.1.B.11.Lap. 9*). Istoriniai šaltiniai rodo, kad reformatų bažnyčios sinodas steigdavo ir stipendijas mokiniams, gyvenantiems bendrabutyje(*BKM „S” GEK-18352/2.Sinodų memorialai 1919-1939.*).

Iš surastų LVCA išlikusių dokumentų, galima spręsti, kad reformatų bažnyčios sinodas turėjo sudaręs atskirą teologų studentų fondą, iš kurio 1925m. Bazelio universiteto studentui P.Jašinskui paskirta reguliari pašalpa (*LVCA.-F.1778.A.1B.5.Lap.71*). Iš to paties fondo pašalpa paskirta Šveicarijos misijos mokyklos mokiniui J.Kėželiui. Pažymėtina, kad užsienyje studijuojantiems reformatų teologams sinodas skirdavo pinigų ne tik mokslo įmokoms, bet ir lėšų kelionei bei asmeninėms išlaidoms(*BKM „S” GEK-18352/2.Sinodų memorialai 1919-1939.*).

Prašymai pašalpoms gauti daugiausia buvo adresuojami sinodui, kai kada iš karto dviems adresatams:sinodui ir kolegijos prezidentui arba reformatų bažnyčios generaliniam superintendentui. Kartu su prašymu pašalpoms ar stipendijoms gauti, būdavo pridėdami mokslo įstaigos išduoti pažymėjimai apie mokymosi rezultatus tam, kad sinodas galėtų iš karto spręsti apie studento gabumus, norą mokytis(*LVCA.-F.1778.A.1.B.5.Lap.61.*).

Kaip minėjau, mano tiriamuoju laikotarpiu be stipendijų besimokantiems parapijiečiams, buvo skiriamos ir pašalpos. Pašalpas daugiausia skirdavo kolegija. Iš archyvinių šaltinių nustaciau, kad viso per 1930-1934m. kolegija paskyrė mokiniams ir studentams pašalpų viso 304 asmenims, t.sk.80 aukštųjų mokyklų studentams. Bendra pašalpoms skirta suma-7602,50lt. Pašalpos skiriamos buvo 2k. metuose. Iš pašalpų skyrimo protokolų matyti, kokių aukštųjų mokyklų studentams buvo skiriamos pašalpos. Iš tiriamų dokumentų galima išvelgti tendenciją, kad reformatų studentų skaičius Lietuvos nepriklausomybės antrame dešimtmetyje sparčiai augo: jei 1930m. pašalpos skirtos tik 4 studentams, tai 1933m. net 15-ai studentų (*LVCA.-F.1778.A.1.B.5.Lap.233-337*).

Iš tiriamos medžiagos matyti, kad reformatų bažnyčios sinodas kontroliavo mokslui skirtų lėšų panaudojimą. 1924m. sinode sinodalai nutarė atlikti kasmetines stipendijų revizijas, kad būtų aišku, kiek yra laisvų stipendijų ir kiek jų panaudota bei kaip panaudota(*BKM „S” GEK-18352/2.Sinodų kanonai 1919-1939.*). Apie stipendijų gražinimo kontrolę byloja eilinio 1929m.sinodo priimtas memorialas dėl senųjų stipendininkų skolų sureguliuavimo. Sinodas

minėtu memorialu pavedė kolegijai išsiaiškinti sinodo stipendininkų skolininkų skaičių ir išreikalauti iš jų skolas(*BKM „S” GEK –18352/2. Sinodų memorialai 1919-1939.*).

Didėjant besimokančiųjų reformatų skaičiui, reformatų bažnyčios sinodai ir kolegija daug laiko sugaišdavo skirstant, vedant išduodamų stipendijų ir pašalpų apskaitą. Tobulinant besimokančių reformatų materialinę paramą, duodant pašalpas ir gražinamas paskolas, remiant leidybinį darbą bei gerinant parapijiečių švietimą, 1933m. sinodas nutarė įsteigti švietimo fondą. Fondo organizaciniai klausimai buvo patikėti kolegijai. Minėtas fondas savo veiklą pradėjo 1934m.sausio1d. ir veikė iki 1940m. Reformatų švietimo fondas buvo juridinis asmuo, turintis savo įstatus, savo vadovybę-valdybą, kontrolės organą-revizinę komisiją, antspaudą bei sąskaitą banke. Aukščiausias fondo valdymo organas- metinis narių susirinkimas, kurio kompetencijoje buvo sąmatos tvirtinimas. Fondo lėšas sudarė nario mokestis, aukos, kultūrinių renginių metu gaunamos pajamos, gražintos paskolos, sinodo skiriamos lėšos. Fondo nariu galėjo būti kiekvienas Lietuvos pilietis, mokėjęs nario mokesčių ne mažesnę kaip 10ct. Pirmoji švietimo fondo valdyba buvo patvirtinta sekančios sudėties: kunigas A.Balčiauskas, kuratorius P.Slavėnas, pasauliečiai A.Šlikas, Nastopkienė, Mažuikienė(*BKM „S” GEK-14363*). Švietimo fondo valdybos posėdžiai buvo kruopščiai protokoluojami. Įkurtas švietimo fondas turėjo net keletą sąskaitų: kapitalo, leidinių, paskolų, įgaliotinių. Iš tiriamos medžiagos galima teigti, kad švietimo fondo lėšos buvo kruopščiai apskaitomos. Tai įrodo narių mokesčių knyga, išpildytų prašymų apskaita,išlaidų patvirtinimo dokumentai, išduotų ir gražintų pašalpų, stipendijų (prieškarinių ir pokarinių) apskaita ir kt.(*BKM „S” GEK-14362.Lap14-28.*). Švietimo fondo nariais buvo 338 asmenys, sąskaitos likutis 1940.01.01 buvo-65652,85lt.(*BKM „S” GEK-14362.Lap.22*). Švietimo fondo nario mokestis nebuvo nustatytas (reglamentuota tik mažoji riba- ne mažiau kaip 10ct.), todėl kiekvienas tapdamas fondo nariu savanoriškai pasirinkdavo nario mokesčio dydį pagal galimybes. Tai atsispindėjo pasižadėjime apie nario mokesčio mokėjimą. Iš tiriamos medžiagos pavyko nustatyti, kad didžiausią nario mokesčių mokėjo nariai J.Mikelėnas, J.Mekas-po 24 lt.į mėnesį(*BKM „S” GEK-14362.Lap.23-25*). Reformatų švietimo fondas turėjo įsteigęs ir knygynėlį mokslo reikalams.

Ryšium su Lietuvos Respublikos okupacija, reformatų švietimo fondo veikla 1940m.nutrūko. Likusios švietimo fondo lėšos sumoje 4329,98 lt. sinodo kolegija suskubo įjungti į bendrą kolegijos kasą prieš organizacijų lėšų perdavimą komunistinėms įstaigoms(*1941m.nepaprasto reformatų bažnyčios dvasininkų ir kuratorių susirinkimo memorialai.*).

Apibendrinant evangelikų reformatų bažnyčios vykdomą švietimo politiką, galima teigti, kad reformatų bažnyčia Lietuvos nepriklausomybės laikotarpiu sugebėjo išsaugoti ir

toliau plėtoti jaunimo lavinimo tradicijas. Tai buvo ir vienas svarbiausių klausimų santykyje su Lietuvos valstybe. Mano tiriamuoju laikotarpiu didžiausias dėmesys buvo skiriamas aukštojo mokslo siekiančiam jaunimui, prioritetą suteikiant siekiantiems teologinio išsilavinimo. Pastangos, kad Lietuvos universitete būtų atidarytas evangelikų teologijos fakultetas- tai dar vienas svarbus įrodymas, kad evangelikų reformatų bažnyčia mokslui ir švietimui skyrė pirmaeilį dėmesį, apie tai pastoviai primindama ir Lietuvos vyriausybei. Tokio fakulteto atidarymas ir jo veikla buvo didelis reformatų bažnyčios laimėjimas. Švietimo fondo įkūrimas ir jo veikla rodo, kad reformatai nuosekliai siekė kuo aukštesnio išsimokslinimo lygio parapijiečių tarpe. Reformatų inteligentija žingsnis po žingsnio ėjo pirmyn, didindama savo gretas ir gan svarių indėliu prisidedama prie nepriklausomos Lietuvos atstatymo.

Išvados

Pasaulio išmintis jau ne kartą įrodė, kad geras istorinės praeities žinojimas yra sėkmingos ateities garantas. Silpnas yra tas, kuris, nežinodamas praeities, bando kurti ateitį, nes jo nesaugo praeities kartų išmintis ir patyrimas. Atkūrus nepriklausomybę, prasidėjo daugelio okupacijos metais draustų ir persekiotų gyvenimo sričių atstatymas. Viena bene labiausiai nuniokotų sričių buvo bažnyčia. Greta visiems gerai žinomos katalikų bažnyčios Lietuvoje egzistuoja dar ir daugiau įstatymiškai pripažintų ir įteisintų tradicinių religinių konfesijų, dar vadinamų religinėmis mažumomis. Tokios yra evangeliškosios Lietuvos bažnyčios- geriau žinomos liuteronų ir reformatų vardais.

Reformatų atsiradimas Lietuvos DK yra siejamas su žymiausia kalvinizmo pasekėja Radvilų gimine. Dėka Mikalojaus Radvilos Juodojo 1557m. Vilniuje buvo įkurta Lietuvos evangelikų reformatų bažnyčia *Unitas Lithuaniae (Lietuviškoji Vienovė)*, kurios nesugebėjo palaužti nei priespaudos, nei karai, nei stalininės represijos, kuri dėka savo konfesinės tolerancijos, sugebėjimo išlaikyti bažnytinę savivaldą gyvuoja iki šių dienų.

Reformacijos poveikis buvo reikšmingas visoms Lietuvos DK visuomeninio būvio sritims. Jos dėka Lietuvos DK išbujojo nepaprastai stiprus kultūrinis ir ekonominis aktyvumas. Protestantizmas praktiškai sukūrė ne vien lietuvių raštą, bet ir padėjo kertinį akmenį lietuvių kalbos plėtojei bei jos populiarinimui. Veikiant reformacijai, 1544-1588m. laikotarpiu sudarytose Lietuvos valstybės pasaulietiniuose teisės kodeksuose (statutuose) pirmiausia buvo suformuota visuomenės sąmonėje pasaulietinės teisės vertė ir autoritetas, suformuluotos teisinės normos, kurios siejo dvasininkų luomą su to meto visuomene ir Lietuvos valstybe. Esant neabejotinai dideliame evangelikų įnašui reformacijos pakilimo laikotarpiu, perimant ir

pripažįstant ne vienos šalies teisę, suteikia pagrindą reformaciją vertinti kaip vieną iš reikšmingiausių Lietuvos DK teisėtvarkos ir teisės modernizavimo veiksmų.

Istoriniai šaltiniai leidžia teigti, kad po 1795m. trečiojo Lenkijos ir Lietuvos padalinimo ir Lietuvos prijungimo prie Rusijos, visos ev.reformatų parapijos pateko rusų Teisių Kolegijos žinion. Jos žinioje buvo skyrybų bylos, ekonominiai parapijų klausimai. Tikybinių klausimų sprendimas buvo paliktas spręsti pačioms parapijoms. Carinėje Rusijoje buvusios LDK ev.reformatų padėtis pagerėjo: jiems buvo leista laisvai laikyti pamaldas pagal savo įstatus, atstatinėti sugriautas bažnyčias, atsivėrė galimybės laisvai siekti aukštų tarnybos postų. Lietuvos reformatai negalėjo oficialiai vartoti pavadinimo *Unitas Lithuaniae*, todėl buvo pavadinti Vilniaus evangelikų reformatų sinodu. Tuo pačiu Vilniaus sinodas neprarado teisės tvarkyti savo reikalų ir išlaikė savo savivaldą nepriklausomai nuo carinės Rusijos imperijos struktūrų. Vilniaus sinodas tuo metu tvarkėsi pagal Rusijos imperijos įstatymų sąvado XI tomo 984-986 str., Didžiąją Agendą ir sinodų nutarimus.

Pirmojo pasaulinio karo metu reformatų bažnyčios kunigai, kaip politiškai nepatikimi, valdžios įsakymu buvo priversti pasitraukti į Rusijos gilumą. Evangelikų reformatų sinodo kolegija pasitraukė iš Vilniaus į Slucką. Lietuvos reformatų bažnytinis gyvenimas vokiečių okupacijos metais buvo apmiręs, tačiau tikėjimas išliko nepalaužtas.

1918m. paskelbus Lietuvos valstybės atstatymą, prasidėjo naujas laikotarpis valstybiniame, ekonominiame, tuo pačiu ir dvasiniame gyvenime. Nepriklausomoje Lietuvoje buvo likusios devynios ev.reformatų parapijos: Biržų, Papilio, Nemunėlio Radviliškio, Švobiškio, Kauno, Šiaulių, Kelmės, Seirijų, Kėdainių bei keturios filijos: Panevėžio-Naujamiesčio, Salamiesčio, Deltuvos ir Aukštelkų. Čia nepaminėtas liko Vilnius ir jo kraštas, kuris vos atkūrus nepriklausomą Lietuvą, 1919m. buvo okupuotas. Lietuvos ev.reformatų bažnyčios tikinčiųjų ir parapijų skaičius padidėjo, prijungus 1923m. prie Lietuvos Klaipėdos kraštą. Istoriniai šaltiniai byloja, kad 1923m. bendras ev.reformatų tikėjimą išpažįstančių tikinčiųjų skaičius Lietuvoje buvo 10678.

Atkūrus nepriklausomą Lietuvą, tikybinių klausimų sprendimas atsispindėjo Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatiniuose dėsniuose (1918), laikinose Konstitucijose ir visose trijose nuolatinėse Lietuvos respublikos Konstitucijose (1922, 1928, 1938).

Tiriamuoju laikotarpiu Lietuvos ev.reformatų bažnyčiai kaip ir kitiems protestantams buvo taikomi Rusijos imperijos įstatymų sąvado XI tomo 1 dalies 2-osios knygos 252-898 str., išskyrus negaliojančius 328 ir 474 str., kuri neatitiko Lietuvos Konstitucijai, ir 569-582, 668-690 str. nesant generalinės Konsistorijos. Visiems protestantams nepriklausomoje Lietuvoje galiojo civilinės teisenos įstatymai ir Lietuvos Vyriausiojo tribunolo 1937m. spalio 27d.

sprendimas. Vien tik ev. reformatų bažnyčiai dar buvo taikomi Rusijos imperijos įstatymų sąvado XI tomo 1 dalies 984-986 str., Lietuvos Vyriausiojo tribunolo 1933 m. gruodžio 12d. nutarimas, 1934m. rugsėjo 26d. sprendimas.

Tiriamąjį laikotarpį istoriniai šaltiniai rodo, kad Lietuvos evangelikų reformatų bažnyčios organizacinė forma Lietuvoje 1918-1940m. išliko sinodinė- presbiterinė, kaip tai buvo nustatyta pirmame Lietuvos evangelikų reformatų sinode. Visos vadovaujančios struktūros buvo sudaromos iš pasauliečių ir dvasininkų ir jie pareigas ėjo tik tuo laikotarpiu, kuriam jie buvo išrinkti. Presbiterinė struktūra pabrėžia visų tikinčiųjų lygiateisiškumą bei atspindi pagrindinę evangelijos mintį, kad bažnyčioje aukščiausioji valdžia priklauso Jėzui Kristui.

Lietuvos reformatų bažnyčios nepriklausomoje Lietuvoje vyriausioji institucija ir aukščiausias organas buvo distriktnis sinodas. Sinodas-tai reguliarius reformatų bažnyčios visuotinio vyresniųjų atstovų susirinkimas. Jame sprendimų teisė buvo realizuojama konsensuso principu. Sinodo įgalinimai buvo platūs: jo teisėje buvo leisti ir keisti bažnyčios įstatymus kanonus ir memorialus, nustatyti administracines- teritorines bažnyčios ribas, steigti parapijas bei nutraukti jų veiklą, formuoti biudžetą. Sinodas administravo reformatų bažnyčios kilnojamą ir nekilnojamą turtą, t.y buvo teisėtu jo savininku. Išimtinė reformatų bažnyčios sinodo kompetencija- dvasininkų skyrimas tarnystei. Analizuojamu laikotarpiu sinodas atstovavo ev.reformatų bažnyčią santykiuose su Lietuvos valstybe bei pasaulinėse protestantų organizacijose.

Tiriamąjį laikotarpį istoriniai šaltiniai rodo, kad ev.reformatų sinodą Lietuvoje 1918-1940m. sudarė kunigai, kuratoriai ir parapijų delegatai. Patariamąjį balsą teisėmis galėjo dalyvauti eiliniai tikintieji bei sinodo svečiai. Sinodo posėdžiai būdavo uždari ir vieši. Uždaruose sinodo posėdžiuose dalyvaudavo tik sprendžiamąjį balsą turintys dalyviai. Visi tiriamąjį laikotarpį sinodai pagal susiklosčiusią tradiciją prasidėdavo iškilmingomis pamaldomis.Lietuvos ev.reformatų sinodo darbas analizuojamu laikotarpiu buvo reglamentuotas senaisiais sinodų kanonais ir memorialais bei Didžiąja Agenda.

Lietuvos ev.reformatų eiliniai sinodai pagal nusistovėjusią tradiciją 1918-1940m. vykdavo per Jonines, birželio pabaigoje. Sinodo trukmė tiriamuoju laikotarpiu daugiausia apsiribojo 3 dienomis, išskyrus 1922 ir 1924 m. eilinius reformatų bažnyčios sinodus, kurie truko po 4 dienas. Neeiliniai sinodai buvo šaukiami, iškilus svarbioms problemoms, kurias spręsti teisę turėjo tik sinodas. Tiriamuoju laikotarpiu neeilinių sinodų įvyko trys:1935,1936 ir 1940.

Sinodo darbą organizuodavo pagrindinis sinodo asmuo-direktorius, kuris visuose nepriklausomos Lietuvos 1918-1940m. ev.reformatų sinoduose buvo išrinktas slaptu balsavimu pasaulietis, reformatų bažnyčios kuratorius. Būtent tokią tvarką reglamentavo ir senieji sinodų kanonai. Sinodo direktorius privalėjo gerai išmanyti bažnytinę teisę, kad iškilus neaiškumams, juos operatyviai būtų galima išsiaiškinti. Tiriamuoju laikotarpiu tai buvo svarbu, nes senųjų rašytinių kanonų Biržų sinodas neturėjo- jie buvo likę okupuotame Vilniuje. Net 11 kartų nepriklausomoje Lietuvoje reformatų bažnyčios sinodo direktoriumi buvo renkamas bažnyčios kuratorius, teisininkas, pirmasis nepriklausomos Lietuvos finansų ministras Martynas Yčas, 5 kartus- jo brolis, profesorius, buvęs švietimo ministras Jonas Yčas.

Svarbi sinodo figūra analizuojamu laikotarpiu buvo sinodo cenzorius, kaip taisyklė visada renkamas slaptu balsavimu iš dvasininkų tarpo. Lietuvos ev.reformatų sinoduose 1918-1940m. cenzoriumi net 13 sinodų buvo kunigas J.Šepetys. Cenzoriaus pareiga buvo sekti, kad būtų prisilaikoma bažnytinės teisės normų visame sinodo darbe.

Sinodo dokumentacijos vedimui buvo renkami sinodo sekretoriai iš delegatų tarpo, atviru balsavimu. Sinodų memorialai įrodo, kad 1919-1930m. sinodo institutas buvo vienasmenis, o pradėdant 1931m. buvo renkami keli sekretoriai, dažniausiai-2. Tai buvo padaryta tiesiog patogumo dėlei: vienas sekretorius užrašydavo sinodo kanonus, kitas-sinodo memorialus.

Analizuojamu laikotarpiu Lietuvos ev.reformatų sinodo pagrindą sudarė kuratoriai. Kuratoriai-tai bažnyčios vyresnieji, pasauliečiai, nusipelnę bažnyčiai, kuriems ši teisė suteikiama iki gyvos galvos. Kuratorių pagrindinės pareigos buvo rūpintis reformatų bažnyčia, jos narių švietimu, kontroliuoti finansinę drausmę, domėtis kaip parapijose paskirti dvasininkai atlieka savo pareigas, mokėti nustatytą metinį mokestį (kuratorių) bažnyčiai. Jie turėjo būti pavyzdžiu ne tik bažnytiniame, bet ir pasaulietiniame gyvenime. Kuratoriai buvo renkami sinode, gavus jų asmeninį sutikimą.Tiriamuoju laikotarpiu reformatų sinode(1922) buvo padarytas reikšmingas kuratorių institutui sprendimas-tai kuratorystės teisės suteikimas moterims. Šis pakeitimas pripažino, kad dalyvauti bažnyčios valdymo reikaluose suteikiamos lygios teisės visiems parapijiečiams, nežiūrint lyties skirtumų. Biržų ev.reformatų sinodas pirmąją moterimi kuratore buvo išrinkta H.J.Šliūpaitė –Yčienė. Istoriniai tiriamojo laikotarpio šaltiniai byloja, kad reformatų bažnyčios kuratoriais daugiausia buvo išsilavinę, aukštas pareigas visuomenėje užimantys žmonės. Iš jų paminėtini teisininkas M.Yčas, profesorius J.Yčas, seimo narys P.Kregždė, teisėjai B.Pečkauskas, M.Klibas, kompozitorius V.Jakubėnas, gydytojas J.Mikelėnas. Lietuvos ev.reformatų bažnyčios sinoduose 1918-1940m. buvo išrinkti ir 2 garbės kuratoriai, ypatingai nusipelnę reformatų bažnyčiai ir tuo jiems išreiškiant padėką:

profesorius Good ir gamtininkas Simpsonas. Nepriklausomos Lietuvos laikotarpio reformatų sinoduose kuratoriai buvo aktyvūs, gausiai dalyvaudavo sinoduose. Gausiausi kuratorių skaičiumi buvo 1931 ir 1935m. sinodai, kuriuose dalyvavo net 41 kuratorius.

Analizuojant 1918-1940m. laikotarpį Lietuvoje, negalima nepaminėti ir signatarų tarpe buvusio reformato, teisininko Jokūbo Šerno, ministro „be portfelio“. Signataras buvo kilęs iš Jasiškių sodžiaus, esančio netoli Nemunėlio Radviliškio Biržų valsčiuje. Jis buvo jaunesnis kunigo Adomo Šerno ir matematiko Petro Šerno brolis. Po darbo ketvirtojoje nepriklausomos Lietuvos vyriausybėje, J.Šernas dirbo Vidaus reikalų ministerijoje referentu, vėliau-Prekybos ir pramonės banko direktoriumi, buvo žurnalo „Savivaldybės“ redaktoriumi.

Tiriamuoju laikotarpiu iš viso įvyko 24 eiliniai (iš jų 23 Biržuose) ir 4 neparastieji (iš jų 2 Vilniuje) Lietuvos ev.reformatų sinodai. Istoriskai svarbiausi buvo 1919m. Švobiškio ir 1940m. nepaprastasis sinodai Vilniuje. Okupavus Vilnių ir Vilniaus kraštą, Lietuvos ev.reformatų bažnyčia sąlyginai tapo padalinta į dvi dalis. Tikslu išlikti ir prisitaikyti prie pasikeitusių politinių sąlygų ir buvo sušauktas istorinis Švobiškio sinodas, kuris suvienijo nepriklausomoje Lietuvoje likusius reformatus, pritaikė prie naujų sąlygų reformatų bažnyčios administravimą.

Laikotarpiu tarp sinodų, Lietuvos evangelikų reformatų bažnyčią atstovavo nuolatinei veikianti institucija- sinodo kolegija. Nepriklausomoje Lietuvoje tai buvo valstybės pripažinta institucija, turinti juridinio asmens teises, sąskaitą banke, savo valdžios aparatą bei atliekanti kai kurias jai deleguotas Lietuvos valstybės funkcijas. Kolegijos nariai buvo laikomi valstybės tarnautojais. Kolegija buvo įstaiga, kuri atstovavo reformatų bažnyčios sinodą valstybiniu lygiu. Tai reiškė, kad visi su reformatų bažnyčios turтинiais ir kitais interesais susiję klausimai turėjo būti sprendžiami ne kaip su paviene religine konfesija, bet kaip su valstybės struktūrų dalimi. Kolegijos kompetencija tiriamuoju laikotarpiu detalai buvo reglamentuota 1936m. sinode atskiru kanonu „Apie kolegijos teises“, iš kurio matyti, kad sinodo kolegijai buvo suteiktos didžiulės teisės, valdant kilnojamą ir nekilnojamą reformatų bažnyčios turtą, tvarkyti įvairius finansinius reikalus. Kolegijos trukmė buvo ribota: analizuojamo laikotarpio pradžioje ji buvo 1 metai, o nuo 1923 metais kolegija buvo renkama trims metams. Jos narių skaičius iš pradžių buvo 6, o vėliau-8. Kolegijos sudėtyje buvo išlaikytas principas, kad pusė narių sudarė pasauliečiai ir kitą pusę- dvasininkai. Kolegijos prezidentu, vadovaujantis senaisiais kanonais visada buvo renkamas pasaulietis, vicepirmininku- dvasininkas. Tačiau nuo šios taisyklės buvo nukrypta tik 1919m. Švobiškio sinode, kuriame kolegijos prezidentu buvo išrinktas dvasininkas. Tą greičiausiai sąlygojo senųjų rašytinių kanonų neturėjimas nepriklausomoje Lietuvoje (jie liko okupuotame Vilniuje).

Laisvos Lietuvos ev.reformatų bažnyčia sėkmingai tęsė savo veiklą, jos nariai nemažu indėliu prisidėdami prie Lietuvos valstybės stiprinimo. Reformatų bažnyčia, nors ir neturėdama senųjų rašytinių kanonų, derino prie pasikeitusių sąlygų savo savivaldą, priiminėjo svarbius nutarimus. Analizuojamu laikotarpiu bažnyčios savivaldos nutarimais reikšmingi buvo: 1921m. sinodas- nustatė sinodo delegatų atstovavimo normą ir parapijų mokestį; 1922m.- patvirtino evangelikų reformatų parapijų įstatus, kuriuose numatė, kad parapijų administravimas vykdomas per seniūnijas, parapijų tarybas ir valdybas; 1929m.-patvirtinti reformatų bažnyčios įstatai.

Lietuvai atgavus Vilnių ir jo kraštą, Lietuvos evangelikų reformatų bažnyčia sukvietė nepaprastąjį 1940m. sinodą Vilniuje. Jame buvo priimtas sprendimas dėl politinių aplinkybių laikinai atskirtoms ev.reformatų bažnyčios dalims vėl susijungti. Nutarta sustabdyti Lietuvos ev.reformatų ir Vilniaus ev.reformatų sinodų tarpsinodinių institucijų (kolegijos ir konsistorijos) veiklą ir įkurti naują, bendrą visai Lietuvos ev.reformatų bažnyčiai. Sinodo metu buvo atkurtas reformatų bažnyčios tradicinis pavadinimas *Unitas Lithuaniae*.

Prievartinis bažnyčios padalinimas ir Vilniaus krašto okupacija buvo suvokiamas kaip didžiulis smūgis visai Lietuvai, o tuo pačiu ir Lietuvos evangelikų reformatų bažnyčiai, tačiau iš istorinės perspektyvos žiūrint, galima sakyti, išėjo reformatams į naudą. Tuo metu ev.reformatų bendruomenę vienijo stiprus patriotiškumo jausmas ir bendro tikslo siekimas abiejose padalintose dalyse. Reformatų bažnyčia taip suklestėjo, kad nepriklausomybės laikotarpis dar vadinamas evangelikų reformatų renesansu.

Nepriklausomybės laikotarpiu Lietuvos evangelikų reformatų bažnyčia sugebėjo prisitaikyti prie pasikeitusių politinių sąlygų (okupavus Vilnių ir Vilniaus kraštą) ir išlaikyti savo tradicinę sinodinę-presbiterinę santvarką visuose savivaldos lygiuose. Priimant sinodo kanonus ir memorialus, bažnytinės savivaldos principas buvo realizuojamas tik konsensuso pagrindu, tačiau neatitrūkstant nuo senųjų kanonų (cenzoriaus priežiūroje). 1919m. de facto netekus Vilniaus krašto, reformatų bažnyčia sugebėjo atskirai administruoti nepriklausomos Lietuvos ir Vilniaus krašto bažnytinius vienetus, o pasikeitus aplinkybėms- 1940m. vėl sudaryti bendrą reformatų bažnyčios administravimą. Padalytos evangelikų reformatų bažnyčios šakos nepriklausomos Lietuvos laikotarpiu veikė atskirai, bet išlaikė vienybę ir niekad nepripažino padalijimo, kurį lėmė politinės aplinkybės.

Reformatų bažnyčia jau LDK laikais turėjo daug nekilnojamo turto, kuris pagrinde susideda iš palikimų, daugiausia iš kunigaikščių Radvilų. Lietuvai patekus carinės Rusijos priklausomybėje, tas turtas buvo paimtas administruoti Rusijos valdžios, bet už tai reformatų

bažnyčia buvo mokama. Analizuojamu laikotarpiu reformatų bažnyčios situacija pablogėjo, okupavus Vilnių ir Vilniaus kraštą, nes didžioji nekilnojamo turto dalis liko Vilniuje.

Lietuvos ev.reformatų bažnyčia visus su turtais susijusius klausimus sprendė sutinkamai su galiojančiu norminiu aktu nepriklausomoje Lietuvoje „Įstatymas dėl rusų vyriausybės konfiskuotų bažnyčių, bažnytinių žemių ir kitokių turtų“. Nepriklausomos Lietuvos reformatams (Biržų sinodui) atiteko tik pirmojo pasaulinio karo metu nualintos bažnyčios, klebonijos, apkeisti ūkiai. Pirmojo pasaulinio karo metu buvo išvežta ir daugelio reformatų bažnyčių varpai. Lietuvos ev.reformatų sinodui tiriamojo laikotarpio pradžioje priklausė 1,8333ha žemės su statiniais Biržų mieste bei dar apie 300ha žemių, 20 ha miško: Šventoniškio dvarelis, Jokubiškio vienkiemis, Deltuvos ir Naciogalos sodybos ir kt. Tačiau reformatai likusį nekilnojamą turtą stengėsi prižiūrėti tvarkingai, ūkiškai, tam skirdami itin didelį dėmesį, dažnai pagalbą pasitekdami ir teisininką, bažnyčios kuratorių M.Yčą. Dauguma žemių buvo išnuomojamos, dažniausiai konkurso būdu, siekiant gauti kuo didesnę nuomą, o kai kuriais atvejais žemė buvo ir parduodama, nors žemės pardavimo klausimas buvo labai opus. Žemė taip pat buvo naudojama ir saviems reikalams, kaip kapinių įruošimui. Pradedant 1930m. sinodas draudė pastatus, trobesius tam panaudodamas sinodo draudimo fondo lėšas.

Analizuojamo laikotarpio šaltiniai rodo, kad visus evangelikų reformatų bažnyčios turto nuomojimo ir pardavimo reikalus tvarkė sinodo kolegija. Tik sinodo kolegija turėjo teisę, esant reikalui suteikti įgaliojimus vienam ar kitam kunigui, kuratoriui atlikti veiksmus, susijusius su sinodo turtais. Nesant tokiam sinodo kolegijos pavedimui, sandoris būdavo anuliuojamas. Visam turtui tvarkyti ir apskaityti sinodo kolegija buvo priėmusi specialias taisykles. Tvarkant sinodo turtą, sinodo kolegijai nemažai reikalų tekdavo turėti ir su Lietuvos valstybe. Turto naudojimo kontrolę vykdavo sinodo paskirta turtų komisija.

Nepriklausomos Lietuvos laikotarpiu reformatų bažnyčia sugebėjo išsirūpinti visus dokumentus bei leidimą Kauno reformatų bažnyčios statybai Ožeškienės gatvėje. Ev.reformatų bažnyčią Kaune suprojektavo bei prižiūrėjo statybą, garsus architektas K.Reisonas. Deja, šios bažnyčios statyba dėl lėšų stygiaus nepriklausomoje Lietuvoje užbaigta nebuvo. Dėl 1940m. birželio įvykių nebuvo užbaigta ir Biržuose pradėta evangelikų visuomenės centro namų statyba.

Sumaniai naudodami turimą turtą, reformatai sugebėjo atstatyti sugriautas bažnyčias, klebonijas, prižiūrėti ir remontuoti sinodui priklausančius pastatus bei pradėti naujos bažnyčios statybą Kaune, evangelikų visuomenės centro namų statybą Biržuose.

Išanalizavus nepriklausomos Lietuvos evangelikų reformatų sinodo vykdomą turtinę politiką, galima daryti išvadą, kad Lietuvoje 1918-1940m. reformatų bažnyčios sinodas buvo

vienintelis ir teisėtas reformatų bažnyčios turto savininkas. Sinodas, suteikdamas vykdomajai institucijai įgaliojimus, deramai tvarkė jam priklausantį turtą, prisilaikė rūpinosi jo stoviu, stengėsi jį gausinti. Tvarkydamas turtinius reikalus sinodas vadovavosi norminiu aktu „Įstatymas dėl rusų vyriausybės konfiskuotų bažnyčių, bažnytinių žemių ir kitokių turtų“, žemės įstatymu, valstybiniu palaikų mokesnio įstatymu bei kitais galiojančiais norminiais aktais.

Nepriklausomos Lietuvos laikotarpiu ev.reformatų bažnyčios teologinis paveldas ir kertiniai tikėjimo principai išliko tie patys, kurie yra įtvirtinti Heidelbergo katekizme, antrajame Helvetiškojo tikėjimo išpažinime, Sandomiro konfesijoje. Ev.reformatų bažnytinė liturgija išdėstyta Didžiojoje Agendoje. Reformatų bažnyčia pripažįsta Šventą Raštą, esant tikėjimo pagrindu, tobuliausiu mokslu apie žmonių gyvenimą. Reformatų tikėjime, skirtingai nei Romos katalikų, pripažįstami tik du sakramentai: Šventas Krikštas ir Šventa Vakarienė. Reformatai privalo garbinti tik Dievą Tėvą, Dievą sūnų ir Dievą Šventąją dvasią. Dėl šios priežasties reformatų bažnyčioje pašalinta visa, kas tam prieštarauja: šventųjų paveikslai, altorius, krucifiksas, neaukojamos mišios.

Tiriamuoju laikotarpiu Lietuvos ev.reformatų bažnyčia atliko jai deleguotas kai kurias valstybės funkcijas t.y. sudarinėjo teisės aktus: gimimo, sutuoktūvių, skyrybų ir mirties. Minėtas funkcijas tiesiogiai vykdė reformatų bažnyčios dvasininkai ir tarpinodinė institucija-ev.reformatų kolegija. Visi pas dvasininkus sudaryti teisės aktai buvo registruojami metrikų knygose. Kolegijai ir reformatų dvasininkams iškildavo daug problemų dėl gimimo metrikų išdavimo, nes dalis bažnytinių archyvų pirmojo pasaulinio karo metu buvo sunaikinti. Tokius gimimo aktus tekdavo sudarinėti liudytojų parodymų pagalba. Teisės aktų sudarymo priežiūrą vykdė tuometinė Švietimo ministerija.

Tiriamąjį laikotarpį istorinė medžiaga rodo, kad daugiausia problemų teisės aktų sudarymo srityje reformatų bažnyčiai iškildavo klausimuose dėl skyrybų. Reformatų tikėjimas skyrybų nedraudžia, nes sutuoktuvės nėra sakramentas. Besiskiriantieji galėjo paduoti pareiškimą ev.reformatų bažnyčios sinodo kolegijai dėl skyrybų tik esant vienai iš vienuolikos priežasčių, dėl kurių bendras gyvenimas kartu tapo negalimas. Tiriamojo laikotarpio šaltiniai leidžia teigti, kad skyrybų bylas nagrinėdavo reformatų bažnyčios sinodo kolegija, kuri vadovavosi teismų santvarkos įstatymu ir Didžiąja Agenda. Paruošiamąjį darbą atlikdavo sinodo paskirta bylų skyrimo komisija. Sinodo kolegijos priimtą sprendimą šalys galėdavo per 1 mėn. apskusti reformatų bažnyčios sinodui. Už apeliacinį skundą reikėjo mokėti įstatymų numatytą žyminį mokestį. Pradedant 1933m. sinodo sprendimai skyrybų klausimais kasacine tvarka galėjo būti skundžiami Lietuvos Vyriausiam Tribunolui.

Nagrinėjant skyrybų bylas nepriklausomos Lietuvos laikotarpiu, reformatų bažnyčios sinodas, sinodo kolegija, dvasininkai vadovavosi Civilinio kodekso 72¹, 74¹ str. Rusijos imperijos įstatymų sąvado XI tomo 570str., 984-986 str, Civilinės teisenos įstatymais, Teismų santvarkos įstatymo 24 str., Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo 1933m. gruodžio 21d. nutarimu, 1934m. rugsėjo 26d. sprendimu metrikų įstatymu, pasų įstatais, pavardžių keitimo įstatymu, įstatymu dėl karinės prievolės ir kt. Tiriamojo laikotarpio istoriniai šaltiniai byloja, kad skyrybų bylose Lietuvos reformatų sinodo kolegija buvo kaip pirmoji dvasinio teismo instancija, pats sinodas- antroji dvasinio teismo instancija, o Lietuvos Vyriausias Tribunolas- kasacinė instancija.

Lietuvos ev.reformatų bažnyčia nuo reformacijos pradžios daug dėmesio skyrė visų pakopų švietimui, kuris senosios Unitas Lithuaniae sinodo politikoje visada buvo vienas pagrindinių klausimų. Jau XVI a. pirmieji reformacijos šalininkai, kaip A.Kulvietis, siūlė kitaip naudoti bažnyčių turtą: taupiai išlaikyti dvasininkus, padėti beturčiams mokiniams ir visumoje turtą naudoti daugiau visuomenės poreikiams, valstybės bei švietimo reikalams. Visuose pirmųjų evangelikų XVIa. parašytuose veikaluose išsilavinimas, mokslas, mokymo organizavimas buvo laikomas didele vertybe, kuri priešinama senajam požiūriui, kad žmogui užtenka kilmės ir turto. Ši nuostata reformatų bažnyčioje buvo aiškiai suformuluota ir pastoviai įgyvendinama. Universitetinis lavinimas čia turėjo ypatingai svarbią vietą, nes jis garantavo tinkamą dvasininkų ir mokytojų paruošimą, kuris savo ruožtu užtikrino šios bažnyčios egzistenciją ir veiklą.

1908m. ev.reformatų kunigas P.Jakubėnas kartu su katalikų kunigu K.Rimkevičiumi sugebėjo iš caro valdžios išrūpinti leidimą keturmetės mokyklos Biržuose įsteigimui, kas anuo metu buvo didelis laimėjimas. Dar iki 1918m. Slucko vidurinėje mokykloje ev.reformatų sinodas išlaikė grupę moksleivių iš Lietuvos. Ši mokykla buvo viena pirmųjų mokyklų, įsteigta Radvilų, ir vienintelė išlikusi po kontrreformacijos. Pirmojo pasaulinio karo metu M.Yčas, Rusijos Laikinosios Vyriausybės narys, Voroneže įsteigė berniukų ir mergaičių gimnazijas su bendrabučiais, kurios parengė gausų būrį sąmoningos inteligentijos, reikalingos Lietuvos valstybei atstatyti ir kultūrai kelti. Tad apie 1918m. reformatai turėjo intelektualių ir profesionalių lietuvių visuomenės priešakyje.

Nepriklausomos Lietuvos Konstitucijos įteisino privalomą tikybos mokymą mokyklose. Visiems tikybos mokytojams atlyginimą mokėjo valstybė. Švietimo srityje Lietuvos ev.reformatų bažnyčia nemažai reikalų turėjo su Lietuvos valstybės institucijomis. Reformatų bažnyčia privalėjo laikytis pradžios mokyklų, viduriniojo ir aukštojo mokslo įstatymų. Lietuvos ev.reformatų bažnyčia stengėsi visomis išgalėmis kuo didesnę dėmesį skirti

jaunimo mokymui. Vidurinis mokslas buvo laikomas kaip inteligentijos atrankos ir pasiruošimo tolimesnėms studijoms etapu. Apie tai buvo kalbama ir kasmetiniuose ev.reformatų sinoduose. Tiriomojo laikotarpio pradžioje sinodo kolegijos kompetencijoje buvo tikybos mokytojų parinkimas ir skyrimas toms pareigoms. Pradedant 1925m., tikybos mokytojai privalėjo įgyti tam tikrą mokslo cenzą ir skirti juos mokytojais buvo nebe sinodo, o tuometinės Švietimo ministerijos kompetencija. Sinodas galėjo tik rekomenduoti atitinkamus asmenis skirti tikybos mokytojais, bet galutinį sprendimą priimdavo Švietimo ministerija. Daug pastangų sinodas dėjo dėl tikybos pamokų skaičiaus mokyklose, kurių nustatydavo tikybinėms mažumoms skirtos taisyklės. Pasirašius Lietuvos valstybei tarpvalstybinę sutartį su Šv.Sostu Vatikane, reformatų padėtis pastebimai pradėjo keistis jų nenaudai.

Evangelikų reformatų bažnyčia, aktyviai besirūpindama parapijiečių švietimu, siekiantiems mokslo padėdavo materialiai, skirdama mokiniams, studentams pašalpas bei paskolas. Pašalpas ir paskolas skirdavo daugiausia sinodo kolegija, kuri, norėdama įsitikinti skiriamos pašalpos tikslingumu, prašydavo pateikti ir mokslo įstaigos pažymą apie mokymosi rezultatus. Tiriomojo laikotarpio pradžioje apie 1918-1925m. besimokančių reformatų buvo nedaug, todėl ir parama nebuvo plataus masto. Daugiausia tuo laikotarpiu buvo remiami teologijos mokslus einantys studentai ir tik vienas kitas siekiantis pasaulietišku profesiju. Po 1925m. siekiančių mokslo reformatų būrys padidėjo. Istoriniai šaltiniai patvirtina, kad 1930-1934m. ev.reformatų kolegija pašalpas paskyrė viso 304 asmenims, t.sk. 80 aukštųjų mokyklų studentams.

Besimokančių reformatų materialinei paramai gerinti, 1933m. sinodas atskiru kanonu nutarė įsteigti švietimo fondą. Reformatų švietimo fondas buvo juridinis asmuo, turintis savo įstatus, vadovybę. Jo lėšas sudarė nario mokestis, aukos, kultūrinių renginių metu gautos pajamos, gražintos paskolos, sinodo skiriamos lėšos. Švietimo fondo lėšos buvo kruopščiai apskaitomos: vedama prašymų registracija, išlaidų patvirtinimo dokumentų, išduotų ir gražintų pašalpų, stipendijų (prieškarinių ir pokarinių) apskaitos. Tiriamuoju laikotarpiu švietimo fondo nariais buvo net 338 asmenys.

Atkūrus Lietuvos valstybingumą nedelsiant buvo pradėta rūpintis galimybe rengti kunigus Lietuvoje. Dėl šio klausimo 1925m. lietuviai evangelikai liuteronai ir reformatai parašė memorandumą Lietuvos vyriausybei. Iš ev.reformatų pusės fakulteto steigimu labiausiai rūpinosi prof.dr. Jonas ir dr. Martynas Yčai. 1925m. Lietuvos universitete Kaune įkūrus evangelikų teologijos fakultetą, šis žingsnis buvo džiaugsmingai sutiktas ir laikomas didžiulės reikšmės įvykiu Lietuvos evangelikų bažnyčių gyvenime. Šis įvykis įgyvendino per amžius puoselėtą reformatų viltį- ruošti dvasininkus Lietuvoje. Protestantiškos teologijos fakulteto

įsteigimas katalikiškame krašte kartu tapo ir rimtu demokratijos išbandymu visuomenei, kuri, ką tik išsivadavusi iš ilgametės tironijos, žengė pirmuosius sunkius valstybės atstatymo žingsnius.

Fakulteto įsteigimą Lietuvos protestantai pagarsino visuose tarptautiniuose bažnytiniuose forumuose. Šis Lietuvos vyriausybės žingsnis buvo pateikiamas pavyzdžiu tos tolerancijos ir lygiateisiškumo, kuri pirmaisiais atgimusios Lietuvos metais patyrė lietuviai evangelikai. Tai stiprino Lietuvos prestižą tarptautinėje arenoje.

Palaikydami fakulteto įkūrimą, velionio Papilio kunigo A. Neimano šeima kartu su Papilio ev. reformatų parapija, įamžindama velionio atminimą, evangelikų reformatų sinodui prisidėjus, įsteigė A. Neimano vardo stipendiją, kuri buvo pavadinta „geležine stipendija“. Pirmuoju ir vieninteliu ev. teologijos fakulteto dekanu buvo reformatas P. Jakubėnas. Fakultete dėstė V. Gaigalaitis, K. Kurnatauskas, M. Yčas, P. Titelbachas, profesoriai iš užsienio M. Lučinskis, J. Beblavis. Kiek vėliau fakultete dėstyti buvo pakviesti ir buvę studentai: J. Pauperas ir M. Gervinas.

Tiriamąjį laikotarpį istoriniai šaltiniai byloja, kad VDU fakulteto veikla 1936m. dėl ekonominių ir politinių priežasčių buvo nutraukta. Įvairūs šaltiniai pateikia kelias šio įvykio versijas ir kiekvienoje, matyt, yra dalis tiesos. Tačiau mūsų dienų akimis žiūrint, nė viena iš tų priežasčių nebuvo neišsprendžiama. Tikėtina, kad pritrūko geranoriškumo ir supratimo.

VDU evangelikų teologijos fakultetas veikė 1925-1936m. Per vienuolika metų teologijos mokslus išėjo 32 asmenys (be klausytojų): tarp jų 23 liuteronai ir 9 reformatai. Fakultetas ne tik įkūnijo ilgametę Lietuvos protestantų viltį turėti savo aukštąją mokyklą, bet ir savo leidiniais įnešė nemažą indėlį į Lietuvos mokslą. Tačiau svarbiausia buvo tai, kad pirmą kartą po kontreformacijos laikų Lietuvos evangelikai ir jų bažnyčios pasijuto lygiateisiai ir pilnaverčiai Lietuvos visuomenės nariai ir galėjo visomis jėgomis atsidėti Lietuvos valstybės kūrimo ir stiprinimo darbui.

Reformatų bažnyčia analizuojamu laikotarpiu sugebėjo išsaugoti ir toliau plėtoti jaunimo lavinimo tradicijas, didžiausią dėmesį skiriant aukštojo mokslo siekiančiam jaunimui. Pastangos VDU evangelikų teologijos fakulteto įkūrimui - tai dar vienas svarbus įrodymas, kad evangelikų reformatų bažnyčia mokslui ir švietimui skyrė pirmąją dėmesį, apie tai pastoviai primindama ir Lietuvos vyriausybei.

Lietuvių tautoje neskaitlingi reformatai yra davę daug vertingo savo kraštui visuomeninėje, ekonominėje, švietimo srityse ir valstybiniame gyvenime. Nepriklausomos Lietuvos laikotarpiu tautiniai nusistatę, demokratinių pažiūrų, žmogaus teisių gerbėjai reformatai turėjo visuomenėje pasitikėjimą ir buvo renkami bei skiriami į atsakingus,

vadovaujančius postus. Suminėjimas visų reformatų, nepriklausomybės laikais dirbusių vadovaujančiuose postuose ir savo darbu bei triūsu nusipelnusių Lietuvai, pareikalautų ilgo sąrašo. Istoriniai šaltiniai byloja, kad vieni iš ypatingai nusipelnusių reformatų Lietuvai 1918-1940m. buvo broliai Martynas ir Jonas Yčai, VDU evangelikų teologijos fakulteto dekanas, kunigas Povilas Jakubėnas, teisininkas, Lietuvos Nepriklausomybės akto signataras Jokūbas Šernas.

Akivaizdu, kad nepriklausomoje Lietuvoje evangelikai reformatai buvo pozityvi, atspari ir darbšti mažuma. Reformatai per visą tarpukario laikotarpį buvo integruoti į politinį, kultūrinį ir visuomeninį valstybės gyvenimą. Nėra abejonių, kad ji paliko reikšmingą istorinį įnašą, nors tai ir ne visada buvo pripažįstama. Istorinių šaltinių tyrinėjimas leidžia teigti, kad nepriklausomoje Lietuvoje liko neišspręstas klausimas: kaip sukurti abipusės religinės pagarbos, tolerancijos atmosferą ir žmones vertinti pagal sugebėjimus, o ne pagal tikėjimą. Noras suteikti lygias teises visų tikėjimų piliečiams atsispindėjo Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, tačiau nebuvo iki galo įgyvendintas.

Naudotos literatūros sąrašas

1. Baublys A. Lietuvos evangelikų reformatų bažnyčios sinodas: organizacija, bažnytinė savivalda ir konfesinės inteligentijos formavimas 1795-1830 metais. Daktaro dis.: humanitariniai mokslai, istorija 05H. Vilnius, 2000. LNB rankraščių skyrius RK 00129541.
2. Biržų krašto muziejaus „Sėla“ (tekste BKM „S“) fondai 18352, 18351, gautų eksponatų kartoteka (tekste GEK) 14363, 4035.
3. LR Vyriausiasis administracinis teismas. Administracinė byla pagal pareiškėją Lietuvos evangelikų reformatų bažnyčios sinodo kolegijos skundą Nr.A(8)-434-04.
4. Lietuvos valstybės centrinis archyvas (tekste LVCA), F. 1778. A.1.B.5, 9, 21.; F.391.A.4.B.65, 89, 90, 625, 627, 628.
5. Сводъ законовъ Российской империи. Книга III.-Москва: Тверская, Т. X-XII. Л.118-119.
6. K.Šalkauskis. Civiliniai įstatymai (X t. Id.).- Kaunas, 1933.
7. Aničas J. Jonas ir Martynas Yčai// Žiemgala, 2002. Nr.2.
8. Baublys A. Evangelikų teologijos studijos// Mokslas ir gyvenimas, 1994.Nr.9-10.
9. Ivanovas B. Andriaus Volano koncepcijos išvados: magistro tezės: soc. Mokslai, 1999. VDU.
10. Lietuvos evangelikų bažnyčios. Sudarė A.Hermann.-Vilnius: Baltos lankos, 2003.
11. Lietuvos valstybės teisės aktai (1918.II.16-1940.VI.15). Parengė V.Andriulis, R.Mockevičius, V.Valeckaitė.-Vilnius, 1996.
12. Lukšaitė I. Reformacija LDK ir Mažojoje Lietuvoje.- Vilnius: Baltos lankos, 1999.
13. Lukšaitė I. XVI-XVIIa. Reformacijos Lietuvoje reikšmė: naujovių keliai// Protestantizmas Lietuvoje: istorija ir dabartis.-Vilnius: Apyaušris, 1994.
14. Slavėnienė G. Lietuvos evangelikų reformatų bažnyčia 1915-1940m.// Lietuvos evangelikų bažnyčios. Sudar. A.Hermann.-Vilnius: Baltos lankos, 2003.
15. Slavėnienė G. Evangelikų teologijos fakultetas Kaune// Lietuvos evangelikų bažnyčios. Sudar. A.Hermann.-Vilnius: Baltos lankos, 2003.
16. Vyriausiojo Tribunolo 1924-1933m. visuotinių susirinkimų nutarimų rinkinys su Teisingumo ministerijos aplinkraščiais ir dalykine rodykle.-Kaunas: Karvelio ir Rimkevičiaus knygyno leidinys, 1933.
17. Vyriausiojo Tribunolo civilinių kasacinių bylų sprendimai 1933-1939. Nr.1-24.-Kaunas: „Teisės priedas“.
18. Balčiauskienė A. Kas gi lieka?// Mūsų sparnai, 1996.Nr.76.
19. Misius K. Švobiškis// Žiemgala, 2002. Nr.2.
20. Sėjėjas. Evangelikų reformatų laikraštis, 1930. Nr.9, 12-13.
21. Balčiauskienė A. Lietuvių evangelikų jaunimo draugija „Radvila“ // Žiemgala, 2003. Nr.1.
22. Dagilis J. Daktaras, žurnalistas, žmogus// Mūsų sparnai, 1996.Nr.76.
23. Dilys P. Kas yra reformatas?// Mūsų sparnai, 1954 Nr.8-9.
24. Fabijonavičius J. Bažnyčios ir religinės bendruomenės Lietuvoje.-Vilnius, spaustuvė „Mokslas ir gyvenimas“, 1994.
25. Finkelšteinas O. Tarptautinė privatinė teisė Lietuvoje// Teisė, 1926. Nr.9.
26. Yčas M. Evangelikų reformatų parapijų tvarka Lietuvoje// Mūsų sparnai, 1997.Nr.78 ir 1998.Nr.79.
27. Yčas M. Šis tas iš 1926m. evangelikų bažnyčios gyvenimo// Mūsų žodis, 1927.Nr.2.

28. Kregždė J. Reformacija Lietuvoje.- Čikaga: Devenių kultūrinio fondo leidinys Nr.5, 1986.
29. Krištaponienė A. M.Radvila Juodasis-didysis XVIa.reformacijos judėjimo globėjas Lietuvoje ir evangeliško tikėjimo teiginių, tyros sąžinės, tikėjimo laisvės gynėjas. www.religija.lt; prisijungimo laikas 2004.11.15
30. Lietuvos respublikos vyriausybės (1918.XI.11-1940.VI.15). sudarė Č.Bauža ir V.Kašauskienė.- Kaunas: Šviesa,1993.
31. Mikalauskas R. Bažnyčia(ištraukos)//Reformatų žinios,1992.Nr.1.
32. Mikelėnas J.Didžioji Agenda//Mūsų sparnai,1955.Nr.8.
33. Neimanas S.Bendri bruožai iš Lietuvos ev.reformatų bažnyčios gyvenimo// Mūsų sparnai, 1969.Nr.26.
34. Neimanas S.Lietuvos ev.reformatų bažnyčia laisvoje Lietuvoje//Mūsų sparnai, 1971-1972.Nr.30-33.
35. Porystės ir skyrimosi teisė taikoma Lietuvos evangelikų sinodo parapijose. Sulietuvino Jakubėnas P.//Mūsų žodis,1933.Nr.3-4.
36. Rutenbergas G. Kai kurios Lietuvos ir Latvijos šeimos teisės problemos // Teisė, 1928. Nr.13.
37. Slavėnienė G. Lietuvos protestantai// Mokslas ir gyvenimas, 1991.Nr.1-2.
38. Šepetytys J. Reformacijos istorija Lietuvoje Id. –Vilnius: „Mildos”leidinys, 1922.

Santrauka

Reformatų bažnyčios teisiniai aspektai Lietuvos respublikoje 1918-1940m.

Reformacija buvo labai sudėtingas, visus visuomenės ir asmens gyvenimo aspektus palietęs reiškinys. Jos tyrinėjimams gali būti skirta ne viena studija ir jos reikšmę galima studijuoti įvairiais požiūriais.

Šveicarijoje susiformavusi reformacijos kryptis istoriniuose šaltiniuose vadinta įvairiai: helvetiška- nuo senojo Šveicarijos (Helvetia) pavadinimo, kalvinizmu- pagal žymiausio jos teologo J.Kalvino pavardę, Lietuvos DK kalvinistų bažnyčia vadinama evangelikų reformatų, sutrumpintai- reformatų bažnyčia. Nuo pat jos įkūrimo (1555), Lietuvos evangelikų reformatų bažnyčia buvo savarankiška ir nepriklausoma.

Darbe nagrinėjama reformatų bažnyčios veikla, jos santykiai su Lietuvos valstybe nepriklausomoje Lietuvoje 1918-1940m. Pagrindė darbo dalis yra skirta reformatų bažnyčios savivaldai, kuri yra reformatų bažnyčios pamatas. Reformatų bažnyčia niekada nebuvo valdoma hierarchinės struktūros, jos aukščiausia savivaldos institucija buvo sinodas. Tyrimo metu analizuojama, kaip pasikeitus politinėms aplinkybėms (okupavus buvusį evangelikų reformatų centrą- Vilnių), reformatų bažnyčios sinodas savarankiškai, be tiesioginio valstybės įsikišimo ir specialių sąlygų diktavimo, sugebėjo pertvarkyti bažnyčios administravimą ir teritorinį tinklą, išsaugodamas savivaldą, nekilnojamą turtą ir kulto pastatus. Išlikusių istorinių dokumentų dėka pavyko nustatyti, kokiais teisės aktais (nacionaliniais, perimtais) vadovavosi Lietuvos evangelikų reformatų bažnyčia 1918-1940m. Istoriniai 1919m. Švobiškio ir 1940m. Vilniaus reformatų sinodai byloja, kad sprendimai savivaldos klausimais buvo priimti laiku ir teisingi, kas leido nesusiskaldyti bažnyčiai, bet veikti išvien ir nepripažinti padalijimo, kurį lėmė politinės aplinkybės. Evangelikų reformatų sinodo kanonų ir memorialų 1918-1940m. tyrinėjimas leido nustatyti, kokie kokybiniai ir kiekybiniai pokyčiai įvyko reformatų savivaldos struktūrose: sinode, kolegijoje, dvasiniame teisme ir t.t.

Atskira darbo dalis skirta reformatų bažnyčios sprendimams dėl kilnojamo ir nekilnojamo sinodo turto. Istoriniai šaltiniai byloja, kad dėka sumanaus turto tvarkymo, reformatų bažnyčia sugebėjo atstatyti vokiečių okupacijos metais nuniokotą turtą, pradėti statyti bažnyčią Kaune, evangelikų visuomenės centro namų statybą Biržuose.

Lietuvos reformatų bažnyčia nepriklausomoje Lietuvoje atliko ir dalį jai valstybės deleguotų funkcijų. Ji sudarinėjo teisės aktus: gimimo, sutuoktuvių, skyrybų, mirties. Šias funkcijas atliko tarpsinodinė institucija- sinodo kolegija, kuri buvo valstybės įstaiga, turėjusi daugiausia reikalų su valstybinėmis institucijomis. Poniausios problemos išskildavo skyrybų

bylose (reformatai nedraudžia skyrybų, nes santuoka nėra sakramentas), kur dvasinio teismo sprendimai būdavo skundžiami net Lietuvos Vyriausiam tribunolui. Šioje darbo dalyje trumpai apibūdinami ir reformatų tikėjimo pagrindai.

Paskutinėje darbo dalyje nagrinėjama reformatų bažnyčios veikla švietimo srityje. Per visą reformatų bažnyčios gyvavimo laikotarpį, švietimas buvo prioritetinga bažnyčios vidaus gyvenimo dalis. Istorinių šaltinių dėka pavyko nustatyti, kaip buvo remiama reformatų tikybos jaunuomenė, siekianti mokslo, kaip veikė švietimo fondas. Nepriklausomos Lietuvos laikotarpiu esminis posūkis švietimo srityje reformatams buvo evangelikų teologijos fakulteto atidarymas 1925m. Lietuvos universitete Kaune. Buvo įgyvendinta ilgai puoselėta reformatų viltis- ruošti teologus Lietuvoje. Tačiau fakultetas po vienuolikos metų veiklos buvo uždarytas.

Surastų istorinių šaltinių tyrinėjimas leidžia teigti, kad nepriklausomos Lietuvos laikotarpiu reformatai buvo gražiai įsijungę į katalikų dominuojamą visuomenę ir kaip grupė išliko integrali jos dalis, neprarasdama savo tapatybės. Reformatų bažnyčia pasikeitusiomis politinėmis aplinkybėmis sugebėjo išsaugoti savo tradicinę savivaldą, neprarasti savo bažnyčios vientisumo. Kaip konfesinė mažuma sugebėjo išlaikyti toleranciją tarp kitų konfesijų tikinčiųjų, išvengti priešpriešos. Reformatų bažnyčia nepriklausomoje Lietuvoje su centru Biržuose buvo maža, bet išliko vieninga ir stipri.

SUMMARY

The Legal Aspects of Evangelical Reformed Church in the Republic of Lithuania in 1918-1940

The reformation was a very complicated process which affected all spheres of social and personal life. Its research can be carried out in many scientific studies and its importance can be reflected upon from different points of view.

The trend of the reformation which developed in Switzerland is called differently in different historical sources: helvetic after the old name of Switzerland (Helvetia); Calvinism, after the name of a famous religious reformer J. Calvin. The Calvinist church in the Grand Duchy of Lithuania was called the Evangelical Reformed Church, in short-the reformed Church. Since its establishment in 1555 the Evangelical reformed Church was independent.

The activities and the relationship of the Evangelical reformed Church with Lithuanian state during the period of independence in 1918-1940 is analyzed in this thesis, the main part of the thesis is devoted to the analysis of the self-government of the Evangelical reformed Church, which is the fundamental thing in the reformed Church. The reformed Church has never been governed by a hierarchic structure. Its highest self-governing institution was the Synod. The analysis shows how the Synod of the Reformed Church independently, without direct interference of the state and without demand for special conditions managed to reorganize its administration and territorial network, retaining self-governing, real property and cult buildings under the changed political circumstances (after Vilnius, the centre of the Evangelical reformed Church was occupied). Due to the remaining historical documents it was possible to ascertain under what laws (national, adapted) the Lithuanian Evangelic reformed Church organized its work in 1918-1940. The historical synods of reformed Church of Švobiškis in 1919 and in Vilnius in 1940 stated that decisions about self governing were made in time and were correct, which made it possible to prevent the splitting up of the reformed Church and moreover, it encouraged continuing working together and refuse to acknowledge the splitting up which was stipulated by the political circumstances. The research of the Evangelical reformed Synods canons and other documents enabled to find out what qualitative and quantitative changes had taken place in the reformed Churches self-governing institutions: the synods the board, the ecclesiastical court, etc.

A separate part of the thesis is devoted to the decisions of the reformed Church about the movable property and real property of the synod. Historical sources point out that due to

the skillful management of the property the Reformed Church was able to restore the property ruined during the German occupation, to begin building a new Church in Kaunas and to begin building the house of the evangelical community in Biržai.

The reformed Church of Lithuania in independent Lithuania carried out that part of duties delegated by the state. It made Acts of Law birthy marriage, divorce and death. There duties were carried out by the intersynod institution- the board of the synod, which was a state institution and had to deal with other state institutions mastly. The most complicated problems emerged in divorce cases(the reformed Church does not forbid divorce as marriage is not a sacrament),and the verdicts of the Ecclesiastical Court were appeded against to the Supreme Tribunal of Lithuania. The basic concepts of the reformed Church are distribed in this part of the thesis as well.

The activities of the Reformed Church in the sphere or education are analysed in the final part of the thesis. During all the period of the existence the Reformed Church education was of priority in the internal life of the church. Due to historial sources it was possible to establish how the young people of the evangelical community, who were striving to get education, were supported and how the fund of education functioned. During the period of independent Lithuania the main event in the sphere of education was the establishing of the departament of the evangelical theology at the University of Lithuania in Kaunas. The hope for possibilityto train in Lithuania the theologians for the Reformed Church come true. However, the deportment was closed after eleven years of its existance.

The sources allow to state that during the period of independent Lithuania the reformers were an integral part of the society dominated by the catholics and remained a part of it without lasing its identity, the Reformed Church managed to maintain its traditional self-governning and integrity. As a congregation of minority it managed to maintain tolerance among the other congregations and avoid disagreements with them. Tre Reformed Church in independ Lithuania was a small community wich its centre in Biržai, but it was unified and strong.